

BÜLTEN'DEN

BÜLTEN

Mays-Ağustos 2009

Yıl 20 Sayı 70

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,
Mustafa Demiray, Salih Pulcu,
F. Samime İnceoğlu, Semih Atış**

Baskı **Elma Basım**

Baskı Tarihi Ekim 2009

Vefa Cad. No. 35 34134 Vefa İstanbul

Tel: 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarmadır.

İ Ç İ N D E K İ L E R

BSV HAVADİS 2

Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya ile
İstanbul Şehir Üniversitesi Üzerine / Vezir Meydan 4

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 10

MOLA Koşma / Silleli Sürürü 25

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 26

MOLA Gazel / Kâtibi 47

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 48

MOLA Koşma / Kusûri 65

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 66

SEYRÜSEFER Suudi Arabistan İzlenimleri

/ Ali Polat 90

MESNEVİ Kimden kaçıyoruz, kendimizden mi?!... 96

MECMUA

Sessizce Göçen Bir Âlim / Zeki Dursun 98

Üniversitenin Parçalanışı ve Eğitimin Gayesi /

Alasdair MacIntyre 101

BSV Bülten'in Ocak 1990'da başlayan yolculuğunun 70. sayısı ile karşınızdayız. Bu sayı, çoğunlukla, Türkiye'de soru(n)ların uykuya daldığı yaz rehaveti mevsiminde yapılan faaliyetleri kapsıyor. Bu dönemde yapılan Yuvarlak Masa Toplantılarında 50'den fazla ilim adamı, akdemiysen ve sanatçıyı ağırladık.

Üniversitenin eğitim ve araştırma arasında kurulacak dinamik ve güçlü bir denge ile varolabileceği inancından yola çıkan; tekdüze bütün anlayış ve yaklaşımlardan uzak duran; yapıcı nitelikteki her tür metodik ve teorik açılma öncülük etmeyi hedefleyen İstanbul Şehir Üniversitesi'nin Rektörü Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya ile gerçekleştirdiğimiz söyleşiye *Havadis* sayfalarımızdan sonra yer verdik. Kampus çalışmalarına devam eden İstanbul Şehir Üniversitesi 2010-2011 eğitim-öğretim yılında öğrenci almaya hazırlanıyor.

Alasdair MacIntyre da "Üniversitenin Parçalanışı ve Eğitimin Gayesi" başlığı ile Ahmet Okumuş tarafından tercüme edilen makaleleriyle üniversite bağlamında *Mecmua*'ya konuk oldu...

19 Ağustos 2006 sabahı aramızdan ayrılan Şakir Kocabaş hocamızın üçüncü yıl döneminde, Zeki Dursun'un kaleme aldığı "Sessizce Göçen Bir Âlim" başlıklı hatırat da *Mecmua*'nın diğer yazısı...

Mola sayfalarımızda da kütüphanemize yeni eklenen folklor ve şiir ağırlıklı Arslan Pulathaneli koleksiyonunda yer alan kitaplardan seçtiğimiz şiirleri bulacaksınız...

Bilim ve Sanat Vakfı'nın 16/17 Ekim 2009 tarihinde başlayacak 40. dönem seminerlerinin heyecanını yaşarken, bir kez daha, kapımızın ve gönlümüzün bilgiyi dert edinen, talep eden her kuşaktan kişiye açık olmaya devam edeceğini bir not olarak bu sayfalara kaydediyoruz...

Hayırda kalın...

İstanbul Şehir Üniversitesi 2010-2011'de öğrenci kabul edecek

1986'dan beri araştırma, yayın ve eğitim alanlarında faaliyet gösteren Bilim ve Sanat Vakfı'nın, çeyrek asırlık tecrübesini aktararak kurduğu İstanbul Şehir Üniversitesi, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında öğrenci almaya başlayacak. Kartal/Cevizli'deki Dragos Tepesinin eteklerinde ve Adaların karşısında yer alan Tekel Sigara Fabrikası'nın üniversite kurulması için tahsis edilmesinden sonra başladığı kampüs tasarım ve düzenleme çalışmalarına devam eden Şehir Üniversitesi, stratejik planlama aşamasından 'eylem' aşamasına geçmiştir. Şehir Üniversitesi'nin teklifi ve YÖK'ün onayıyla yeni fakülte isimleri de şu şekilde olmuştur: **İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi ve İletişim Fakültesi.** Şehir Üniversitesi hakkında ayrıntılı bilgiye yeni açılan internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.sehir.edu.tr/>

Adnan Büyükdeniz Hocamızı kaybettik!

Vakfımızın danışma kurulu üyesi ve hocamız Dr. Adnan Büyükdeniz tedavi gördüğü Acıbadem Hastanesi'nde 19 Ekim 2009'da vefat etti. Albarka Türk Katılım Bankası A.Ş.'nin genel müdürü olan Adnan Büyükdeniz, 20 Ekim 2009 Salı günü Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii'nde öğle namazından sonra kılınan cenaze namazını müteakiben Çekmeköy'deki aile kabristanlığına defnedildi. Büyükdeniz, 1989-2008 yılları arasında Bilim ve Sanat Vakfı'nda "İktisadî Düşünce ve İktisad Teorisi", "İktisad Politikaları ve Türkiye Ekonomisi", "İki İktisadî Sorun: Sigorta ve Döviz", "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Sorunlar (Borçlanma)" gibi konularda 20'yi aşkın seminer verdi. 12 Aralık 2009'da Bilim ve Sanat Vakfı'nın Vefa'daki merkezinde Adnan Büyükdeniz hocamız için bir anlama toplantısı yapılacaktır.

Osmanlıca Okuma Grubu

Üç senedir başarı ile devam eden Osmanlıca okuma grubu 9. dönemine 27 Haziran'da yapılan seviye tespit sınavı neticesinde oluşan 2 grup (yaklaşık 50 kişi) ile 7 Temmuz'da başladı.

BSV Güz Seminerleri 16-17 Ekim'de

Bilim ve Sanat Vakfı'nın geleneksel hâle gelen seminerlerinin 40. dönemi 16/17 Ekim 2009 tarihinde başlıyor. Bu dönemki seminer programında yine farklı disiplinlerden seminerler yer alacak. 2009 Güz seminerleri, 8 hafta boyunca Vakfın Vefa'daki merkezinde Cuma ve Cumartesi günleri devam edecek.

Seminerler ücretsiz olup, katılım için önceden kayıt yaptırmak gerekmektedir. Ayrıntılara www.bisav.org.tr adresinden ulaşılabilir.

BSV Geleneksel İftarı gerçekleştirildi

Bilim Sanat Vakfı'nın geleneksel iftar yemeği Ramazan ayının ikinci haftası Pazar günü Vefa'daki Merkezde verildi. Her yıl olduğu gibi davetli dostların iştiraki ve ilgisi büyüktü. Sıcak ve samimi bir ortamda gerçekleştirilen iftarın ardından Vefa salonunda yapılan konuşmalarla program sona erdi.

Şakir Kocabaş hocamızı andık

19 Ağustos 2006 yılında aramızdan ayrılan Doç. Dr. Şakir Kocabaş Hocamız vefatının üçüncü yıl dönümünde dostları ve öğrencilerinin de katılımıyla Eyüb'teki kabri başında anıldı.

Bir Semte Vefa kitabı çıktı

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından 3-4-5 Kasım 2006 tarihlerinde "Vefa Senti: Dünü, Bugünü, Yarını" başlığı ile düzenlenen sempozyumda sunulan tebliğlerden oluşan *Bir Semte Vefa* kitabı Yunus Uğur ve N. Bilge Özel İmanov'un editörlüğünde Klâsik Yayınları'ndan çıktı.

TALİD Türk Eğitim Tarihi sayısı çıktı

Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin yılda iki defa yayımlandığı *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'nin (TALİD) "Türk Eğitim Tarihi" başlıklı 12. sayısı çıktı. TALİD'in bundan önceki sayılarında olduğu gibi bu sayısı da Eğitim Tarihi alanında kaynak eser konumunda olmaya aday. Ayrıntılara www.talid.org adresinden ulaşılabilir.

Balkanlardan misafirlerimiz vardı

Balkanların Romanında Tarihin İzini Sürdük

Bilim ve Sanat Vakfı, ilk olarak 5 Mayıs 2009 tarihinde Makedonyalı ünlü romancı Luan Starova'yı ağırladı. Sanat Araştırmaları ve Türkiye Araştırmaları Merkezleri'nin ortak düzenlediği toplantıda yazarla samimi bir söyleşi gerçekleştirildi.

Boşnak Yönetmenle Film Atölyesi

Boşnak kadın yönetmen Aida Begic, ilk filmi olan *Kar*'ın kurgu yönetmeni Miralem ile birlikte 27 Haziran tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı'ndaydı. Hayal Perdesi Sinema Toplantılığı faaliyetleri kapsamında 25 kişilik bir grupla film yapmak üzerine iki günlük bir atölye çalışması gerçekleştirildi.

Luan Starova

Aida Begic

Sinema sohbetleri devam ediyor

Aralık 2007'den beri devam eden Sinema Sohbetleri kapsamında sinema alanında birçok önemli ismi ağırlayan Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi, son dönemde dikkat çeken üç yönetmeni daha ağırladı. *Kız Kardeşim Mommo* isimli ilk uzun metraj filmiyle dikkatleri üzerine çeken Atalay Taşdiken 7 Mayıs'ta; *Tatil Kitabı* ile yurt dışındaki festivallerden ödüllerle dönen Seyfi Teoman 25 Haziran'da; ilk uzun metrajlı filmi *Kar* ile haklı bir ilgi gören Boşnak yönetmen Aida Begic ise 29 Haziran'da Bilim ve Sanat Vakfı'ndaydı.

Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya ile İstanbul Şehir Üniversitesi Üzerine

Söyleşi: Vezir Meydan

İstanbul Şehir Üniversitesi hangi iddia ile kuruluyor?

İstanbul Şehir Üniversitesi, Bilim ve Sanat Vakfı'nın öteden beri sürdürdüğü arayışın bir parçası olarak vücut buldu. Bu yönüyle "gerçek bir vakıf üniversitesi" olarak ortaya çıktı. Temel iddiası, Türkiye'de özgün, güçlü ve yeni bir üniversite ortaya koymak. Üniversite fikrini, en ideal ve anlamlı haliyle Türkiye'de temsil etmek üzere bir araya gelen insanların kurduğu, kurmaya çalıştığı bir yapı var karşımızda. Ülkemizin bilimsel araştırma birikimine sahici katkılar yapmak iddiası bizim için önemli bir iddia. Bunun yanında, eleştirel düşünme becerisi ile donanmış, alanının bilgisi ile kuşanmış, öğrenmeye ve üretmeye açık mezunlar vermek de bizim için çok önemli. Üniversitemizin bir iddiası da içinde bulunduğu kültürel havzanın, toplumsal çevrenin gerçek sorularının formüle edilmesine ve bunlara dönük çözüm önerileri oluşturulmasına katkı yapmak. Çabamız, bu iddiaların hayata geçirilebilmesi.

Süreç nasıl şekillendi? İstanbul Şehir Üniversitesi'nin tarihsel seyri hakkında bilgi verir misiniz?

Şehir Üniversitesi fiili olarak kuruluş çalışmalarına 2007 yılında başladı. Kamu tüzel kişiliğini 31 Mayıs 2008 tarihinde kazanan üniversitemiz, resmen 1 Haziran 2008'de Tophane'deki irtibat ofisinde faaliyete

başladı. Fakat tekrar belirtmeliyim ki, üniversite fikrinin oluşması, hazırlanması, pişirilmesi daha eskiye dayanıyor. Üniversitenin daha önce başlayan arama, araştırma süreci Tophane'deki ofisin kurulmasından sonra da devam etti. Bizim, adına "Araştırma-Geliştirme Grubu" dediğimiz ve bünyesinde dinamik ve yetkin isimleri barındıran bir akademik topluluk "iyi bir üniversite"nin ne anlama geldiğini ve Türkiye'de iyi bir üniversite kurmanın metodolojisinin ne olması gerektiğini tartışmaya başladı. Burada önemli olan nokta, bizi son derece zenginleştiren bu tartışmanın iki düzlemde yürümüş olmasıydı. Birinci düzlemde, grup içinde farklı bölümler, programlar, disiplinler özelinde ve üniversitenin genel akademik perspektifine ilişkin tartışmalar yer alıyor. İkinci düzlemde ise, dışarıdan, seçkin akademisyenlerle yapılan derinlemesine mülakatlar vardı. Birçok isimle, çok ama çok verimli söyleşiler yaptık, tartışmalar yürüttük. Söz konusu isimlerin kimler olduğunu merak edenler, internet sayfamızdan (<http://sehir.edu.tr>) öğrenebilirler. Kuruluş sürecinde önemli gördüğüm başka unsurlar da var. Üniversite yönetimi, kuruluş kanunu çıktıktan sonra iki kritik karar aldı. Birinci kritik karar, üniversitenin hakkıyla eğitim ve öğretime geçebilmesi için iki yıl sonra, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında öğrenci almaya başlaması kararı oldu. İkinci kritik karar ise, ilk belirlenen kampüs yerinin değiştirilmesi kararıydı. Bu kararlara yönelik çalışmalar hemen başladı. Kampüs ile ilgili yeni bir başvuru yapıldı ve Özelleştirme İdaresi ve Maliye Bakanlığı Millî Emlak Genel Müdürlüğüne özelleştirme kapsamında olan Tekel'in Cevizli Sigara Fabrikası üniversite kurulması için tahsis edildi. Şu anda kampüs tasarımı ve düzenlemesi çalışmalarını başarıyla sürdürülüyor.

Üniversitenin öğrenci almak için iki yıl beklemesi yerinde bir karar mı?

Son derece yerinde bir karar bu. Biz, iyi örgütlenmiş bir yapıyla öğrencilerimizin önüne çıkmak iste-

medik. Maalesef onlarca örneğini görmek zorunda kaldığımız, iyi örgütlenmemiş üniversitelerden biri de Şehir Üniversitesi olsun istemedik. Biz, fazla sayıda öğrenci alan, öğrencilerini bir an önce mezun etmeye çalışan, üniversiteyi kâr amaçlı ve piyasa merkezli bir kurum olarak gören bir tarza sıcak bakmıyoruz.

Üniversite-piyasa ilişkileri çok tartışılan bir konu. Bu konuda ne tür bir perspektifi olacak üniversitenin?

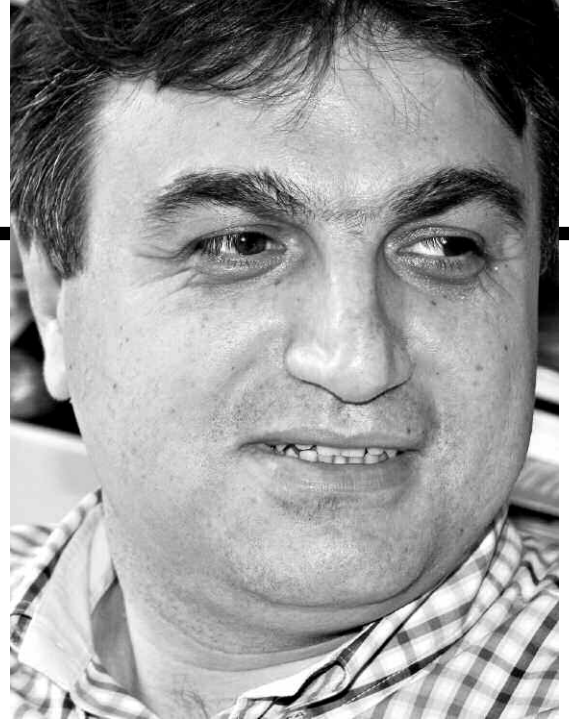
Piyasayı, daha doğru bir söyleşiyile piyasaları dışlayan, fakat eğitim ve araştırma sürecinin merkezine de koymayan bir yaklaşımı daha doğru buluyoruz.

Yapılanma, iyi örgütlenme meselesine dönelim.

Şu ana kadar akademik örgütlenme bağlamında üniversitenin zihinsel çerçevesini oturtmaya, teorik hareket noktalarımızı tahkim etmeye çalıştık. Bu çerçevede bütün bir yıl boyunca üzerinde durduğumuz, tartıştığımız fikirlerimizi bir kalıba sokabilmek, onları bilimsel bir metotla da ifade edebilmek için bir stratejik plan çalışmasına girdik. Bu plan çalışmasının bir parçası olarak da 31 Mayıs 2009'da, Bilim ve Sanat Vakfı'nda geniş katılımlı bir arama toplantısı düzenledik. Ciddi bir örneklem çalışması yaparak, bir üniversitenin paydaşları arasından, temsil gücü yüksek, kendi alanlarında öne çıkmış 50 ismi davet ettik. Çok yararlı ve verimli bir toplantı oldu. Orada aynı zamanda fikirlerimizi test etme ve paylaşma imkânı bulduk. Öğrenciden akademisyene, kütüphaneciden dershaneciye, sivil toplum temsilcilerinden iş adamlarına, gazetecilerden mimarlara kadar geniş bir katılımcı portföyü vardı.

Peki, şu an hangi noktadasınız?

Bu saatten sonra, eylem aşamasına geçiyoruz. Bir yandan Yükseköğretim Kurulu'nun bölüm ve program açılışları için bizden istediği gereklilikleri yerine getirmeye çalışırken, diğer yandan bölümleri, programları ve ge-

nel olarak üniversite müfredatını nasıl özgün kılabileceğimizin çalışmasını yapıyoruz. Yeni akademisyenlerle buluşma çabalarımız büyük bir dikkat ve özenle devam ediyor. İşte yeni yıldan itibaren de biz artık somut olarak 2010 Eylül'ünde açılacak olan üniversitemizin bütün adımlarını atacağız. Üniversitenin teşkilatlanması, bölümlerin tamamen geliştirilmesi, ders programlarının oluşturulması gibi hemen her alanda 2010'da eğitim ve öğretime başlayacak bir üniversite olarak iğneden ipliğe her konuda karar vereceğiz ve uygulayacağız.

İstanbul Şehir Üniversitesi'nin Türkiye'deki bilimsel araştırma birikimine katkı yapmak istediğinden bahsettiniz. Ne tür katkılar olacak bunlar?

Stratejik planlarımızda ve bütün daha önceki atölye çalışmalarımızda da altı çizilerek belirtildiği gibi biz, bir eğitim üniversitesi olmanın ötesinde bir araştırma üniversitesi olmayı da hedefliyoruz.

Bu Türkiye şartlarında büyük bir hedef değil mi?

Büyük ve ciddi bir hedef. Fakat bizim için aynı oranda da mühim bir hedef. Biz bu hedefe ulaşmanın araçlarının neler olduğunu anlamaya çalıştık. Bu çerçevede, bölümlerin yapılanmasından istihdam süreçlerine ka-

dar hemen her alanda 'araştırma' ve 'bilgi'yi teşvik edecek bir ortam oluşturmak gerektiğini görmüş olduk. Araştırma üniversitesi iddiasının hayata geçeceği alanlar belli esasında. İyi bir kütüphaneye sahip olacaksınız, bünyenizde özgün, sahici araştırmalara ev sahipliği yapan araştırma merkezleri olacak, öğretim elemanlarınızın araştırma potansiyelini önemseyecek ve onlara araştırmalarını sürdürmek için elverişli ortamlar inşa edeceksiniz. Bir öğretim üyesinin haftada 12 saat ders verip, aynı zamanda kaliteli araştırmalar yapmasını beklemek ne kadar doğru olabilir? Bütün bunlar, üniversitenin eğitim-öğretim ayağını zayıf bırakacağımız anlamına gelmiyor tabii ki. Bir üniversite, ne eğitimden, ne araştırmadan vazgeçebilir. Kaliteli yayınlar üreten, ciddi projelere imza atan, özgün ürünler ortaya koyan, bir başka deyişle araştırma sürecini bilfil ve sürekli tecrübe eden bir öğretim üyesinin yetiştireceği öğrencilerin öne çıkacaklarını, göz dolduracaklarını düşünüyorum.

Tam da bu noktada sorulması gereken soru şu sanırım. İyi bir üniversitenin, diğer faktörler yanında, iki vazgeçilmez unsuru var: Kaliteli

öğretim üyeleri ve nitelikli öğrenciler. Siz bu iki unsurla nasıl buluşmayı amaçlıyorsunuz?

Birincisi nispeten bizim için kontrol edilebilir bir süreç. Dünyanın en saygın üniversitelerinin de yaptığı gibi biz de, öğretim elemanlarımızı uluslararası ilanlarla buluyoruz. Hâlihazırda farklı bölümlerimiz için uluslararası ilanlar verdik ve önümüzdeki günlerde bize gelen pek çok başvuruyu değerlendireceğiz ve uzun çalışmalar sonucunda içlerinden en nitelikli olanları ile birlikte yol yürüyeceğiz. Gelen başvuruları kuracağımız komisyonlar inceleyecek. Bu süreçte belirlenecek 3-5 kişilik 'kısa liste'ye giren adaylar Türkiye'ye çağrılacak, eser incelemeleri, verecekleri konferanslar veya örnek dersler sonucunda da bir karara varılacak. Tabii şunu da belirtmek lazım. Sınırlı sayıda da olsa bizim teklif götürdüğümüz, götürdüğümüz isimler var. Bünyemizde yer alan Kemal Karpat hoca bunlardan biriydi örneğin. Fakat biz, kurum politikası olarak ilan sürecini işletmekten, birinci sınıf bir üniversiteye yakışır bir istihdam süreci yürütmekten yanayız. Kurucu kadro olarak düşündüğümüz ve bizim doğrudan teklif götürdüğümüz dekanlarımız ve bölüm başkanlarımız dışındaki akademik kadrolarımızı bu ilan süreci sonucunda istihdam edeceğiz.

Peki, kaliteli öğrenci ile nasıl buluşacaksınız?

Öncelikle biz, öğrencileri "kaliteli", "kalitesiz" diye ayırmanın, bu denli kategorik bir çerçevenin çok da doğru olmadığını düşünüyoruz. Türkiye'de orta öğretim politikaları hatırlandığında ve üniversitenin ana işlevi göz önünde bulundurulduğunda, şurası çok açık olarak görülecektir ki, üniversiteye gelen öğrenciyi teşvik edebilmek, ona yeni bir kültürel çevre ve entelektüel ortam sağlayabilmek üniversiteye giriş sınavı öncesindeki ayrımları anlamsızlaştırabiliyor. Şunun da farkındayız tabii. Türkiye'de üniversiteler kendi öğrencilerini seçme özgürlüğüne sahip değiller ne yazık ki. Merkezi yerleştirme sınavı sonucunda öğrencilerin tercihleri etkili oluyor. El-

bette, bizim için daha yüksek tecessüs sahibi öğrencilerle buluşmak önemli. Ancak, itiraz ettiğim nokta, öğrencilerin üniversiteye başladıkları andan itibaren “başarılı olabilecekler”, “başarılı olma potansiyeline sahip olanlar” ve “başarılı olamayacaklar” olarak ayrılması. Biz bu kategoriyi kabul etmiyoruz.

O zaman şöyle soralım. Daha fazla tecessüs sahibi olan öğrenci ile nasıl buluşacaksınız?

Öncelikle bir çekim merkezi olarak. Kütüphanemizle, kampüsümüzle, kadrolarımızla, sosyal odaklarımızla, özgürlükçü ortamımızla ve burs politikamızla. Türkiye’deki resmî kültürün, yönetmeliklerin elverdiği oranda esnek geçişlilik sistemi yaratmayı düşünüyoruz. Bu çerçevede, bölüme geçen her öğrencinin dâhil olacağı üniversite ortak dersleri inşa edeceğiz. Böylelikle öğrencilerimizin bir üniversite formasyonu almalarını sağlamış, farklı bölümler arasında geçişliliğe imkân tanıyacak bir zemin sunmuş olacağız. Yine bunlara ek olarak, üniversitemizin Türkiye’de öncülük ettiği ve resmî olarak kabul gören “yeni fakülte yapılanmaları”nın da bizi çekim merkezi yapacağını düşünüyoruz.

Yeni fakülte yapılanmalarından kastınız ne?

Biz, 1980’lerde oluşturulmuş ve o dönemde yeni kurulacak üniversiteler dikkate alınarak yapılandırılmış olan ‘Fen-Edebiyat Fakülteleri’ modelinin bugün gelinen noktada başarısız ve işlevsiz hale gelmeye başladığını düşünüyoruz. Bizim yeni kurulan bir üniversite olarak, YÖK’e teklifimiz insan bilimleri bölümlerinin sosyal bilimler bölümleriyle birleştirilerek İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi adıyla yeni bir yapılandırılmaya gidilmesi oldu. Fen bölümleri ise Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi olarak yeniden yapılandırılan Mühendislik Fakültesine katılmalı dedik. Bu yeniden yapılandırma özellikle sosyal ve insan bilimleri alanlarında çığır açıcı, yeni bir modele dönüşme potansiyeline sahip. Bugün hem dünyada yeni gelişmekte olan sosyal bilim-

ler anlayışı, hem de çağdaş bilim felsefesinin önemli dayanaklarından biri olan ‘disiplinlerarasılık’ bu yeni yapılanmayı gerektirmektedir. Bugün üniversitelerimizde aynı konularda çalışan sosyal bilimciler farklı fakültelerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Örneğin aynı konularda çalışan tarihçilerden biri İİBF bünyesinde Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ya da Uluslararası İlişkiler bölümlerinde çalışırken, diğeri Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde Tarih bölümünde çalışmaktadır. Benzer sayısız örnek Sosyoloji ve Felsefe bilim alanları için de verilebilir. Bazı sosyologlar Kamu Yönetimi bölümlerinde bazı felsefeciler ise Siyaset Bilimi bölümlerinde çalışabilmektedir. Bütün bunların aynı fakülte bünyesinde çalışması, üretmesi ve eğitmesi hem idari işleyiş hem de disiplinlerarasılık ve bütüncül sosyal bilimler anlayışı bakımlarından çığır açıcı olur diye düşündük. Bunun yanında, insan ve toplum bilimlerinin farklı alanlarında çalışan akademisyenler arasında da bir etkileşimin, paylaşımın olması da bizim için çok önemli. Sonuçta YÖK yaptığımız başvuruyu olumlu karşıladı ve Fen-Edebiyat Fakültesi’nin ismi, “İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi”, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin ismi “İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi”, Mühendislik Fakültesi’nin ismi ise “Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi” olarak değişti. Bu beni ve bütün çalışma arkadaşlarımı gerçekten çok mutlu eden bir gelişme oldu. Çünkü bunun gerçekten Türkiye’de sosyal bilimlerde yeni bir açılım getireceğinden eminiz. Bu bakımdan da daha kurulurken Türk eğitim sistemine bir katkımız olacak ve bu da bizleri çok mutlu ediyor.

Peki, bu fakülte yapılanmalarının içinde bölümler konvansiyonel şekilde mi yer alacak yoksa yeni bölüm adları olacak mı?

İlk planda bölümlerin konvansiyonel olarak yer almasını düşünüyoruz. Bunun iki gerekçesi var. Birincisi, bugüne kadar gelen, güçlü metinleri, temsilcileri olan “disiplin”lerin üniversitenin akademik yapılanması içerisinde “bölüm” formatında karşımıza çıkması bize daha

makul görünüyor. On dokuzuncu yüzyıldan bu yana başlıca özelliklerini kazanan bir sosyoloji disiplininin Sosyoloji Bölümü çatısı altında temsil edilmesi önemli diye düşünüyoruz. İkincisi, yaptığımız bütün istişarelerde karşımıza şu çıktı. Diplomalara konvansiyonel bölümlerden verilmesi, mezunların önünü açan, aksi ise mezunları zor durumda bırakan bir durum. Bu karar bu yönüyle, mezunlarımız olmalarını arzu ettiğimiz, meslektaşlarımız olmalarını ise düşlediğimiz öğrencilerimize daha fazla alan açabilme kaygımızdan da neşet ediyor. Fakat yeni, farklı ve melez bölümleri yüksek lisans seviyesinde açmayı düşünüyoruz. Böylesinin daha verimli olacağını öngörüyoruz.

Yeri gelmişken, Şehir Üniversitesi yüksek lisans eğitimine ne zaman başlamayı planlıyor diye sorayım.

Güçlü olduğumuz alanlarda, vakit kaybetmeden yüksek lisans eğitimine başlamak istiyoruz. Fakat kimi alanlarda acele etmeyeceğiz. Temel şiarımız, attığımız adımı sağlam atmak, yaptığımız işi mümkün mertebe az noksanla yapmak. Bu açıdan birkaç bölümümüzün birlikte geliştireceği, uygulanabilir, yenilikçi, güçlü yüksek lisans programlarını teşvik edeceğiz. Sözkonusu alanların neler olduğu, ilk yılda açacağımız yüksek lisans programları Aralık 2009'a kadar netleşmiş olacak.

Kampüsü konuşmadık. Ne tür bir kampüs tahayyül ediyorsunuz?

Kampüs, bizim iddialı olduğumuz bir diğer alan. Kampüsün şehir içinde, Adalar karşısında, denize nazır, şık ve ferah bir mekân olacak olması çok önemli. Bir o kadar önemli olan başka şey de, ortaya koyacağımız kampüs tasarımı ile ülkemizin yüksek öğretim kültürüne ve mimari birikimine katkı sağlayacak olmamız. Üniversite mimarisine yeni bir bo-

yut getirme iddiası ile yola çıktığımızı, bu anlamda son derece sevindirici gelişmelerin cereyan ettiğini belirtmek isterim. Biz İstanbul Şehir Üniversitesi olarak, yeni, organik, yaşanabilir, doğal çevreyle uyumlu, disiplinler duvarları aşabilen, “yuvadan uzakta bir yuva” olacak, mekânla birlikte yaşadığını hissettiren, çevrenin doğal ve kültürel geçmişini yorumlayan, teknik ve sosyolojik değişimlere cevap verebilen, sosyal çevreye sırtını dönmeyen, farklılaşmaya olanak sağlayan, içinde kaybolunmayan, enerjiyi artıran, ürkütmeyen, açık fikirli, Şehir'e değil şehre ait bir kampüs tahayyül ediyoruz.

Kütüphane konusunda da oldukça iddialı olduğunuzu biliyoruz. Nasıl bir tasarım var zihninizde?

Kütüphane de gerçekten çok hassas olduğumuz bir mesele. Her şeyden önce, iyi bir araştırma üniversitesi olma iddiamıza zemin teşkil etmesi bakımından iyi bir kütüphaneye sahip olmamız şart. Fakat biz, İstanbul'a, Türkiye'ye ve çevre bölgelere seçkin bir kütüphane kazandırmak istiyoruz. Biz, yurtiçi ve yurtdışındaki üniversite, araştırma kurumları ve araştırmacılara hizmeti önceleyen, üniversitede temsil edilen bütün disiplinlerin ana koleksiyonlarının, güncel kaynaklarının, özel koleksiyonların (kişi, tema, tür) ve bölge dillerine ait yayınların yer aldığı, elektronik ortamdaki yayınlara erişimin olduğu, konu uzmanlarının ve kullanıcıların taleplerini dikkate alan bir güncelleme sisteminin olacağı, esnek bir ödünç verme sistemi olan, dünya ve Türkiye kütüphaneleri ile işbirliklerini önemseyen, uluslararası standartlara uygun, kullanıcı odaklı bilgi işlem alt yapısı olan, öğrencilerini doğru bilgi kaynaklarıyla buluşturacak ortamlar sağlayan, çeşitli akademik alanlarda uzmanlıkları olan kişilerin görev aldığı, üniversitenin sosyal odak merkezlerinden biri olan, çeşitlendirilmiş, ergonomik çalışma ve dinlenme mekânlarının olduğu bir kütüphane tasarlıyoruz.

Merak edilen bir başka konu da üniversitenin öğretim dili meselesi. Şehir Üniversitesi'nin öğretim dili ne olacak?

Bu mesele gerçekten de üzerinde çokça düşündüğümüz, çokça tartıştığımız bir mesele oldu. Birçok derinlemesine mülakat yaptık, birçok atölye çalışması organize ettik bu soruya yanıt bulabilmek için. Bir yandan ana dilin hissiyatı ve fikriyatı birlikte yansıtma becerisini getirdik aklımıza, diğer yandan İngilizcenin yakın ve uzak kültürel havzalarla bütünleşmek adına bize sağlayacağı imkânları yattırdık masaya. Kimimiz Türkçenin, kimimiz İngilizcenin eğitim dili olması gerektiğini vurguladı. Sözü fazla uzatmadan belirteyim. Geldiğimiz noktada şöyle bir formülasyon geliştirdik: "İstanbul Şehir Üniversitesi'nde eğitim-öğretim dili ağırlıklı olarak İngilizcedir. Türkçenin eğitim ve iletişim dili olarak gelişmesine katkı sağlamak için her programda önceden belirlenmiş bazı dersler Türkçe olarak verilir. İstanbul Şehir Üniversitesi mezunlarının hem İngilizce, hem Türkçe dillerinde etkin olarak sözlü, yazılı ve görsel iletişim yapabilecek, yayınları rahatlıkla izleyebilecek donanım ve becerilere sahip olması amaçlanır." Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere ağırlıklı İngilizcede olacak fakat İngilizce ve Türkçeyi birlikte kullanacağız. İngilizce-Türkçe oranını bölümlere ve fakültelere bırakıyoruz. Türk Dili Edebiyatı bölümünde derslerin yüzde kırkı İngilizce yüzde altmışı Türkçe olabilir. Ama Mühendislik fakültesinde yüzde doksanı İngilizce yüzde onu Türkçe olabilir. Bunu üniversite kurullarımız zaman içerisinde çağdaş gelişmelere ve ilgili bölümün birtakım fonksiyonel özelliklerine göre karar verecekler.

Eğitimin ağırlıklı olarak İngilizce yapılması, size uluslararası işbirlikleri kurma imkânı da verecek değil mi?

Elbette. Hedefimiz, uluslararası alanda saygın kurumlarla, üniversitelerle etkili işbirlikleri geliştirmek. Şim-

diden attığımız çok olumlu adımlar var. Bunların en önde geleni Wisconsin Üniversitesi ile imzaladığımız işbirliği anlaşması. Bu Prof. Dr. Kemal Karpat'la yaptığımız işbirliğinin de bir meyvesi. Bu oldukça kapsamlı bir anlaşma. İlk planda Türk Araştırmaları Merkezi yoluyla bu çalışmalarımızı sürdüreceğiz. Bunun devamının geleceğini umuyorum. Üniversitemiz geliştikçe ve kendini var ettikçe benzer şekilde birçok işbirliğinin ve ortak projelerin gelişeceğine inanıyorum. Yine World History Association (WHA) ile, 2010 Ekiminde Osmanlı ve Bizans medeniyetleri üzerine ortak bir uluslararası sempozyum düzenleyeceğiz İstanbul'da.

Son sorum şu: Bilim Sanat Vakfı'nın çeyrek asırlık bir birikimi oldu. Bu çeyrek asırlık birikim, İstanbul Şehir Üniversitesine nasıl yansıyor ve yansiyacak?

Bir kere ismiyle müsemma bir oluşumla karşı karşıyayız. İstanbul Şehir Üniversitesi gerçek anlamıyla bir vakıf üniversitesi. Çünkü karşımızda sizin de ifade ettiğiniz gibi çeyrek asırlık araştırma, yayın ve eğitim alanlarında faaliyet gösteren Bilim ve Sanat Vakfı'nın kurduğu bir üniversite var. Bunun altını çizmek lazım ve vakıf bu 25 yıllık birikimini, tecrübesini şimdi bir üniversiteye taşıyor. Aslında şimdiye kadar alternatif bir üniversite olarak çalışan bir vakıftan söz ediyoruz. Dergileri olan, araştırma merkezleri olan, eğitim faaliyeti olan, yayınevi olan bir vakıf. Vakıf tabii ki kendi mecrasında aynen hatta daha da gelişerek devam edecek. Çünkü sonuçta Bilim ve Sanat Vakfı bir sivil toplum kuruluşudur ve Türkiye'nin bu tarz bir kuruluş ihtiyacı devam etmektedir. Ama o birikim şimdi bir yandan da kendini bir üniversitede gösterecek. Hiç şüphesiz özellikle Bilim ve Sanat Vakfı'nın uzmanlaştığı alanlarda zaten kendiliğinden büyük bir tecrübeyle başlıyoruz. Hem yetişmiş insan açısından, hem araştırma potansiyeli açısından bu alanlarda ciddi avantajlara sahibiz.

KAM Tezât

Rusya'da Kilise Devlet İlişkileri ve İslâm: Bir Adım İleri İki Adım Geri

Sevinç Alkan Özcan

23 Mayıs 2009

Değerlendirme: N e d i m E m i n

Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen Tezât toplantılarının Mayıs ayı konuğu Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler doktorantlarından Sevinç Alkan Özcan idi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nda din-devlet ilişkisinin yeniden şekillendirilmesi ile başlayan "din ve vicdan özgürlüğü" tartışmaları, şüphesiz tüm dünyanın dikkatini çekmişti. Nitekim 1990'lı yıllarda belli yasal düzenlemeler ile *devlet* ve *kilisenin* resmi olarak birbirinden ayrılması, genelde olumlu bir gelişme olarak kabul edilmişti. Fakat uygulamalara bakıldığında bu yasal değişiklikler ile Rusya Federasyonu'nda *dinin devletten* tamamen özgürleştiğini söylemek oldukça zor görünmektedir. Katolik hareketlerin meydan okumalarına karşı Rus Ortodoks Kilisesinin önlem alması, Kilisenin siyasî boyutunu koruduğunu gösterirken, bu önlemlerin devlet eliyle alınması da din ve vicdan özgürlüğü düzenlemeleleriyle çelişkilidir. Bu önlemler için hukukî düzenlemeler de yapılmıştı; zira 1997 yılında kabul edilen bir kanun "tüm dinî örgütlenmelerin devlete kayıt-

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZAT

Rusya'da Kilise Devlet İlişkileri ve İslâm: Bir Adım İleri İki Adım Geri	Sevinç Alkan Özcan 23 Mayıs 2009
Demokrasi'nin Güvenikleştirilmesi	İsmail Yaylacı 27 Haziran 2009
Avrasya ve Uluslararası İlişkiler	Emre Erşen 11 Temmuz 2009
Uluslararası Yapı ve Devlet Motivasyonları	Hasan Basri Yalçın 30 Temmuz 2009

ÖZEL ETKİNLİK

Lübnan İzlenimleri	Z. Tuba Kor 6 Mayıs 2009
İşletme ve Yönetim Toplantıları (2): Hizmetkâr Liderlik	İlhami Fındıkçı 30 Mayıs 2009
Politics of Global Competitiveness	Paul Cammack 23 Haziran 2009
The Market Economy and Its Limits	Asad Zaman 7 Temmuz 2009
İran'da Milliyetçilik	Ehsan Moghadasi 17 Temmuz 2009
İran İzlenimleri	Cihan Aktaş 14 Ağustos 2009

lı olması" şartını koymaktaydı. Velhasıl Rus Ortodoks Kilisesinin devlete tâbi kılınması ile devletin dini kurumlara, müdahil olması engellenmemiş, sadece yöntemleri değişikliğe uğramıştır.

Rusya Federasyonu'nda sayısı hızla artan Müslümanların şimdilik siyasî mânâda çok fazla etkin olmadığını ifade eden Sevinç Alkan Özcan, gelecekte bu durumun Müslümanların lehine değişebileceğini öngörüyor.

Bu bağlamda Rusya Federasyonu'ndaki din-devlet ilişkilerinden bahseden Sevinç Alkan Özcan, İslâm'ın sözkonusu ilişki ağındaki konumuna da temas etti:

Sovyet sonrası İslâm'ı Sovyet İslâm'ından ayırt ederek değerlendirmek mümkün değildir; zira Rusya Federasyonu Sovyet, hatta Çarlık döneminden beri takip edilen birçok tutumu devam ettirmektedir. Sovyetler Birliği, birbirinden bağımsız dört dini merkez (Taşkent, Ufa, Dağıstan ve Bakü Müftülüğü) oluşturarak Müslümanların tek merkez oluşturmalarını engelleyen bir politika takip etmiş; fakat İslâm'ın varlığını tehdit edecek herhangi bir politika geliştirmemişti.

Baskı ve kısıtlamalara rağmen Sovyetler Birliği'nde İslâm'ın yaşayışını nasıl sürdürdüğü konusuna da değinen Özcan, Sovyet döneminde resmi olarak kabul edilen "elit İslâm" ile resmi olmayan "paralel İslâm"ın Sovyetler Birliği'ndeki İslâm'ın varlığını ne derecede etkilediğini mukayeseli bir biçimde değerlendirdi.

Rusya Federasyonu dönemindeki devlet-İslâm ilişkileri ise, Rus Ortodoks Kilisesinin tarihteki rolünü yeniden elde etme çabaları idrak edilmeden anlamaz. Bu bağlamda Kilise devletin İslâm'a yönelik tavırlarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sebeptir ki Sovyet sonrasıdaki devlet-İslâm ilişkileri, öncesine göre çok daha karmaşık ve tutarsızdır. Bu açıdan bakıldığında Rusya Federasyonu, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki dinî yapıların inşasını ve onarımını desteklerken, kayıtlı olmayan İslâmî cemaatlerin veya grupların faaliyetlerini de engellemeye çalışmaktadır. Burada Putin'in 2003 yılında gerçekleştirilen İslâm

Konferansı Örgütü (İKÖ) toplantısında yaptığı açıklama da hatırlanmalıdır: "Rusya'da 20 milyon Müslüman yaşıyor ve Rusya İslâm Konferansı Örgütü'ne üye olmak istiyor." Tüm açıklamalar çerçevesinde Rusya'nın uluslararası stratejilerini belirlemek adına İslâm politikalarının *faydacı* olduğu söylenebilir.

Son olarak Rusya Federasyonu'nda sayısı hızla artan Müslümanların şimdilik siyasî mânâda çok fazla etkin olmadığını ifade eden Özcan, gelecekte bu durumun Müslümanların lehine değişebileceğini öngörüyor. Zira azınlık olarak Avrupa'da en fazla Müslüman nüfusu içinde barındıran Rusya Federasyonu'nun Müslümanlara yönelik tutarsız tavırları, ilişkileri problemlili olan Batılı devletlere karşı açığa vermesine neden olacaktır. Bu nedenle Rusya'daki entelektüel çevre, devletin tutumunun değişmesi; hatta Müslümanların Batılı tehditlere karşı müttefik olarak görülmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Demokrasi'nin Güvenlikleştirilmesi

İsmail Yaylacı

27 Haziran 2009

Değerlendirme: Mehmet Özkan

Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen Tezat toplantılarının Haziran ayı konuğu Minnesota Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü doktora

Ortadoğu'da demokrasi meselesinin teröre karşı bir çözüm yolu olarak görüldüğünü belirten İsmail Yaylacı, Arap entelektüeller tarafından hazırlanan 2002 kalkınma raporunda sorunların çözümü için içeriye bakmak ve sorunlarla yüzleşmek gerektiğini ifade eden fikirlerin öne çıktığını vurguladı.

öğrencilerinden İsmail Yaylacı'ydı. Yaylacı sunumunda, Ortadoğu'da demokratikleşme meselesinin güvenleştirmeye alanı içindeki yerini analiz etmek amacını güderek, bu konudaki literatürü sınıflandırdı.

Konuya altyapı olması açısından giriş bölümünde, Ortadoğu'da demokratikleşme ya da demokrasi meselesinin teröre karşı bir çözüm yolu olarak görüldüğünü belirten Yaylacı, -kalkınma ve demokrasi arasındaki ilişkiye yapılan vurguyu da hatırlatarak- Arap entelektüeller tarafından hazırlanan 2002 kalkınma raporunda sorunların çözümü için dışarıyı suçlamak yerine içeriye bakmak ve sorunlarla yüzleşmek gerektiğini ifade eden fikirlerin öne çıktığını vurguladı.

Yaylacı, Amerikan siyasetinin Ortadoğu'ya bakış açısının ana damarları ile literatürünü bir kavramsallaştırma çerçevesinde ortaya koymaya çalıştı. Sunumunun başında Yaylacı, çalışmasının temel tezi olarak aslında Ortadoğu'da demokrasinin yokluğunun bir güvenlik meselesi yapılmadığını, aksine Ortadoğu'ya gelme ihtimalinin bir güvenleştirmeye meselesi yapıldığını iddia etti.

Teorik çerçeve olarak Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen 'güvenleştirmeye' (*securitization*) yaklaşımını kullanan Yaylacı, *güvenleştirmeyi* "herhangi bir olağan konunun kendi kontekstinin dışına çıkarılarak daha geniş çerçeveden bir güvenlik sorunsalı olarak görülmesi" şeklinde tanımladı ki bu şekilde yapılan bir tanımlama sonucunda ilgili konuya yönelik yaklaşımlarda 'olağan' olan çözümlerin dışına çıkılması meşrulaştırılmaktadır. Yayla-

cı, *demokrasiyi* de "kendi kendini etkin bir otonom yapı içerisinde herkesin hayat koşullarını belirleme alanı" olarak gördüğünü belirtti. Yaylacı açıklamalarına aşağıdaki çerçevede devam etti:

Ortadoğu'ya demokrasi getirilmesine yönelik literatürde ve tartışmalarda genelde tüm dünyaca iyi olarak görülen değer ihmal edilmekte ve herkesin hakkı olduğu iddia edilen demokratikleşme, konu Ortadoğu olunca güvenleştirmeye olağan durumun dışına çıkarılmaktadır. Literatürdeki üç eğilim 3T ya da 3D olarak özetlenebilir: 'tekzib' (*denial*), 'tehir' (*deference*), 'tefrik' (*discrimination*).

1. *Tekzipte* "demokrasi terörle savaşta işe yaramaz" ve "demokrasi Amerikan çıkarlarıyla çatışır" gibi argümanlar öne sürülmekte ve özellikle Amerikan çıkarlarıyla demokrasinin çakıştığı durumlarda Amerikan çıkarlarının öncelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu'da demokrasinin yerleşmesi *yanlış* ve *tehlikeli* bir süreçtir.
2. *Tehirde*, demokratikleşmenin uzun bir sürece yayılması gerektiği; aksi bir dururumun İslâmcı grupların işine yarayacağı vurgulanmaktadır. Özellikle Hamas, Hizbullah, İhvan-ı Müslimîn ve Türkiye'deki Ak Parti örnekleri bu çerçevede tartışılmaktadır. Bu tez, liberal çevrelerde yaygındır.
3. *Tefrik* ise sonuca bağlı olarak bu sürece bakmakta ve demokrasinin evrensel bir değer olduğu söyleminin terk edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan özellikle Ortadoğu'da demokrasinin desteklenmesi yerine Amerikan çıkarlarıyla çatışmayacak bazı güçlerin desteklen-

mesi ve diğerlerinin önünün tıkanması gibi bir yaklaşım belirlenerek “demokratik realizm” denilen bir tavır takınılmaktadır.

Bu yaklaşımların birbirleri arasındaki ilişkiler bakılırsa, görülecektir ki bunlar ayrı birer yaklaşım olmaktan ziyade birbirlerinin bir devamıymış gibi bir görünüm arz etmektedir.

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde, Ortadoğu’daki demokratikleşme tartışmaları yeni bir sömürgecilik yaklaşımı olarak görülebilir. İslâm Dünyası, özellikle liberal uluslararası sistemde kendisine yer açmaya çalıştığı bir dönemde bu tür söylem ve tartışmalarla yüzleşmelidir.

Sunumunda yukarıda özetlediğimiz açıklamaları yapan Yaylacı, “sözkonusu söylemlerin çeşitli pratik tecrübeler sonucunda ortaya çıkan durumu meşrulaştırmak için mi, yoksa bu söylemlerden yola çıkılarak mı bir siyasa üretimi yapıldığı” sorusunu açıklığa kavuşturmanın, teorik çerçeveyi ve pratik boyutu daha iyi kavramamıza yol açacağını da ifade etti.

Amerikan siyasetinin genelde küresel siyasete, özelde de Ortadoğu’ya yönelik politikaları güvenleştirmesi üzerine yoğunlaşan soru ve yorumlar ile program nihayete erdi.

Avrasya ve Uluslararası İlişkiler

Emre Erşen

11 Temmuz 2009

Değerlendirme: Uğur Matıç

Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen Tezat toplantılarının Temmuz ayı konuğu Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim görevlilerinden Dr. Emre Erşen’di. Doktora çalışmasını “Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri” üzerine yapan Erşen, sunumunda *Avrasya* kavramının genelde *uluslararası ilişkiler*, özelde *jeopolitik* literatüründe nasıl ele alındığını açıklamaya çalıştı.

Avrasya, Soğuk Savaş sonrasında çok kullandığımız bir kavram. Bu isimle açılan çeşitli araştırma merkezleri ve üniversitelerde Avrasya ile ilgili bölümler ve çalışmalar yapıldığı gibi çeşitli şirketler de Avrasya konusuna önem vermektedir. Bu bağlamda Erşen, sunumuna uluslararası ilişkiler literatüründe *Avrasya*’dan ne anlaşıldığına ve ne anlaşılması gerektiğine dair açıklamalarla başladı. Sunumunda görsel öğelerden de sıkça yararlanan Erşen, sözkonusu kavram bağlamında şu açıklamaları yaptı:

Avrupa ve Asya’nın birleşik olduğunun farkedildiği 19. yüzyıl öncesinde birbirinden bağımsız iki kıta şeklinde bilinen *Avr-asya*, Coğrafi olarak *Avrupa* ve *Asya* kıtalarının birleşiminden meydana gelen dünyanın en büyük kıtasal alanıdır.

Avrasya kavramını ilk kez kullanan Viyanalı Jeolog Eduard Suess, yaptığı araştırmalarda, milyonlarca yıl önce dünyanın iki temel kara parçasından (*Lavrasya* ve *Gondvana*) oluştuğunu, arada da *Tetis Denizi* olduğunu savunmuştur. Suess, *Lavrasya* ismine, Kuzey Amerika için kullandığı *Lavrentia* ve Avrupa ve Asya'yı tanımlamak için kullandığı *Avrasya* kelimelerini birleştirerek ulaşımıştır. Suess'in yaklaşımı daha sonraki yıllarda kayda değer bir itibar görmüştür. Nitekim daha önceki dönemlere ait haritalarda dünya, etrafı okyanuslarla çevrili Avrupa ve Asya kıtalarından ibarettir ve Hazar Denizi'nden ötesi yoktur. Ortada görünen Libya ise Afrika'yı temsil etmektedir. Afrika bir kıta olarak ilk kez Herodot tarafından zikredilecektir. Bu haritalardaki üç bölgeye Hz. Nuh'un üç oğlunun soyundan gelenlerin yerleştiğine inanılıyordu: *Sam, Ham, Yafes*. Bu bağlamda Ortaçağ haritaları ilk zamanlarda siyasî ve kültürel bir çağrışıma sahip değildi; zira Yunanlılarda *Avrupa* fiziksel ve coğrafi bir bölgenin ismiydi; Kilise de 15. yüzyıla kadar Avrupa'yı, Hıristiyanların anavatanı olarak görmüyordu. Moğolların Rusya'yı, Osmanlıların da Bizans'ı ele geçirmesiyle Hıristiyan Dünyasının Avrupa'ya çekilmesinin ardından Avrupa, Hıristiyanlıkla özdeşleşmiştir. Rönesans, Aydınlanma ve Coğrafi Keşiflerin ardından da dünya algısı değişmiş; keşfedilen topraklardaki yaşamlar Avrupa'da üstünlük duygusunun oluşmasına sebep olmuştur.

Coğrafi Keşiflerle birlikte Asya ve Avrupa'nın bir bütün olduğu anlaşıldığı halde Avrupa'nın hâlâ bir kıta olarak anılmasının sebebi Avrupalıların kendilerini Barbar olarak gördükleri Asyalılardan ayırmalarıdır. Bu nedenledir ki iki kıtayı ayıracak bir sı-

nır arayışına gidilmiştir. Bu sınırı Ural Sıradağları olarak ilk ortaya atan ise, İsveçli Philip Johan von Strahlenberg'tir. Strahlenberg, teorisinin tamamen coğrafyayla alakalı olduğunu savunsa da ayırım belirgin bir şekilde kültürel ve siyasîdir.

Uluslararası ilişkiler açısından Avrasya'nın önemli bir yönü de jeopolitik anlamıdır. Jeopolitik teoriler açısından Heartland teorisiyle bilinen Alfred J. Mackinder, *Avrasya* (İç Avrasya) kavramını uluslararası güç mücadelesinin merkezine yerleştirmiş ve Avrasya'nın dünya siyaseti açısından kurgulanılışı değişmiştir. Nitekim günümüzdeki algılama biçimine de bu yaklaşım dayanak oluşturmuştur. Her iki dünya savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin bu alan üzerinde siyasal ve ekonomik bir hâkimiyet kurması, Avrasya'nın jeopolitik olarak da homojen bir alan olarak düşünülmesi sonucunu doğurmuştur. 19. yüzyılın *Büyük Oyun*'u ve Soğuk Savaş döneminin *Kenar Kuşak Teorisi* Avrasya'nın dünya siyasetindeki önemini göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrasında *Avrasya* kavramına yönelik çalışmalar tekrar canlanmaya başlamıştır. Günümüzde *Avrasya*'nın siyasal, kültürel ve jeopolitik anlamda ne tür bir kavram olduğu konusunda belirsizlik sözkonusudur. Günümüzde kullandığımız *Avrasya* kavramı, Mackinder'ın *Heartland*'i ile neredeye birebir örtüşmektedir ve bu anlamda kullanılması gereken kavram *İç/Merkez Avrasya*'dır. Brzezinski 1997'de *Büyük Satranç Tahtası*'nı yazarak gerek Heartland, gerekse Yeni Büyük Oyun gibi yaklaşımları tekrar formüle ederek günümüze taşımıştır. Brzezinski, Mackinder ve Huntington'dan daha katı bir realist yaklaşıma sahiptir: Avrasya, ya-

Emre Erşen, “Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri” başlıklı doktora tezi bağlamında *Avrasya* kavramının genelde *uluslararası ilişkiler*, özelde *jeopolitik* literatüründe nasıl ele alındığını açıklamaya çalıştı.

ni *büyük satranç tahtası*, geleneksel tanıma uygun olarak Avrupa ve Asya kıtalarının bileşimidir ve bu satranç oyununda kazananı belirleyecek bölge, -Brzezinski'nin adlandırmasıyla- “orta alan” veya “kara delik” denilen Rusya egemenliğindeki topraklar ile “Avrasya Balkanları”dır.

Uluslararası ilişkiler camiası Avrasya'yı, çatışma coğrafyası, Mackinder'in jeopolitiği veya realist teoriler çerçevesinde ele almaktadır. Bu bakış açısını değiştirip geliştirmek için Avrasya konusunda eleştirel bir yaklaşım getirmek zorunludur. Bunu yapacak teorik altyapı mevcut olsa da, henüz buna cesaret eden biri çıkmamıştır ve yakın bir zamanda da mevcut perspektiflerin değişme olasılığı düşüktür. Eğer yeni bir yaklaşım getirilirse, Avrasya şu an olduğundan daha farklı algılanacaktır.

Erşen'in yukarıda kısaca değerlendirdiğimiz açıklamalarının ardından, Avrasya anakarasının 21. yüz-

yıldaki siyasî, ekonomik ve kültürel güç mücadelesini nasıl şekillendirebileceği üzerine katılımcıların soru ve yorumlarıyla yapılan bir tartışmayla program sona erdi.

Uluslararası Yapı ve Devlet Motivasyonları

Hasan Basri Yalçın

30 Temmuz 2009

Değerlendirme: Bilal Yıldırım

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin Tezat toplantılarının Temmuz ayı konuğu, Cincinnati Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde doktora çalışmalarına devam eden Hasan Basri Yalçın'dı. Yalçın sunumunda, uluslararası yapı ve devlet motivasyonları bağlamında yapısal-realist ekolün farklı versiyonlarının yaklaşımlarını, özellikle de Kenneth Waltz'un *savunmacı devlet* anlayışı ile John Mearsheimer'in *saldırgan devlet* anlayışını karşılaştırdı.

Yalçın'ın bu karşılaştırmadaki amacı, sözkonusu yaklaşımların açıkladıklarını iddia ettikleri, ancak açıklayamadıkları hususların meta-teorik bir yöntemle açıklanabilirliğini ele almaktı. Yalçın'a göre bu yaklaşımların ortak zaafi, uluslararası yapıdan hareket etmelerine rağmen, sistemin kutupluluk özelliğini ve durumunu ihmal etmeleridir. Anarşik yapı, verili bir devlet motivasyonu olarak ele alın-

Yalçın'a göre *savunmacı devlet* (Kenneth Waltz) ve *saldırgan devlet* (John Mearsheimer) yaklaşımlarının ortak zaafı, uluslararası yapıdan hareket etmelerine rağmen, sistemin kutupluluk özelliğini ve durumunu ihmal etmeleridir.

maktadır. Bu yüzden, güvenliği (savunmacı yaklaşım) ya da gücü (saldırgan yaklaşım) artırmaya yönelik ittifak arayışlarına giren devlet davranışları ortaya çıkmaktadır. Böyle bir tutum, sistemdeki kutupluluğun, özellikle de tek kutupluluğun devlet davranışı üzerindeki etkisini yeterince açıklayamamaktadır. Açıklama, ancak ittifakın iç işleyişi ifade edilirken ve yalnızca iki ya da çok kutupluluk hallerinde ortaya konabilmektedir.

Aynı varsayımlarla yola çıktıklarını, ancak, farklı sonuçlara vardıklarını iddia eden sözkonusu iki yapısal-realist yaklaşımı sorgulayan Yalçın, aynı varsayımlarla farklı sonuçlara varmanın imkânını, farklı hangi varsayımlara sahip olduklarını ve bu varsayımların, yapısal teori inşasına katkıda bulunup bulunmadığını incelemeye çalıştığını belirtti. Yalçın, bu teorilerin, kaçınılmalarına rağmen, yapı içerisindeki birimlerin özelliklerine dair varsayımlar içermeleri dolayısıyla indirgemeci bir hal aldıklarını ya da yapısal teoride bir hata oluştuğu için bu farklılıkların ortaya çıktığını düşünüyor. Yalçın'ın ifadesiyle Waltz, *anarşi* ve *hayatta kalma* mücadelesinin devlet davranışını etkileyen motivasyonlar olduğu her yerde *güç dengesi* arayışının olacağını iddia etmektedir. Bu düşünceyi sorgulayan Yalçın'a göre, Waltz'un temel kaygısı, bu motivasyonları görmezden gelmektir.

Yapısal teorinin temelinde, davranışlardaki temel motivasyonun insanın doğası itibarıyla kötü oluşu olduğunu iddia eden realizmin kurucusu Morgenthau'nun, İngiltere'nin *statükocu* ve Almanya'nın *revizyonist* tutumlarına dair totolojik açıklamasını (ki bu açıklamada, insanın doğasının kötülüğü mo-

tivasyonundan vazgeçmiştir) aşma girişimi vardır. Yapısal teorinin kurucusu Waltz, bu amaçla, yapı içerisinde yer alan birimin, karakteri ne olursa olsun, yapı tarafından ne şekilde etkilendiğine bakılması gerektiğini iddia etmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, anarşik yapı içerisinde hayatta kalma mücadelesi, güç dengesine yönelik ittifakları ortaya çıkaracaktır. Waltz, anarşik bir ortamda hayatta kalmaya çabalayan bir devletin, bütün davranışlarını buna göre ayarlayacağını iddia ederek teorisini meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Yalçın'a göre bu düşünce, bir uluslararası ilişkiler teorisi ortaya koymaktan ziyade, güçler dengesi teorisini doğurmaktadır. Çünkü farklı seviyede güçlere sahip devletlerin hayatta kalmaktan öte motivasyonlarının da olacağını görememektedir.

Waltz ve Mearsheimer arasındaki farklılaşma da bu noktadan itibaren ortaya çıkmaktadır. Waltz, devletlerin *savunmacı* bir anlayışa sahip olduğunu ve bunun için de güvenliği artırmaya yönelik çaba sarf ettiklerini iddia etmektedir. Waltz'a göre *güvenlik*, "uygun miktar" da elde edilecek güçle sağlanabilecektir. Yalçın, bu "uygun miktar"ın belirsiz bir ifade olduğunu ve uygulamada hiçbir devletin *uygun miktar* anlayışına sahip olmadığını belirterek, savunmacı anlayışın bir zaafını ortaya koydu. *Saldırgan* anlayışa sahip Mearsheimer ise, güvenlik ihtiyacı hiç bitmediği için sürekli güç arayışı içerisinde olmak gerektiğini ve bu yüzden de saldırgan davranışlar ortaya konulduğunu öne sürmektedir. Yalçın, bu tutumlarıyla her iki yaklaşımın, arkaplanda belirli birer devlet anlayışına sahip olduklarını ve dolayısıyla kaçındıkları indirgemeci yaklaşımın kapsamına girerek birimin özelliklerini

ortaya koymak durumunda kaldıklarını belirtti. Yalçın, en başta, yapının devlet davranışını etkileyen motivasyonları devletin özelliklerinden bağımsız olarak devlete dayattığını iddia eden yapısal teorilerin, devletle yapının, karşılıklı bir biçimde, birbirlerini belirlediklerini iddia eder hale geldiklerini ifade etti.

Bu tespitlerden yola çıkan Yalçın'a göre, devletin davranışına dair bir şeyler söyleyebilmek için, devletin karakterine dair bir açıklamaya sahip olmak gerekmektedir. Hayatta kalma mücadelesi yerine "varolma" kavramı kullanıldığında, bir devletin davranışlarını etkileyen bütün motivasyonlar açıklanabilir. Neticede, yapısal realizmin "yapı, devlet davranışını belirler" iddiasının aksine vardığı "devletin karakteri davranışlarını belirler" sonucuna benzer çelişkili ya da tutarsız teoriler ortaya konulamayacağını söyleyen Yalçın, sistemdeki güç dağılımının devlet davranışı üzerindeki etkisinin daha iyi açıklanabileceğini de öne sürdü.

Yalçın'ın sunumu katılımcıların soru ve yorumları üzerinden gerçekleştirilen bir değerlendirme faslı ile sona erdi.

KAM Özel Etkinlik

Lübnan İzlenimleri

Z. Tuba Kor

6 Mayıs 2009

Değerlendirme: *Berra Kepekçi*

1958'deki ve 1975-90 yılları arasındaki iç savaşlarla yıkıma uğrayan Lübnan, 400 yıl süren Osmanlı hâkimiyetinin ardından 1920'de Fransa himayesinde kurulmuş ve 1943'te bağımsızlığını ilan etmiştir. Refik Hariri suikastı ve otuz dört gün süren İsrail saldırılarıyla yeniden gündeme gelen Lübnan, halen -belki de- Ortadoğu'nun dinî açıdan en bölünmüş ve siyasî açıdan en karmaşık ülkesidir.

Kor, "İslâm Coğrafyası Serisi" projesi kapsamında 2006 yılında kaleme aldığı *Lübnan: İç Savaşların Gölgesinde* kitabını güncellemek amacıyla İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı'nın (İHH) organizasyonu ile 13-16 Mart 2009 tarihlerinde Lübnan'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaretinin izlenimlerini ise Küresel Araştırma Merkezi'nin Özel Etkinliği çerçevesinde bir araya gelen konuklarla paylaştı.

Lübnan izlenimlerini çarpıcı görsel malzemeler eşliğinde sunan Kor, dört günlük gezinin ilk gününde mülteci kamplarına yaptığı ziyaretlerden edindiği bilgileri ayrıntılarıyla anlattı. Şatilla Kampı'ndaki evlerin dip dibe ve çok katlı olmasının nedenini, 1982-85'teki İsrail saldırıları ve 1985-87'de Şii Emel Hareketi ile yaşanan çatışmalar ile %80'i

“İslâm Coğrafyası Serisi” projesi kapsamında 2006 yılında kaleme aldığı *Lübnan: İç Savaşların Gölgesinde* kitabını güncellemek amacıyla Lübnan’a giden Z. Tuba Kor, izlenimlerini çarpıcı fotoğraflar ve kamera görüntüleri eşliğinde dinleyicilerle paylaştı.

yıkılan kampın alanının daralmasına rağmen mülteci sayısının sürekli artışına bağladı. Fotoğraflarda, bu çarpık yapılaşmanın, sokakları yan yana iki kişinin dahi geçemeyeceği şekilde daralttığı görülmüyordu. Bu sokaklarda inanılması güç bir başka olumsuz durum ise, günün belli saatlerinde verilen elektriğin geçtiği kabloların yerden birkaç metre yüksekte sallanması ve kopan tellerin yağmur yağdığı anda ölümlere neden olmasıydı.

Lübnan hükümetinin hem vatandaşlık, mülkiyet ve miras bırakma haklarını tanımaması hem de çalışma ve eğitim haklarını sınırlandırması Filistinli mültecilerin hayat şartlarını zorlaştırarak Avrupa ve Arap ülkelerine göç etmelerine neden olmaktadır. Kor, güdülen bu siyasetin nüfus dengeleriyle de bağlantılı olduğunu ifade etti: 18 etnik grup ve dinî mezhebin bulunduğu Lübnan’da hükümet, ekseriyeti Sünnî olan Filistinlilere insanca yaşayabilecekleri temel hakları vermesi halinde, mevcut demografik ve siyasî dengenin Sünnîler lehine bozulacağından endişe duymaktadır.

Kamplar hakkında ayrıntılı malumat veren Kor, Beyrut izlenimlerini de aktardı. Karmaşık nüfus yapısı ve dış güçlerin müdahalesi nedeniyle çatışma potansiyeli yüksek bir ülke olan Lübnan’ın başkenti Beyrut, sokaklarında iç savaşa ait kalıntıların hâlâ muhafaza edildiği bir şehirdir. Kor, Hıristiyanlar ile Müslümanların yaşam alanlarını ayıran Doğu-Batı hattına yakın bölgeleri de görseller eşliğinde anlattı; 2005’te katledilen Refik Hariri’nin anıt mezarı, Hariri’nin yaptırdığı Osmanlı mimarisinin izlerini taşıyan cami, bazı Hıristiyan kiliseleri, 1916’da Arap milliyetçilerin asıldığı meydandaki

Şehitler Anıtı ve Osmanlı’dan kalma hükümet binası gibi. Ayrıca Lübnan’ın fakir bölgelerinden biri ve çoğunlukla Şiilerin yaşadığı Güney Lübnan bölgesini; 1982’den 2000’e kadar İsrail’le işbirliği halindeki Güney Lübnan Ordusu’nun işkence merkezi olan ve 2006’daki saldırısında bizzat İsrail’in bombalayarak suç delillerini ortadan kaldırmaya çalıştığı Khiam Gözaltı Merkezi’ni; İsrail işgali altında bulunan Şebaa Çiftlikleri ve Golan Tepeleri’ni gösterdi ve Sünnî bir bölge olan kuzeydeki Trablus şehri hakkında bilgi verdi. Trablus’taki bazı binalarda hilal sembolü olduğundan ve bu bölgede yer alan Trablus Kalesi, Memlukların inşa ettiği ve minberi Selahaddin Eyyubî’den kalan Taynal Camii gibi bazı tarihî mekânlardan bahsetti. Lübnan Dağları’ndaki kar manzaralarının yanı sıra, Hıristiyanların yoğun yaşadığı kesimlerdeki Hz. İsa heykeli ve Marunî Patrikliği gibi eserleri de gösterdi.

Tarihî mekânları, denizi ve adını aldığı karlı dağları sebebiyle Lübnan’ın nüfusunun yarısı kadar turist alan bir bölge olduğu bilgisini veren konuşmacı, dış göçlere neden olan iç savaşları da ayrıntılarıyla ele aldı.

Üç kıtaya hâkim olmuş bir devletin mirasçısı olarak, yakın çevremizdeki Bosna, Kosova, Batı Trakya, Azerbaycan, Gürcistan; biraz uzaklardaki Doğu Türkistan, Patani, Afganistan, Keşmir, Lübnan, Mısır, Ürdün gibi ülke ve bölgeler sürekli gündemde olmasına rağmen, bu bölgelere ait ciddi bir çalışmaya sahip olmamak ülkemiz adına büyük bir eksikliktir. “İslâm Coğrafyası Serisi” gibi bu bölgeleri tanıtan çalışmalar ise, önemli bir adım olarak de-

ğerlendirilebilir. Bu kapsamda bölgeye giden ve çarpıcı fotoğraflar ve kamera görüntüleri eşliğinde Lübnan'ın çetrefilli tarihini kısa zaman dilimine sığdıran Kor'a teşekkür ederiz.

İşletme ve Yönetim Toplantıları-2: Hizmetkâr Liderlik İlhami Fındıkçı

30 Mayıs 2009

Değerlendirme: Melih Torlak

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin her ayın son cumartesi günü gerçekleştirdiği İşletme ve Yönetim Toplantıları'nın ikinci konuğu Dr. İlhami Fındıkçı idi. Fındıkçı ile bugüne kadar yayınlanan kitaplarına ilaveten Mart ayında Alfa Yayınlarından çıkan *Hizmetkâr Liderlik* kitabının çıkış noktası ve içeriği hakkında güzel bir söyleşi yaptık.

Tarihin derinliklerinden günümüze insanı, liderleri ve liderliği ele almaya ve anlamaya çalışılan kitapta, özellikle liderliğin *hizmetkârlık* yönüne vurgu yapılıyor. Piyasadaki birçok kitapta yer aldığı üzere genel geçer özelliklerinin sayıldığı klasik liderlik yaklaşımları, günümüz insanın yaşadığı "ruhsal erime" ve "ruhsal tatminsizlik" ile başa çıkmada yetersiz kalıyor. Bu sebeple insanların duygularını, sosyal yapısını ve ruh dünyasını dikkate alan *hizmetkâr liderlik* yaklaşımına ihtiyaç giderek artıyor. Fındıkçı'ya göre,

İlhami Fındıkçı, tarihin derinliklerinden günümüze insanı, liderleri ve liderliği ele almaya ve anlamaya çalıştığı *Hizmetkâr Liderlik* adlı kitabında, özellikle liderliğin hizmetkârlık yönüne vurgu yapıyor.

hizmetkâr lider "fedakârlığı, kendisini başka insanlara adamayı, başkaları için katma değer üretmeyi, başkalarını yaşatmayı, canlı cansız tüm varlıklarla bütünleşmeyi, hayatının öncelikli amacı haline getiren; giderek uzaklaşan gönül ve akıl birlikteliğine odaklanan; herhangi birinin egemenliğine değil bütünlüğe ve tamamlayıcılığa yönelen kişidir." Bütün bu özellikleriyle hizmetkâr lider, aynı zamanda *ideal insanı* da temsil etmektedir. Ancak şu unutulmamalı ki, zaten insanî krizin temel nedeni, doğal bir insan olmaktan, yani ideal bir insandan giderek uzaklaşmaktan kaynaklanıyor.

Fındıkçı, sunumunda, yaklaşık 800 sayfa olan *Hizmetkâr Liderlik* kitabını kısaca özetledi. Fındıkçı'ya göre günümüzde arzu edilen lider, kendini diğer insanlara adanmış bir kişidir. Gönülden olan bu tür bir liderlik tipi, kendini aşağıda, hedef kitleyi ise kendi üzerinde tutmaktadır.

Tarihsel olarak *liderlik* kavramı bağlamında dile getirilen ekoller (yapısalcı, davranışçı, durumsal ve

modern liderlik) açıklayan Fındıkçı, gelinen son noktada liderliğin *karizmatik ve hizmetkâr* olarak ifade edildiğine dikkat çekti. Buna ilaveten kitapta Sokrates, Eflatun ve Aristo'dan Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e, Rousseau ve Locke'dan İbn Sina, Farabi ve Kindi'ye; Mevlana ve Yunus'tan Fatih Sultan Mehmed'e kadar tarihi birçok kişiden liderlik örnekleri sunuluyor.

Zihinsel (IQ) ve duygusal (EQ) zekânın yanında etik zekâ da (*gönül*) dikkate alınması gereken bir zekâ türüdür. Fındıkçı, günümüz insanının IQ ve EQ'su çok gelişmiş olduğunu; ama *gönül* tarafının zayıf olduğunu belirtti. Toplum içinde birbirini öldürme olaylarının yoğun olarak yaşandığı günümüz Türkiye'sinde, insanlığa kendini adanmış hizmetkâr liderlere hiç olmadığı kadar ihtiyaç var. Ancak, sıfır noktasında yer alarak hizmetkâr lider olunabileceğine vurgu yapan Fındıkçı, kalıcı bir lider olmak için gönülümüzü insanlara kaptırmamız gerektiğine dikkat çekiyor.

Liderlerin içinde büyük aşk ateşinin yanmasını lokomotif-vagon metaforu ile Fındıkçı şöyle açıkladı: Nasıl ki lokomotif, içinde yaktığı kömür ile vagonları peşinden sürüklüyorsa, liderler de içinde yaktığı insanlık ateşi ile arkasından kitleleri sürükler. Diğer insanlara katma değer katabilmek için kendini yıpratıp insanların yer aldığı devlet ise *hizmetkâr devlet* olabilir.

Fındıkçı'ya göre, Türkiye'nin küresel dünyada oyun kurucu ve etkin aktörler arasında yer alması, ancak kendi öz değerlerinin (gelenek, kültür, inanç, ahlâk vb.) korunması için aktif bir çalışma yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Serbest Pazar Ekonomisi ve Sınırları ***(The Market Economy and Its Limits)*** **Asad Zaman**

7 Temmuz 2009

Değerlendirme: Melike Akkuş

Küresel Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen Özel Etkinlik toplantılarının Temmuz ayı konusu Pakistan asıllı ekonomi profesörü Asad Zaman'dı. Doktorasını Stanford Üniversitesi'nden aldıktan sonra Pensilyvania, Colombia, John Hopkins gibi dünyanın önde gelen üniversitelerinde hocalık yapan, ayrıca Bilkent Üniversitesi'nde de 6 yıl ders veren Prof. Zaman'ın İslâm iktisadı üzerine çalışmaları bulunuyor.

“Serbest Pazar Ekonomisi ve Sınırları” başlıklı sunumunda temel ekonomi kuramları üzerinden İslâm Dünyası ve Batı Medeniyeti arasında bir kıyaslama yapan Zaman, yaşanan Küresel Ekonomik Krizin Avrupa ve Amerika'yı kapsayan ekonomi temelli Batı Medeniyetinin sonunu getirdiğini ileri sürdü. Zaman'a göre, Batı Medeniyeti, dünya tarihindeki on altı büyük medeniyette görülen çöküş belirtilerinin tamamını sergilemektedir. Bu yıkımın ardından diğer medeniyet havzaları, özellikle de İslâm Dünyası yeni dönem için gerekli hazırlığa sahip olmalıdır. Değişen dengelerin bilginin yapısını da değiştireceğine dikkat çeken Zaman, sunumunda şu hususların altın çizdi:

Temel ekonomi kuramları üzerinden İslâm Dünyası ve Batı Medeniyeti arasında bir kıyaslama yapan Asad Zaman'a göre Batı'daki söz konusu çıkarıcı anlayış, Küresel Ekonomik Krizin de müsebbibidir.

Allah Kur'an'da *ahsen-i takvim* üzerine yarattığı insanın *esfel-i sâfiline* dönüşebildiğini söylerken, aslında Müslümanların bunu engellemek için çalışmakla yükümlü olduklarına da işaret etmektedir. Eğer Müslümanlar, Batılıların yaptığı gibi kimya ve fiziği insanlığı iyileştirmeyi amaçlayan diğer bilimlerden üstün tutarlarsa hata yapmış olurlar. Batılılar "İnsanlığı daha iyi nasıl yaşatırım?" sorusunun cevabını araması gereken iktisat bilimini, piyasa değerlerini belirleyen bir sisteme çevirmiştir. Bu bağlamda bugün iki önemli soruya cevap bulmamız gerekiyor: "Batı'nın çöküşü nasıl gerçekleşti?" ve "İslâm Dünyasının nasıl ilerleme kaydedebilir?"

Bütün insanî değerleri parasal karşılığı olan iktisadî birimler şeklinde algılayan serbest pazar ekonomisi, kendi çöküşünü hazırlamıştır. *Aile* kavramından hareket edersek, serbest piyasa ekonomisinin bir sonucu olan "Bir çocuk dünyaya getirmenin maliyeti nedir?" sorusu, toplumun temelinde yer alan aileye yönelik ciddi bir tehdittir. Batı'da ebeveynlerin çocuklara yaptığı yatırımın geri dönüşü olmadığı dikkat alındığından, kâr-zarar ilişkisi çerçevesinde çocuk sahibi olmak bir tür ölü yatırımdır. Dolayısıyla çocuk sahibi olmayı, bir aile kurmayı dolar cinsinden değerlendiren bu sistem ahlâkî değerleri olmayan bir nesil yarattı. 2008 yılında yapılan bir ankette Amerika'da kolej öğrencilerinin %35'i ebeveynlerinden ya da arkadaşlarından hırsızlık yaptıklarını itiraf etmişler; üstelik yaptıklarının yanlış olduğunu düşünmediklerini söylemişlerdir. Ahlâkî değerlerin mali karşılıklarına göre değerlendirildiği bir ortamda büyüyen nesillerin yeni bir medeniyet

inşa etmesini bekleyemeyiz. Batı'daki sözkonusu çıkarıcı anlayış, şimdilerde bütün dünyayı etkisi altına alan Küresel Ekonomik Krizin de müsebbibidir. İnsanların kâr etmek için güvenilir olmayan kağıtlarla işlem yaptıkları finans piyasasının ekonomik krizle noktalanması kaçınılmazdı.

Batı'nın kendi çıkarlarını korumak üzere sistemler ve felsefeler geliştirdiğine dikkat çeken Zaman, yurkarda kısaca özetlenen konuşması esnasında kapitalizmin babası olarak anılan Adam Smith'i de şu hikâye ile eleştirdi:

Adam Smith bize balık satılmayan bir şehre balık getirip satan adamın hikâyesini anlatır ve bir yandan adamın kendisi kâr ederken diğer yandan da şehrin insanlarının adamın sayesinde balık yeme imkânına sahip olduklarını, yani herkesin tıpkı balık satan adam gibi bireysel çıkarlarını gözetmesi halinde toplumun da bundan fayda sağlayacağını söyler. Peki adamın sattığı balıklar zehirli sularda büyümüş balıklarsa ne olacak? Zehirli balıkları satan adam kâr etmeye devam edecek, ama -Smith'in iddia ettiği gibi- toplum bundan herhangi bir fayda sağlayamayacaktır. Halbuki balık satan adam bu işi her koşulda kâr etme mantığıyla değil; insanlar balığı 10 dolara değil 5 dolara satın alsınlar düşüncesiyle yapsaydı, toplum bundan bir fayda sağlardı. İslâmî iktisat toplumun çıkarını bireyin çıkarından üstün tuttuğundan ve rekabet yerine işbirliğini önerdiğinden serbest pazar ekonomisine nispetle insanlık için çok daha faydalıdır.

Sosyal bilimlere metodolojik yaklaşım bakımından İslâmî metodoloji ile diğer yaklaşımlar arasındaki

farklılığa dikkat çeken Zaman, Batı'nın sosyal bilimlerde “bak ve analiz et” şeklinde özetlenebilecek bir metodolojiye sahip olduğunu ve insanları *atom*, *hücre*, *metal* gibi sınıflandırmalarla özetlemeye çalıştığını ileri sürdü. Zaman, İslâm'ın detaylara nüfuz ettiğini, her zaman için insanların içlerinde potansiyel bir iyi ve kötü olduğunu göz önüne aldığı belirtti. Zaman, İslâmî metodolojinin *sonuç* değil *süreç* odaklı bir yaklaşıma sahip olduğunu sözlerine ekledi.

Katılımcıların soru ve yorumlarıyla renklenmiş sunum, serbest pazar ekonomisinin artıları ve eksileri üzerine yapılan bir tartışmayla sona erdi.

İran'da Milliyetçilik

Ehsan Moghadasi

17 Temmuz 2009

Değerlendirme: Volkan Yağşi

Küresel Araştırmalar Merkezi Özel Etkinlik programında, Prof. Asad Zaman'dan sonra Tahran Üniversitesi doktorantlarından Ehsan Moghadasi konuğumuz oldu. Moghadasi, milliyetçiliğin İran'da geçirdiği evrimi ve bugünkü durumunu ele aldığı sunumunda milliyetçilik teorilerinin İran'daki milliyetçilik akımları üzerindeki etkilerine ve açıklama kapasitelerinde karşılaşılan teorik sorunlara dikkat çekti.

Moghadasi, milliyetçilik ideolojisinin tarih metodolojisinden ayrılarak incelenemeyeceğini, bu nedenle öncelikli olarak tarihsel çerçevenin oluşturulması gerektiğini ifade etti. Milliyetçilik düşüncesinin ana hatlarını anahtar kavramlarla açıkladıktan sonra İran'daki milliyetçiliği, *Anayasal Dönem*, *I. Pehlevi Dönemi* ve *II. Pehlevi Dönemi* şeklinde dönemleştirdi. Sosyal yapıları politik güç ve baskıların değil, tarihî arkaplanın oluşturduğunu belirten Moghadasi, 130 yıl bölgede hüküm sürmüş Türkmen asıllı Kaçar hanedanının milliyetçi akımlara yönelik politikasını kısaca ele aldı. Bu dönemde etnik tansiyonları tetikleyen bir politika izlenmediği belirten Moghadasi, merkezî ekonomik sistem ile modern sınıf sisteminin o dönemde henüz oluşmadığını belirterek aşiretler halinde yaşayan halkın uyumlu bir mozaik sergilediğini ileri sürdü.

Anayasal Dönemde, *biz* ve *öteki* algısının oluşmaya başladığı süreç içinde Almanya'da eğitim görmüş İranlı entelektüeller arasında geleneksel anayasalcılara karşı bir tepki oluşmuş ve bu dönemde İran'da ilk milliyetçi düşünceler ortaya çıkmıştır. Moghadasi, Jön Türkler'den öykünerek “Genç Milliyetçiler” adını verdiği bu grubun Nazilerden de çok etkilendiğini vurguladı. Hint-Avrupa dil ailesine mensup Farsça'nın Türkçe ve Arapça'dan üstün olduğunu düşünen “Genç Milliyetçiler” İran'ın “şanlı/Pers geçmişine” vurgu yapıyorlardı. Böylece İran'da teorik zemini yavaş yavaş yerleşen milliyetçilik ideolojisi, milliyetçi liderler etrafında oluşan I. Pehlevi Dönemine zemin hazırlamıştır.

I. ve II. Pehlevi dönemlerinde (1925-1979) milliyetçilik *ırka* dayandırıldı. Türkler, Araplar gibi diğer et-

Milliyetçilik ideolojisinin tarih metodolojisinden ayrılarak incelenemeyeceğini, bu nedenle öncelikle tarihsel çerçevenin oluşturulması gerektiğini ifade eden İhsan Moghadasi, milliyetçilik düşüncesinin ana hatlarını anahtar kavramlarla açıkladıktan sonra İran'daki milliyetçiliği, üç döneme ayırarak inceledi.

nik gruplar birer sosyal yapı olarak kabul edilmedi. Moghadasi, bu dönemdeki hükümet programlarında milliyetçi/ırkçı hissiyatın giderek arttığını belirtti. Moghadasi'ye göre milliyetçiliği getiren yeni hükümet programında, Fars ırkı, kimlikleştirmenin öznesi ve İranlılaştırmanın nesnesi haline getirilmiştir. Yönetim bu ideolojiye, tarihi, dili ve edebiyatı kullanarak tarihsel ve kültürel bir meşruiyet de kazandırdı. Şehirlerin, ülkelerin, ibadethanelerin eski isimleri değiştirildi. "Tek ulus, tek dil" sloganıyla 1930 yılında Türklerin ve Arapların kendi dillerini kullanmaları yasaklandı. Firdevsi'nin İran-Turan savaşlarını anlattığı ünlü manzum destanı *Şahnâme* de bu sürece dâhil edilerek İranlılık ruhunun sembolü kabul edildi ve milliyetçiliğin arketipi haline geldi.

Tahran'daki ekonomik merkezleşme sonucunda, kırsal alanlardan Tahran'a göçen Türkler hakkında şehirde birçok "etnik şaka" oluştuğunu belirten Moghadasi'ye göre, bu durumu "ötekileştirmenin" bir yansıması olarak okuyabiliriz. Tüm bunlar yapılırken eğitimin, medyanın ve edebiyatın propaganda gücünden de yararlandığını vurgulayan Moghadasi, milliyetçiliğin 1979'a kadar hükümet programlarında zaman zaman açık ya da örtük bir şekilde yer aldığını belirtti.

İkinci kısımda söyleşi konukların soruları üzerinden şekillendi. Sorular özellikle İran'daki milliyetçilik ile Türkiye'deki milliyetçiliğin kesişen ve ayrışan yanlarıyla ilgiliydi. Moghadasi, verdiği cevaplarda milliyetçiliğin İran'da *aile* üzerinden; Türkiye'de ise *liderlik*, *karizmatik meşruiyet* üzerinden geliştiğini ve her iki ülkede de Avrupa'dakinin tersi-

ne milliyetçiliğin, devlet kurulduktan sonra milleti etkilediğini; alttan gelen bir talebin değil üstten yapılan bir dayatmanın sonucuyla oluştuğunu savundu. İran'daki milliyetçiliğin gündemine ait çatışmaların ise kültürel olduğunu, konuya ilişkin tartışmaların merkezileşmemiş ve siyasilenmemiş olduğunu belirtti.

Katılımcıların özellikle cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında İran'da yaşanan gelişmelere ilişkin soru ve yorumlarıyla renklenmiş sunum Moghadasi'nin cevap ve açıklamalarıyla sona erdi.

İran İzlenimleri

Cihan Aktaş

14 Ağustos 2009

Değerlendirme: Burcu Anataç

Küresel Araştırmalar Merkezi, Özel Etkinlik toplantılarının Ağustos ayındaki konuğu, gazeteci ve yazar Cihan Aktaş idi. Ana karakterleri, birey olarak varolma ve benliklerini koruma mücadelesi veren kadınlar olan hikâyeleri ile kendine özgü bir dil kuran ve uzun yıllardır İran'da yaşayan Aktaş'ın çalışmaları arasında, *Şark'ın Şiiri: İran Sineması* ve *Dünyanın Devrimcileri Bugünün Reformistleri: İran'da Siyasal, Kültürel ve Toplumsal Değişim* başlıklı eserler bulunuyor. *Taraf* gazetesi ile *Dünya Bülteni* internet sitesindeki yazıları ile gazetecilik faaliyet-

Cihan Aktaş, yakından takip ettiği İran'daki sancılı seçim sürecinde yaşananları, bir siyaset yorumcusunun mesafeli ve soğuk gözlemlerinden ziyade bir edebiyatçının hassasiyeti ile değerlendirdi.

lerini de sürdüren Aktaş, İran'da 12 Haziranda gerçekleşen olaylı cumhurbaşkanlığı seçimlerini ve seçimler sonrasında ülkenin içine girdiği yeni döneme ilişkin izlenimlerini bizlerle paylaştı.

İran'daki seçimler, ülkedeki mevcut yapının değişimine karşı çıkan Muhafazakârlar ile mevcut sisteminin temellerine dokunulmadan değiştirilmesini isteyen Reformistler arasında kıran kırana bir mücadeleye sahne oldu. Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın, Reformistlerin adayı Mir Hüseyin Musevi karşısında oyların %63'ünü alarak seçimleri kazandığının ilan edilmesinin ardından, muhalefet sokaklara döküldü. Seçimlere hile karıştırıldığı iddia eden ve verdikleri oyun hesabını soran göstericilere karşı İran güvenlik güçleri son derece sert bir karşılık verdi. Yüzlerce kişi gözaltına alındı. Bu kişilere işkence yapıldığı iddiaları günlerce manşetlerden inmedi. Temmuz ayına kadar devam eden karmaşa, Ahmedinejad'ın en yakın rakibini büyük bir farkla yenerek ikinci defa cumhurbaşkanı seçtiğinin teyit edilmesiyle sonuçlandı.

Cihan Aktaş, yakından takip ettiği İran'daki bu sancılı seçim sürecinde yaşananları, bir siyaset yorumcusunun mesafeli ve soğuk gözlemlerinden ziyade bir edebiyatçının hassasiyeti ile değerlendirdi. Kurulu düzenden maddi çıkarları olan ve ellerindeki gücü kaybetmek istemeyen Muhafazakârların, İslâmî rejimin devam etmesini isteyen ancak rejimin özellikle birey hak ve özgürlükleri bağlamında aksayan yönlerinin değiştirilmesini ve dış dünyaya karşı daha ılımlı bir üslubun kullanılmasını isteyen Reformcuları durdurmak için gayrimeşru yollara başvurduklarını öne sürdü. Muhafazakârların ken-

di güç siyasetlerini sürdürebilmek için Reformistleri haksız ithamlarla İran halkının ve dünyanın gözünde haksız duruma düşürmeye çalıştıkları şeklindeki görüşünü dinleyicilerle paylaşan Aktaş, seçimlerde hile yapılma olasılığının oldukça yüksek olduğuna inandığını da sözlerine ekledi.

Reformistlerin Batı basınında destek görmesinin, "İslâm devletini yıkmaya çalışan Batı ile işbirliği yapanlar" yaftasını doğrulamayacağını söyleyen Aktaş'a göre, Reformistleri destekleyen kitleler arasında, İran İslâm Cumhuriyeti'nin İslâmî karakterine karşı olanlar da var. Ancak Reformistlerin lider ve destekçilerinin büyük çoğunluğunu, rejimle değil sadece bazı uygulamalarla problemi olan dindar insanlar teşkil etmektedir. Musevi gibi 1979 İran İslâm Devrimi'nde rol oynayan ve devrimin öncüsü Ayetullah Humeyni'nin teveccühünü kazanan bir ismin, emperyalistlerin elinde oyuncak olmuş bir insan olarak sunulmasının büyük bir haksızlık olduğuna inandığını dile getiren Aktaş, İran'daki devrimci ivmenin yerini kalkınma anlayışını salt güç kazanımıyla sınırlamaya zorlayan bir 3. dünya statükoculuğuna terketmesinden kaygı duyduğunu ekledi. İran devlet sisteminin problemlerini kendi eliyle çözmemesinin ve halkın meşru taleplerini görmezden gelmesinin, İran karşıtı çevrelerin işini kolaylaştırdığını söyleyen Aktaş, konuşmasını İran'ı zor bir dönemin beklediği yönündeki tespitleriyle noktaladı.

Koşma

Silleli sürûrî

Bî perde oluruz savt-ı nevâda
 Figanımız Sûzinâk olmayınca
 Âdem eğlenir mi bâb-ı rızâda
 Gönül beyt-i Zât-ı pâk olmayınca

Kande kaldı âyîne-i İskender
 Kande kaldı dehire hükmedenler
 Ey dil olunur mu Arşa beraber
 Evvelâ hâk ile hâk olmayınca

Görülmemiş bir zât görülür mü hiç
 Defter-i hakîkat dürülür mü hiç
 Sürûrî bu sırta erilir mi hiç
 İkilik perdesi çâk olmayınca

MAM Dîvân Toplantıları

**Muslim Reconstructions of
Knowledge and the
Re-enchantment of Modernity**
Ali Hassan Zaidi

2 Haziran 2009

Değerlendirme: Ahmet Okumuş

11 Eylül jeopolitik bir milat olarak anıldı hep. Yeni Dünya Düzeni, Tarihin Sonu, Medeniyetler Çatışması gibi joker ifadelerin delaleti de sübutu da zan- nî idi. Son yirmi yılın ufukları daraltan bu referans- larına kıyasla 11 Eylül literatürü nispeten daha somut bir olayın tanıklığı üzerine yükseldi. Bu litera- türe stratejik-jeopolitik bir içerik hâkim olsa da bu- gün geriye dönüp baktığımızda sürecin daha derin muhasebeleri de umulmadık biçimlerde beslediği- ni görebiliyoruz. Vaktiyle *fundamentalist* niteleme- siyle kolayca güncel siyasetin dip fay hatlarına yer- leştirilen isimler, bugün Batı modernliğinin keskin eleştirmenleriyle birlikte anılır oldular. Belki de -mesela- Seyyid Kutub ve Mevdudi siyasal bir fun- damentalizmi değil; özünde modernliğin felsefi bir kritiğini içeren, fakat güçlü bir felsefi ifade ve dile sahip olmayan bir tepkiyi temsil ediyorlardı. Belki de Kutub'un *modern cahiliye çağı* (*Yoldaki İşaret- ler*) ile Adorno'nun *yanlış hayatı* ("Yanlış hayat, doğru yaşanamaz", *Minima Moralia*), yahut da MacIntyre'in *yeni karanlık çağları* (*Erdem Peşinde*) birlikte okunmalıydı. Roxanne Euben'in *Enemy in*

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

DİVÂN TOPLANTILARI

Muslim Reconstructions of Knowledge and the Re-enchantment of Modernity	Ali Hassan Zaidi 2 Haziran 2009
Daqîq al-Kalâm: The Islamic Approach to Natural Philosophy	M. Bâsil et-Tâi 13 Haziran 2009
İslâm Varlık Metafizikine Giriş	İhsan Fazlıoğlu 13 Haziran 2009

TEZGÂHTAKİLER

Düşünce Tarihi (1): Tek Kişi, Birçok Anlatı: Kültürlerarasılık Bağlamında Büyük İskender	Gülçin Tunalı Koç 12 Mayıs 2009
İslâm Düşüncesi (4): Tefsir, Süfi ve Devlet: Kenz-i İhlâs Üzerine Bir Çalışma	M. Nedim Tan 16 Haziran 2009
İslâmî İlimler (4): Atomcu Evren Anlayışının İslâm Hukukuna Etkisi: Kelam-Fıkıh İlişkisine Dair Bir Analiz	Hasan Hacak 23 Haziran 2009
İslâmî İlimler (5): Ebû Hanife'nin Usul Anlayışında Sünnet	Metin Yiğit 7 Temmuz 2009
Sosyal Bilimler (1): 20. Yüzyıl Başlarında Sömürgecilik, Arap Milliyetçiliği ve Hilafet Meselesi	Nurullah Ardic 18 Temmuz 2009
İslâm Düşüncesi (5): İbn Sînâ'dan Elmalılı'ya İhlas Süresi Felsefi Tefsir Geleneği	A. Faruk Güney 4 Ağustos 2009
Felsefe (1): "Mümkün İmiş Her Ne Var Âlemde": İmkân'ın İslâm Felsefesindeki Serüveni Üzerine	M. Cüneyt Kaya 18 Ağustos 2009

İHTİSAS TOPLANTILARI

Türkiye'de/Türkçede Felsefe-7	İhsan Fazlıoğlu 17 Haziran 2009
Kant Sonrası Metafizik Tartışmaları-1: Kant	Aliye Kovanlıkaya 28 Mayıs 2009

Ali Hassan Zaidi'ye göre temelde siyasala yeniden (dinî bir) efsun verme (*re-enchanting the political*) çabasındaki yaklaşımlara odaklanmak, modernliğe dair daha bütüncül ve kapsamlı bir İslâmî okuma ve yüzleşmenin gözden kaçmasına neden olabilir.

the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism (Aynadaki Düşman: İslâmî Fundamentalizm ve Modern Rasyonalizmin Sınırları) kitabı ile Susan Buck-Morss'un dilimize *Küresel Bir Karşı Kültür* başlığıyla çevrilen *Thinking Past Terror: Islamism and Critical Theory on the Left* isimli kitabı bu yeni muhasebenin ilk örnekleri arasında sayılabilir.

Kanada'daki Wilfrid Laurier Üniversitesi'nin Küresel Çalışmalar Programında görev yapan ve İbn Haldun Sempozyumu vesilesiyle İstanbul'da bulunan Ali Zaidi'nin *Muslim Reconstructions of Knowledge and the Re-enchantment of Modernity* başlıklı çalışması da benzer bir ilginin rehberliğinde ilerliyor. Fakat Zaidi'ye göre temelde siyasala yeniden (dinî bir) efsun verme (*re-enchanting the political*) çabasındaki yaklaşımlara odaklanmak, modernliğe dair daha bütüncül ve kapsamlı bir İslâmî okuma ve yüzleşmenin gözden kaçmasına neden olabilir. Siyasî odaklı hareketler kadar, belki daha fazla, bilginin yeniden inşasına dönük İslâmî çabalara odaklanmak gerekiyor. Bu genel tespitten hareketle Zaidi, geçen asırda etkili olmuş üç İslâmî yaklaşım üzerinde duruyor: Sömürgecilğe karşı *selefî tepki*, Nasr'ın *kutsal bilim düşüncesi* (İslâmî bilim) ve Farukî'nin *bilginin İslâmîleştirilmesi* projesi ile bu projenin İcmalî düşünürler grubunca eleştirisi.

Zaidi'ye göre Afgani ve İkbâl gibi isimlerin temsil ettiği ilk selefî tepkiler, modernliğin İslâm'la bağdaşan ya da bağdaşabilecek bir yorumuna kapı açarken, teknoloji ve modern bilim ile gelen örtük değer aktarımlarına karşı naif bir konuma düşüyordu (Tartışma kısmında kendisine de ifade ettiğimiz gi-

bi İkbâl'in bu çerçeve ve tasnife uygun düşüp düşmediğine dair şüphelerimiz olduğunu not etmeliyiz). Diğer taraftan Hasan el-Benna, Kutub ve Mevduği gibi yeni-selefî isimler ise, sistematik bilgi inşasına güçlü katkılar yapamamış olsalar da, modernliğe dönük keskin eleştirilerinde, modernleşmenin bilişsel maliyetine ve örtük değer aktarımlarına karşı bir farkındalık göze çarpıyordu. Bir bakıma bu tepkiler pek de felsefî olmayan bir dil ve çerçeve içinde de olsa modernliğin felsefî bir eleştirisini içeriyordu.

Zaidi'nin üzerinde durduğu diğer düşünürlerin en azından bir kısmı İslâmî bilginin inşasına dönük daha sistemli ve derinlikli yaklaşımları temsil ediyor. Bu yaklaşımlar geçen çeyrek asır boyunca Türkiye'de de tanınıp tartışıldı. Bu nedenle Nasr, Farukî, el-Attas ve İcmalî yazarların fikirleri hakkında ilave bir özete gerek görmüyoruz. Bunun yerine doğrudan Zaidi'nin ana ilgisine değinmek yerinde olacaktır. Zaidi, mezkûr düşünürlerin temel yaklaşımlarındaki gizli ya da açık sorunlara işaret etse de, asıl polemikçi daha çok İslâmî bilginin yeniden inşası çabasına dönük Batılı ve sosyal bilimsel eleştirilere karşı yürütüyor. Bu eleştirileri beş maddede toplayabiliriz: (1) Yeniden inşa çabaları otantik, yerel/yerli ya da alternatif kültür arayışlarının zaten küreselleşmenin bir unsuru olduğunun farkında değildir; zira küreselleşme bir yönüyle yerel hakikatlerin özcü sabitlemelerini talep eden bir süreçtir. (2) Yeniden inşa çabaları genellikle Batı'da da gözden düşmüş pozitivist bilim anlayışının eleştirisi üzerine yükselmiştir. (3) Yeniden inşa arayışının öncü isimlerinin çoğu ya kendi kültür havzalarıyla organik bağları zayıflamış olan ve esasen metropol-

de yaşayıp metropole yazan kişilerdir ya da kendi havzalarında yazıyorlarsa İşlâmcılığa mahsus mevzî bir tartışma yürütmektedirler ki bu durumda da modernliğin eleştirisine ciddi bir katkıda bulunamazlar. Ayrıca bunların bir kısmı, bir kültürel ötekinin kendileri hakkında doğru, hatta kimi zaman daha doğru bir bilgi ve kavrayış sunabileceği ihtimalini külliye reddeden bir yerlilik eğilimi göstermektedir. (4) Bütün bu çabalar son tahlilde Batı'nın tahakkümüne ve aynı zamanda da üstünlüğüne dönük bir 'hınç' (*ressentiment* – Nietzsche) hissinden beslenmektedir. Bu hınç unsuru modernite kritiklerini ve yeniden inşa çabalarını eninde sonunda ideolojik kapanma ve siyasallaşmaya zorlamaktadır. (5) Kültürel sahihlik arayışı böylece siyasi-stratejik manipölasyon ve iktidar arayışının malzemesi olabilmektedir.

Dikkat edilirse, yukarıdaki eleştiriler, yeniden inşa davası güdenlere açık kapı bırakmayan bir eleştiri silsilesidir: Metropolde yaşayıp yazdıkları için aslında yeniden inşa etmek istedikleri kültür ya da gelenekle irtibatları dolaylıdır. Diğer yandan mahallî kültür ya da dünya görüşünün alternatif olacağı düşünölen bilgisini inşa etmek istediklerinde de ya mevzî kalmış, ya da küreselleşmenin hâlihazırda işleyen bir boyutunu üretmiş oluyorlar. Hiçbir açıklık, hiçbir menfez tanımayan, tam bir içkinlik içinde emilmiştir artık inşa çabaları. Ötesi yoktur.

Zaidi, bu eleştirilerin özellikle bir kısmında haklılık payı olduğunu kabul etse de dikkatimize sunmak istediği birkaç karşı eleştiri var:

1. Yukarıdaki türden eleştiriler genellikle İşlâmî yaklaşımları bir kültür eleştirisi şeklinde görüp, içe-

riklerine dair bir tartışmaya girmek yerine inşa arayışlarının soy kütüğüne, bölgesel konumuna ve hangi sosyal iletişim ağları içinde yükseldiklerine odaklanmaktadır. *Diyalojik* bir tartışmaya girişmekten çok, bir bakıma nesneleştirici bir tavır takınmaktadırlar. Bir başkasının bizim hakkımızda kimi zaman daha doğru bir bilgi ve kavrayış sunabileceğini (hermenötik bir imkân olarak) kabul etsek de, Ricoeur'ün işaret ettiği gibi, muhababımızın söylediklerini onu çevreleyen koşulların bir işlevine indirgemek diyalojik tartışmayı başlamadan bitirir. Bu itibarla ötekinin bilgisine, yorumuna, sesine kulak veren diyalojik tavır aslında bugün tam da Batı sosyal kuramında tehdit altındadır.

2. Bu nedenle aslında İşlâmî inşa çabalarını eninde sonunda siyasala ya da ideolojik kapanmaya itibarla okumak bir karşı hınç (*counter-ressentiment*) olarak değerlendirilebilir.

3. İşlâmî yeniden inşa çabalarının diaspora hareketleri olduğunu ve bu nedenle aslında İşlâm Medeniyetinin geleneksel havzalarından kopuk olduğunu söyleyen eleştiriler ise esasen post-kolonyal kurama yöneltölen tenkitleri İşlâmî modernite kritiklerine uygulamaktadır. Oysa modernite eleştirisinin yapılabileceği en iyi konum zaten metropol ile koloni, diaspora ile yerel havzalar arasındaki kültürel geçiş alanlarıdır.

4. İşlâmî inşa hareketleri elbette kimi örneklerinde daha esaslı olmak üzere en başından beri modernliğin felsefi içerimleri ile hesaplaşmaya çalışmış ve hem İşlâm Medeniyetinin iç dinamiklerinden hem de modernliğin imkânlarından yola çıkmıştır.

Zaidi'nin sunuşu birkaç asırdır yoğunlaşarak süren

bu karşılıklı muhasebe ya da hesap verme-hesap sorma ilişkisinin bugünkü tezahürlerine dair ufuk açıcı bir sohbet ile tamamlandı.

Daqîq al-Kalâm: The Islamic Approach to Natural Philosophy **Muhammed Bâsil el-Tâî**

13 Haziran 2009

Değerlendirme: Cahid Şenel

Divân Toplantıları'nın Haziran ayındaki ikinci konuğu Ürdün Yermük Üniversitesi Bilimler Fakültesi Fizik Bölümü'nde görev yapan Prof. Dr. Muhammed Bâsil et-Tâî idi. Klasik kelâm ilminde ortaya konan tabiat algısı ile modern bilimin verilerini karşılaştıran çalışmalarıyla tanınan Prof. Tâî, kelâm ilminin ortaya çıkışını hazırlayan sebepleri açıklarak başladığı konuşmasının başlangıcında, kelâmın, Mutezile tarafından problem ve kavramlarıyla birlikte bir ilim olarak ortaya konulması ve daha sonra ortaya çıkan Eş'arî ve Mâtürîdî kelâm okullarının gelişimini ana hatlarıyla özetledi.

Tarihî olarak ilm-i kelâmın iki kısma ayrıldığını belirten Tâî, bunlardan birincisinin kâinâtın nitelikleri, dış görünümü, yaratılışı, hareketi, sükûnu, cevher ve arazları, zaman ve mekân konularını ele alan *dakîku'l-kelâm*; ikincisinin ise ilâhî sıfatlar, zorun-

luluk ve seçme özgürlüğü, yeniden yaratılış, eskatoloji, rüyetullah, kaza ve kader, Allah'ın ilmi gibi konuları inceleyen *celilu'l-kelâm* olduğunu ifade etti. Kelâmcılar, evreni anlamak için düşünce sistemlerinin arka planını oluşturan Kur'an'ın ortaya koyduğu *vahyî bilgiden* hareket etmişlerdir. Kur'an metni tefsir ve tevile ihtiyaç duyduğunda kelâmcılar onu açıklamak için Arap dilinin delâletleri şeklinde ifade edilen Arap beyanın metodolojisi çerçevesinde akla dayanmaktadır. Buna göre kelâmcıların kavram ve hükümlerin çıkarımında *Kur'an, akıl ve Arap dili* olmak üzere üç dayanağı bulunmaktadır. Tâî'ye göre, bu noktada filozoflar ile kelâmcılar arasında önemli bir metod farklılığı vardır: Filozoflar incelemelelerinde Evren → Akıl → Allah sıralamasını izlerken, kelâmcılar Allah → Akıl → Evren şeklinde bir metodu takip etmektedir.

Tâî'ye göre kelâmcıların bize bıraktıkları geniş düşünce mirasının tahlili, *dakîku'l-kelâm* konusunda kelâmcıların, Aristo ve takipçilerinin benimsedikleri beş ilkeyle çelişen ilkelerden hareket ettiklerini göstermektedir. Bu beş ilke Yunan'da yaygın felsefi bakışın esaslarını şekillendirmiş, üstlendiği rolle Kindî, Fârâbî, İbn Sinâ, İbn Rüşd ve onların talebelerince temsil edilen İslâm felsefi düşüncesinin genel bir görünümünü meydana getirmiştir. Kelâmcıların benimsediği beş ilke şu şekildedir:

1. Hudûs: Bu evrenin ve evrenin içinde bulunan her şeyin sonradan olduğu ve zamansal olarak bir başlangıcının bulunduğu anlamına gelmektedir. Hatta zaman ve mekân da evrenden önce olmayan ve evrenin yaratılmasıyla yaratılan ve sonradan olan şeylerdir.

Tâî'ye göre alanında uzman bir fizikçi *dakîku'l-keîâm*daki ilkelerin bilimsel bir değere sahip olduğunu görebilir; bu ilkeler modern fizikte Kuantum Fiziği, Görelilik Teorisi ve bunların uygulama alanlarıyla uyuşmaktadır.

2. Atomculuk: Kelâmcılar varolanların tek bir parçaya kadar bölünmeyi kabul ettiğini ve bölünmeyen bu parçanın *cevher-i ferd* olarak adlandırıldığını söylemektedir.

3. Sürekli yaratma: Kelâmcılar arazların iki anda, iki zamanda ya da tasavvur edilebilen andan daha az bir zaman diliminde bulunmadıklarını ileri sürmektedir. Bu ise şeylerin niteliklerinin bir hal üzere tespit edilemeyeceği anlamına gelmektedir.

4. Olabilirlik ve ihtimal: Bununla cevher ve arazlardan zaman ve mekânda bulunan varolanların evrenin şartları ve zorunlulukları çerçevesinde evrendeki olayların zorunlu olmadıklarını kastetmektedirler.

5. Zaman ve mekânın iç içeliği: Bu ilkeye göre mekânsız (yukarı-aşağı, ön-arka) zamanın (önce-an-sonra), zamansız da mekânın bir anlamı yoktur ve her ikisi de hareket sayesinde gerçekleşmektedir.

Alanında uzman bir fizikçinin *dakîku'l-keîâm*daki ilkelerin bilimsel bir değere sahip olduğunu göreceğini ifade eden Tâî, bu ilkelerin modern fizikte Kuantum Fiziği, Görelilik Teorisi ve bunların uygulama alanlarıyla uyuşmakta olduğunu belirtti. Günümüz fiziğinin en önemli meselelerden biri olarak görülen "kuantum mekaniğinde ölçme problemi"ne (*the problem of measurement in quantum mechanics*) kelâmcıların sunduğu çözüm Tâî'ye göre oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Schrödinger'in yapmış olduğu ve niceliksel hesaba dayanan bu teorinin kuralları zorunlu olmakla beraber, bu teorinin özü evrenin zorunsuzluğunu teyit etmektedir. Bir başka açıdan W. Heisenberg'in "belirsizlik ilkesi"nde (*uncertainty principle*) belirsizliğin dayandı-

ğı esaslar açık değildir. Kelâmî bakış açısı ise, bu meseleye, arazların yenilenmesi (*teceddü'l-a'râz*) ya da sürekli yaratma (*el-halku'l-müteceddid*) kavramlarıyla tatmin edici ve yetkin bir çözüm sunmaktadır.

Tâî'ye göre Gazzâlî ileri görüşlülüğüyle, *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eserinde *dakîku'l-keîâm*ın iki önemli meselesine dair bilimsel çözümler öne sürmüştür: Yunan filozofları ve takipçilerinin (*felâsife*) Güneş'in oluş ve bozuluşa tâbi olmayan *esir* madde-sinden meydana geldiğine ve evrenin algıladığımız halinin zorunluluğuna dair iddialarına karşı Gazzâlî, Güneş'in sönmesinin (*zübülü's-şems*) ve yok olmasının mümkün olabileceğini ifade etmiş, ikinci olarak da evrenin bizim algıladığımız halinden daha büyük ya da daha küçük olabileceğini dile getirmiştir.

Son olarak Tâî, Müslüman aklının içinde bulunduğu evrenle ilişkiye geçerken iki temel prensibe dayanması gerektiğini dile getirdi: İman esasları ve aklî yöntem. *Dakîku'l-keîâm* metodolojisi bu iki prensibi tamamen içermekte ve cevaplarını bu ilkelere hareketle üretmektedir. İnsanın hizmetine sunulan tabiatı, anılan temel ilkelerle çağdaş ilmi gelişmelere uygun bir şekilde anlayabilir ve anlam dünyamızı bununla geliştirebiliriz; böylece *dakîku'l-keîâm* günümüze hem aklî hem de amelî bir çerçeve sunacaktır.

İslâm Metafiziğine Giriş

İhsan Fazlıoğlu

13 Haziran 2009

Değerlendirme: Erdal Yılmaz

Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Haziran ayındaki Divân Toplantıları'nda İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarından İhsan Fazlıoğlu'nu misafir etti. Her şeyden önce bir yanlış anlamaya sebep vermemek için, sözkonusu başlıkla kastedilenin İslâm dininin varlık anlayışı değil, İslâm Medeniyetinde üretilen felsefi gelenekteki varlık tasavvuru olduğunu dile getiren Fazlıoğlu, takip edeceği yöntemi, varlık anlayışının dayandığı zemini tespit etmek, bu varlık tasavvurunun kendisinden önceki Yunan felsefesinde ve kendisinden sonraki Batı felsefesinde, herhangi bir tarihî geriye veya ileriye taşımada bulunmaksızın, bir karşılaştırmasını yapmak olarak belirledi.

Fazlıoğlu, toplantının asıl mevzusunu teşkil eden "İslâm Medeniyetindeki varlık tasavvurunun zemini"ni açıklamak için öncelikle "optik görme" analojisinden hareket edilebileceğini belirtti. Nasıl ki optikte eşyanın ters görünüşü aklın müdahalesiyle gerçekliğe karşılık gelecek şekilde düzenleniyorsa, dış dünyaya bakıldığında da zihnin dış dünyayı ters olarak inşa etmesine akıl müdahale ederek onu tashih etmektedir. Aklın müdahalesi, *mahsüsün ma-kul* hale aktarılması sonucunu doğurmakta ve *du-yulur-olanın* gerçekliğe karşılık gelebilmesini sağlamaktadır.

Fazlıoğlu'na göre, felsefe, varlığın dile bir anlık yansıması üzerinde aklın bir işlemidir; yani felsefe dilin üzerinden varlığa bir bakış atarak varlığın bir görüntüsünü elde etmektedir. Hal böyle olunca klasik düşünce geleneğinde felsefe de varlığın dildeki yansımasının bir analizi olarak ele alınmaktadır. Bu analiz, akıl tarafından dile yansıyan varlığın ters görüntüsünün düzeltilmesidir, diğer bir ifadeyle gerçekliğe karşılık gelecek hale getirilmesidir. Fazlıoğlu'na göre sözkonusu ters görüntünün gerçekliğe karşılık gelebilecek şekilde düzenlenmesi için hem dilin anlam dizgesi (semantik) hem mantık ve metafizik hem de aklın temel ilkeleri açısından 'görüntü'ye müdahale edilmelidir ki bu süreç kolay değildir.

Fazlıoğlu, ele alacağı temel soru(n)ları üç maddede topladı:

- Felsefe, varlığın dile yansıması üzerinde iş görüyorsa, dil varlığın görüntüsünü nasıl elde ediyor?
- Filozof bu görüntü üzerinde çalışırken bu görüntüyü aklın temel ilkelerine göre nasıl tashih ediyor ve bu tashih sürecinde klasik gelenek içinde varlık kavramı nasıl elde ediliyor?
- Bu varlık tasavvurunun elde edilmesinin özellikle irfan ayağında nasıl bir yorumu yapıyor?

"Herhangi bir ilim dalında bir araştırma yapılırken öncelikle o ilim dalında duyulur-olanın yerinin ne olduğunun belirlenmesi gerektiği" genel ilkesini zikreden Fazlıoğlu, varlığın dildeki görüntüsünün *varlık* kavramı açısından analizini yapmak için duyulur-olanın belirlenmesinin öncelik arzettiğini söyledi. Fazlıoğlu, "Varlık tasavvurunun incelerken

“Herhangi bir ilim dalında bir araştırma yapılırken öncelikle o ilim dalında duyulur-olanın yerinin ne olduğunun belirlenmesi gerektiği” ilkesini zikreden Fazlıoğlu, varlığın dildeki görüntüsünün *varlık* kavramı açısından analizini yapmak için duyulur-olanın belirlenmesinin öncelik arzettiğini söyledi.

duyulur-olanın ne olduğu?” sorusuna cevaben şu açıklamayı yaptı:

Dış dünyaya bakıldığında, “masa geniştir”, “kalem büyüktür”, “ağaç yeşildir” örneğinde olduğu gibi, duyulur-olanın bize hem nesnelere hem de nesnelere nitelikleri açısından bir çokluğu verilmektedir. Dış dünyaya ilk bakışta elde ettiğimiz “masa büyüktür” tarzındaki önermelerin ikinci adımı masaya ‘geniştir’, ‘yeşildir’ gibi çok sayıda yüklemi atfedebiliriz. Masaya atfedebileceğim sonsuzca yüklemden bahsedebilirim, dolayısıyla masanın yüklemine sonsuzca değiştirebilirim. Bu durumu birinci aşama olarak kodlayalım. Fakat “masa vardır” önermesinde masaya atfettiğim ‘vardır’ yüklemine değiştirmem. Bu yüklemi tüm nesnelere için en temel dolayısıyla ortak yüklem olarak belirleyebiliriz. Bu durumu da ikinci aşama olarak kodlayabiliriz. Buraya kadar önermedeki özne ve yüklem açısından çokluk-çokluk aşamasından, çokluk-birlik aşamasına doğru ilerledik. Birinci aşamadaki “masa yeşildir” gibi önermelerdeki yüklem aslında ‘dır’ copulasıyla bir nitelik özneye atfedildiğinden aslında bu nitelikler sıfat olarak öznenin önüne gelerek “yeşil masa” gibi ibarelere dönüştürülebilir ve bu durumun ilk durumdan hiçbir farkı olmaz. Diğer bir ifadeyle, fiil cümlesi yerine sıfat cümlesini koyabilirim. Hal böyle olunca ikinci aşamada ulaştığımız en genel ve temel yüklemi sıfat olarak kullanıp “var masadır”, “var ağaçtır” tarzında bir kullanımı elde etmiş olurum. Bu durumu ise üçüncü aşama olarak kodlayabiliriz. Bu aşamada birlik-çokluk durumunu ifade etmektedir. Dördüncü aşamada ise birlik-birlik aşamasına, yani “var vardır” aşamasına ulaşabiliriz; çünkü nihayetinde en temel yüklem ‘vardır’ olduğundan

‘var’ da özne olduğunda en temel yüklemi özneye atfettiğimizde “var vardır” önermesini elde edebiliriz. “Var vardır” önermesi dil düzeyinde anlamlı olmakla birlikte varlıkça pek anlamlı olmadığından ve özne ile yüklem aynıyet ifade ettiğinde yalnızca ‘var’ ibaresiyle yetinebilir ki bu durumu da beşinci aşama olarak kodlayabiliriz. Altıncı aşamada ise ‘var’ı soyutlayarak ‘varlık’ı elde ederiz yani birliği...

Bu analizle özne-yüklem veya nesne-nitelik ikilisi bağlamında ‘çokluk-çokluk’ temelinden başlayarak ‘birlik’i elde eden Fazlıoğlu, ilk üç aşamada istidlali aklın işlev gördüğünü diğer aşamaların ise hadsin alanına girildiğini ifade etti.

Burhan yöntemlerini kullanan istidlali/çıkarımsal aklın, felsefi anlamda varlıkla ilişkisi bir monologdur; yani varolanlar üzerinde serbestçe işlem yapmaktır. Fakat dördüncü aşama keçi, doğrudan müşahedeyi yöntem olarak kullanan ve bir tür diyalog olan hadsin alanına girmektedir.

Akl ile hads arasındaki farkı yukarıdaki gibi ortaya koyan Fazlıoğlu, bu ayırım üzerinden yukarıda aşamalar halinde çerçevesi çizilen varlık tasavvurunun, irfan ayağında nasıl bir yoruma tâbi tutulduğunu da ele aldı:

Akl belli bir aşamaya kadar işlem yapabilmektedir; ama varlık dünyasına yöneldiğinde artık söylediğinin bir karşılığı yoktur. Dördüncü aşamadan sonra harici bir varlığı olmayan, yani hisse konu olmayan tecrit alanı başlamaktadır. Böylece bu noktadan sonrası/ötesi hads ile elde edilmektedir. Fakat hads, bireysel bir tecrübe olduğundan, tecrübe etmeyenlerle paylaşmanın zemini ortadan kalkmaktadır. Ancak irfanda da istidlali akl tüketilmeden

Gülçin Tunalı Koç, sunumunda İskender'in farklı kültür ve zamanlarda resmedilme biçimini, bir araya getirdiği külliyatlı görsel malzemeyle ortaya koyarak İskender'in sadece tek bir kültüre ait olmadığını ve bundan sonra da tek bir kültüre ait olamayacağını dinleyicilere gösterdi.

hads aşamasına geçilemez. Bu durumu, İbn Arabî'nin "kim ki felsefeyi, mantığı dikkate almadan irfanla uğraştığını düşünürse, gece karanlıkta fenersiz yürüyen adam gibidir" ibaresi güzel bir şekilde dile getirmektedir.

Son olarak, Yunan düşüncesinin *mevcud* kavramı üzerinde işlem yaptığını ilahî dinlerle birlikte *vi-cud* kavramının şu an kullandığımız anlamda felsefeye dâhil olduğunu ifade eden Fazlıoğlu, sorulara verdiği cevaplarla bir yıl boyunca McGill Üniversitesi'nde bulunması hasebiyle özlediğimiz zevkli sunumunu nihayete erdirdi.

MAM Tezgâhtakiler

Düşünce Tarihi-1: Tek Kişi, Birçok Anlatı: Kültürlerarasılık Bağlamında Büyük İskender

Gülçin Tunalı Koç

12 Mayıs 2009

Değerlendirme: Himmet Gezgın

Gülçin Tunalı Koç, "eski dünyanın" hakkında en çok efsane üretilen isimlerinden birinin, Büyük İskender'in farklı kültürlerdeki algılanış tarzlarını ele aldığı sunumunu, zengin bir görsel malzemeyle süsledi. Üretilen çeşitli 'efsaneler' İskender'in ger-

çek kimliğinin üstüne inşa edilen bir sürü anlatıyı da beraberinde getirmiştir. Bu anlatılar, "Büyük İskender" imajını bazen tanrılaştırmış bazen peygamberleştirmiş, onu nesilden nesile aktararak günümüz dünyasına ulaştırmıştır.

Büyük İskender, kendisine Venedik'te saklanan bir Bizans yazmasında yer bulabildiği gibi, bu yazmanın üzerine Osmanlılar tarafından yapılan şerhte de yer bulabilmektedir. Kafka da konuk eder onu, Divan şiirinin bir beyti de. Holywood yapımı bir filmde de konu olabilir, iki devlet arasındaki çekişmeye de. Pompei'deki bir duvara yansiyabildiği gibi, minyatürlerde de kendini gösterebilir; İskender, neredeyse dünyanın her yerinde çocuklara konulan isimler arasındadır...

Zengin görsel malzeme, farklı kültür ve zamanlardaki İskender imajlarını gözler önüne detaylı bir şekilde serdebilmektedir: Batı'da gelişen *Alexander-roman*'ın Ortaçağlar ve Erken Yeniçağdaki resmediliş şeklini ortaya koyduğu gibi; bunlardan çok daha erken dönemde kaleme alınan Ermenice, Süryanice dillerindeki anlatıları ve bu anlatıların resmedilmiş hallerini de öne çıkarabilmekteydi. Hint, Moğol, Etiyopya kültürlerindeki İskender anlatısı, yine metin ve resimlerde kendini gösterirken, İskender'in İspanya ve Rusya gibi Batı Medeniyetinin çevresinde kalmış kültürlerde de algılandığını sunulan resim ve minyatürlerden anlamak mümkündür.

İskender, Osmanlı kültürünün ideal devlet adamı tiplerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıların kaleme aldıkları siyasete dair metinlerde, "İskender gibi hükümdar olmak" önemli bir

4. yy kaynaklı Ermenice İskender Romansı'nda Perslilerin İskender'e vergi ödemeleri resmedilmiş. (14.yy)

hususdur. 12 sene gibi kısa bir süre içinde atı Bucephalus'un sırtında dünyayı hâkimiyeti altına alan Büyük İskender, bu hususiyetiyle önemli bir hükümdar 'ideal-tipi' oluşturmuş ve farklı coğrafya ve kültürlerde kendisine zaman içinde sürekli yer bulmuştur.

Gülçin Tunalı Koç, sunumunda İskender'in farklı kültür ve zamanlarda resmedilme biçimini, bir araya getirdiği külliyyatlı görsel malzemeyle ortaya koymuş; böylece İskender'in sadece tek bir kültüre ait olmadığını ve bundan sonra da tek bir kültüre ait olamayacağını dinleyicilere göstermiştir.

İskender'in veziri Aristo ile olan yazışmaları, Farsça İskender anlatısı, anti-İskender gibi birçok farklı konuya da değinen Gülçin Tunalı Koç, "Büyük İskender" imgesinin, sosyal bilimlerin en çok tartışılan konularından *kültürlerarasılık* açısından ele alınıp incelenmeye ne kadar müsait bir alan olduğuna da ortaya koydu. Değişik kültürlerin kendine

mal etmekte zorluk çekmediği Büyük İskender ve anlatısı, hem Doğu, hem Batı dünyalarında kendine yer bulmuş, İslâm kültüründe de Büyük İskender, bazı vakitler Zülkarneyn peygamber ile karıştırılmış, bazen de bunun yanlışlığı üzerinde durulmuştur. Her ne olursa olsun, Büyük İskender dünyanın çeşitli coğrafyalarında canlılığını sürdürmeye devam etmiştir ve bu süreklilik kesintiye uğramadan devam edecek gibi gözükmektedir.

İslâm Düşüncesi-4: Tefsir, Sûfî ve Devlet: Kenz-i İhlâs Üzerine Bir Çalışma M. Nedim Tan

16 Haziran 2009

Değerlendirme: Osman Saad Arı

Tasavvuf sahasında yapılan akademik çalışmalar son on yıl içerisinde bir ivme kazandı. Düne kadar popüler dinî edebiyatın birer örnekleri olarak algılanan, dolayısıyla mevcut yayınları da hep bu popülerlik gözetilerek yapılan pek çok eser, bu süreçte akademik ilgiler ve ilkeler çerçevesinde hazırlanarak içerikleri değerlendirilmeye, kültürel süreklilik açısından önemleri sergilenmeye başlandı. Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler toplantı serisinin Haziran ayındaki konusu M. Nedim Tan'ın 2006 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "Sâ-

M. Nedim Tan, *Kenz-i İhlâs*'ın klasik tefsir yazım metotlarının dışında, daha çok edebî muhayyileye yakın, tasavvufia iç içe olmasından ötürü pek çok ahlâkî ve hikemî öğreتيye yer veren, çağrışımlarla örölü, dönemin telif ilkeleri çerçevesinde kaleme alınmış bir klasik olduğunu söyledi.

fi'nin *Kenz-i İhlâs*'ının Tahkik ve Tahlili" isimli tez çalışması da kendisinin konuşma süresince hep vurguladığı üzere son on yıl içerisindeki bu sürece yapılmış bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Tan, XVI. yüzyılda III. Murad'a sunulan *Kenz-i İhlâs*'ı, birinci bölümde bir tefsir olarak değerlendirdi: Buna göre *Kenz-i İhlâs*, kendisinden yaklaşık iki yüz elli yıl kadar önce, dönemin Anadolu Beylikleri ile ilişkisi bulunan ve eserini dönemin Denizli yöresinin yöneticisi İnançoğlu Murat Arslan'a takdim eden Mustafa oğlu Mehmed'e ait *İhlâs Tefsiri*'nin, XVI. yüzyıl ortamı ve estetiğince yeniden yazılmasından ibarettir. Fakat *Kenz-i İhlâs* metninde bu hususa net olarak atuf yapılmamakta, üstü kapalı bazı imalarla işaret edilmektedir. Tan, bunun muhtemel sebebi olarak *İhlâs Tefsiri*'nin pek çok nüshasında müellifinin belirtilmemiş olmasını, dolayısıyla Ahmed Sâfi'nin de böyle müellifi belirtilmemiş bir nüshadan hareketle eseri temel almış olabileceğini belirtti. Bu bağlamda *Kenz-i İhlâs*, XIV. yüzyıl başındaki Anadolu Türkçesi ile XVI. yüzyıl sonu Osmanlı Türkçesinin bağını gösteren, üsluptaki zenginleşmeyi ve kelime dağarcığındaki dönüşümü net olarak sergileyen kıymetli bir belge niteliğindedir. Ayrıca her iki eserin de bir yöneticiye sunulmaları sebebiyle siyasetin kavramlaştırılma biçimleri açasından da dönemler arası bir mukayese imkânı vermektedir.

Tan, konunun bu tarihsel niteliğini vurguladıktan sonra bir tefsir olarak *Kenz-i İhlâs*'ın klasik tefsir yazım metotlarının dışında, daha çok edebî muhayyileye yakın, tasavvufia iç içe olmasından ötürü pek çok ahlâkî ve hikemî öğreتيye yer veren, çağrışımlar-

la örölü, dönemin telif ilkeleri çerçevesinde kaleme alınmış bir klasik olduğunu söyledi. İbn Arabi ve Mevlânâ sonrası tasavvuf doktrinin aldığı biçimi her yönüyle yansıtan, ayrıca XVI. yüzyıl itibariyle Osmanlı coğrafyasını kuşatan Halvetî yolunun öncelikleriyle yoğrulmuş bir metin olarak *Kenz-i İhlâs*'ın, üslup bakımından orijinal bir sentez olduğu fikrini aktardı. Tan'a göre *Kenz-i İhlâs* ve benzeri türde yazılmış eserler, her şeyden önce, her dönemde muhatabını bulan ve her dönemde farklı çağrışımlara kaynaklık edebilen edebî metinlerdir. *Kenz-i İhlâs* da, bir tefsir olarak böyle bir mahiyete sahiptir.

Tan, konuşmasının ikinci bölümünde, hayatı hakkında net bir bilgi bulunmayan Ahmed Sâfi'nin, eserinden anlaşıldığı kadarıyla III. Murad'a bir arzusunu ulaştırmak ya da şikayetini iletmek için böyle bir eser kaleme aldığını anlattı. Buna bağlı olarak da, eserde dönemin sosyal bunalımlarına işaret eden pek çok unsur bulunduğunu, soyut örneklendirmeler üzerinden padişaha nasihatler verildiğini, öyle ki eserin bazı kısımlarında bir siyaset-nâme havası olduğunu söyledi. Gerçekten de Osmanlı sosyal muhayyilesinde saltanatın nasıl algılandığı, bu algının hangi estetik semboller üzerinden kendini gösterdiği, bu estetik sembollerin tasavvufia ne tür bir etkileşime girdiği ve benzeri konular hakkında doğrudan eserlere yaslanarak yapılmış çalışmalar pek yekûn teşkil etmez. Bu bakımdan *Kenz-i İhlâs* ve benzeri eserler, hem bir sosyal felsefenin hem de bu felsefenin biçim kazandığı yaşama estetiğinin birer anlatıcısı konumundadır.

Tan'a göre, düne kadar bu türlü metinlerin sıradan ve bayağı olduğuna, orijinal hiçbir şey getirmediği-

ne, dolayısıyla da herhangi bir eğitici değerleri bulunmadığına ikna olmuş gözükten akademinin, artık bu metinlerin satır aralarına girmesi gerekmektedir. Metodolojik bir sempati geliştirilmeli ve bu metinlerin kavramsal örgüleriyle gerek tarihsel malzemede gerek günümüz tecrübesinde nasıl yankı buldukları, nasıl süreklilik sağladıkları üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda Osmanlı Türkçesi metinlerin günümüz alfabesine ve beraberinde günümüz ifadesine aktarılmaları büyük önem taşımaktadır.

İslâmî İlimler-4: Atomcu Evren Anlayışının İslâm Hukukuna Etkisi: Kelam-Fıkıh İlişisine Dair Bir Analiz

Hasan Hacak

23 Haziran 2009

Değerlendirme: Ahmet Temel

Hasan Hacak'ın *Atomcu Evren Anlayışının İslâm Hukukuna Etkisi: Kelam-Fıkıh İlişisine Dair Bir Analiz* adlı çalışmasını (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007) tanıttığı ve tezinde dayandığı argümanlar ekseninde yaptığı konuşması, gerek fıkıh mirasını -Hanefî mezhebi özelinde de olsa- algılama alternatiflerimizi zenginleştiren içeriğiyle; gerekse kelâm-fıkıh ilişkisi bağlamında ortaya konan teorilere

sıra dışı bir katkı olması açısından oldukça verimliydi. Çalışmasında V. asır Hanefî furû' kaynaklarına dayandığını ifade eden Hacak'ın temel tezi, kelâmda etkisi yaygın olarak kabul edilen atomculuğun fıkıh üzerinde de etkili olduğu, bunun da ötesinde muamelat kısmının borçlar hukuku, eşya hukuku ve aile hukuku bölümlerinin atomcu evren anlayışı temelinde sistemleştirildiğiydi.

Hacak'a göre, İslâm âlimleri kadim Yunan eserlerinin tercümesiyle karşılarında iki tip varlık anlayışı buldular: Meşşâî filozoflar Aristocu varlık anlayışını benimserken, kelâmcılar bu anlayışı, âlemin ezeliğine götürücü olduğu gerekçesiyle reddederek atomcu varlık anlayışına yöneldi (Hacak, çalışmasında 'atomculuğun' mahiyeti noktasında eksiklikler olduğunu ifade etmektedir. Eğer kelâmdaki atomcu anlayışın doğrudan fıkıha etki ettiği kabul edilecekse, kanaatimizce evvela kelâmda bahsi geçen atomculuğun mahiyeti, Eski Yunan'daki kökleri de araştırmada analiz edilmelidir. Kelâm atomculuğunun Demokritos ve Epikür'ün geliştirdiği maddenin sonsuza dek bölünememesinin "maddenin ezeliğiği" anlamına geldiğini iddia eden madđi atomculukla alakasını kurmak güçtür. Pisagor ve Platon'a nispet edilen geometrik atomculukla ilişkisi de incelenmeye muhtaçtır). Fakihlerin kelâmla sıkı bir ilişki içerisinde olmaları ve tutarlılığa verdikleri önem göz önünde bulundurulunca, kelâm da bariz biçimde görünen bu etkinin fıkıha da yansması gerekirdi. Hacak, bu temel düşünmeden yola çıkarak atomcu evren anlayışı ile fıkıhın varlık kategorileri arasında paralellikler kurar. Buna göre, atomcu evren modelinde varlık *cevher* ve *arazdan* ibaret kabul edilir. Fıkıhta da örneğin cevherin

Hasan Hacak'a göre atomcu evren modelindeki *cevher* ve *arazın*, fıkhıdaki izdüşüm *ayn'* ve *menfaat*tir: Somut nesnelere *ayn'* ile ifade edilirken, sıfat, fiil gibi a'râz ise *menfaat* olarak ifade edilir.

*ayn'*a; arazın da *menfaate* karşılık geldiğini görürüz. Somut nesnelere *ayn'* ile ifade edilirken, sıfat, fiil gibi a'râz ise *menfaat* olarak ifade edilir. Hanefî fıkhında konusu menfaat olan akitlere, kıyasen değil istihsânen cevaz verilmesini de menfaatin ardışık iki anda varolmayan bir araz olmasına, bunun da atomcu evren anlayışında ma'dûm olarak telakki edilmesine bağlar. Buna kira akdini ve bu akit etrafında sıkça dillendirilen "ma'dûmun satışı caiz değildir" ilkesini örnek getiren Hacak, fıkhıta bir menfaat akdi olarak kabul edilen nikâh akdinin de atomcu terimlerle ele alındığını öne sürer. *Ayn'* menfaat ayırımının tüm hukukî işlemleri ifade edemediği gerekçesiyle fıkıh literatüründe ortaya çıkan *ayn-deyn* ayırımının da atomcu evren anlayışındaki *cevher-araz* ayırımının *zat-sıfat* şeklindeki tezahürü olduğunu kabul eder. Her ne kadar Hanefî kaynaklarını esas almış olsa da Hacak, fıkhın muamelat alanında kelâm atomculuğunun bariz bir etkisi olduğunu, bu etkinin geriye dönük (hicrî V. asır öncesi) incelenmesi gerektiğini ifade ederek sözlerine son verdi.

Hacak'ın, bildiğimiz kadarıyla daha önce bir başka araştırmacı tarafından ele alınmamış bu orijinal teorisi, kanaatimizce birkaç açıdan eleştiri ve tartışmaya açıktır. Öncelikle ifade edilmeli ki genelde İslâmî ilimleri, özelde fıkıh ilmini, "yabancı kültürlerin etkileri" çerçevesinde izah eden teorilerin sıklıkla düştüğü iki temel hata vardır: İndirgemecilik ve genellemecilik. Hacak'ın teorisinde de fıkıh ilminin sahip olduğu tutarlı bütünlük, sahabe döneminden itibaren başlayan kompleks gelişim süreci göz ardı edilerek bazı fıkıh terimleri ile atomcu terimler arasında benzerlikler kurulmuştur. Esasında teorinin

büyük oranda dayandığı terimlerin salt atomcu terimler olduğunu iddia etmek de güçtür. Zira Hacak vurgusunu *cevher-araz* ayırımına yapmışsa da bazı katılımcıların da ifade ettiği gibi bu terimler atomculuğa münhasır değildir. Hacak, başlangıçta genellemeden kaçınarak atomculuğun etkisini fıkhın muamelat alanında borçlar hukuku, eşya hukuku ve aile hukukuyla sınırlandırma yoluna gitmiştir. Ancak daha sonra ibâdât alanında da bu etkinin görüldüğünü; bundan öte fıkıh usulü terimlerinden kıyası "atomcu varlık anlayışının dayattığı hukukî sistemin kendiliğinden doğan veriler"; istihsânı da "bu verilere uygun olmayan nas, örf olması durumunda başvurulabilecek istisnalar" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalar fıkıh literatürüne aykırı olsa da bu teori içerisinde gayet doğal bir sonuçtur. Zira fıkıh ilmi, atomcu varlık anlayışına indirgenerek anlaşılırsa, bu ilim içerisinde oluşan bütün terimlerin de tekrar buna uygun olarak tanımlanması icap eder. Bu nedenle eğer gerçekten böyle bir etkiden söz edilebilirse, evvela bu etkinin sınırlarının çok sayıda örnekle de desteklenerek net bir biçimde çizilmesi icap eder.

Hacak'ın teorisinde bir postula olarak kabul ettiği bir başka tartışmaya açık nokta da kelâm-fıkıh ilişkisinin kelâmın fıkhı belirleyiciliği yönünde gerçekleştiği yargısıdır. Nispeten geç dönemde (örneğin Hanefî geleneği dikkate alınırsa VI. asırda Alaeddin es-Semerkanî, Lâmişî'yle birlikte) dillendirilmeye başlanan bu iddianın daha erken dönemler için, özellikle fıkıh ilminin teşekkül ettiği hicrî II. asır için, vakıayı yansıttığını söylemek bir hayli güçtür. Zira kelâm, mezkûr dönemde, bu iddianın dayandığı temel düşüncenin aksine salt teolojiden ibaret

de değildir. Bilakis çoğunlukla siyasi, ideolojik te-
lakkilerin kelâm hareketlerini yönlendirdiği söyle-
nebilir. Nitekim Hanefî mezhebi için VI. asra kadar
hâkim kelâm anlayışı Mutezilî-Mürciî bir karakter
taşısa da bundan sonra Mâturidî ekolün benimsen-
mesi fıkıh birikiminde önemli bir değişiklik meyda-
na getirmemiştir. Yine Şâfiî, Mâlikî âlimlerinin ço-
ęunluęunun, Hanbelî, Hanefî âlimlerinin de bir kıs-
mının ta'lîli kabul etmeyen Eş'arîliği benimsemele-
ri kıyas, makâsîd ve maslahat nazariyelerini terk et-
melerini gerektirmemiştir. Bilakis bu alanlarda,
Hanefî mezhebine nispetle, bu mezheplerin litera-
türünün daha geniş olduğu görölmektedir. Öte yandan
Hacak'ın teorisinde ispat olarak kullandığı örnekler
dikkate alınır, genellikle Hanefîliğin "atomcu var-
lık anlayışına uygun" bir sistem geliştirdiğini; diğer
mezheplerin ise buna uymadığını kabul etmemiz
gerekir (Menfaatin mal olup-olmadığı meselesi gi-
bi). Bu, hem teorinin Hanefîlikle sınırlı olduğu izle-
nimine sebebiyet vermekte, hem de atomculukla
anılan bir diğer kelâm mezhebi olan Eşarîliği ço-
ęunlukla benimsemiş diğer mezheplerin neden bu-
na uygun bir sistem geliştirmediği sorusunu ortaya
çıkarmaktadır.

Sonuç olarak Hasan Hacak'ın gayet akıcı ve anlaşı-
lır bir dille sunumunu yaptığı teorisi, fıkıhın sistem-
li bir bütün haline gelmesi ve kelâm-fıkıh ilişkisinin
anlama gayretleri açısından ufuk açıcı bir alterna-
tiftir. Bununla birlikte bu teori, bir kısmını zikretti-
ğimiz nedenlerden ötürü genelde "eski Yunan kül-
türünün"; özelde bu kültürden devşirilen atomcu-
luğun kelâm ve fıkıh üzerindeki etkisinin mahiyeti
ve sınırları noktasında ilave çalışmalara muhtaçtır.

İslâmî İlimler-5: Ebû Hanife'nin Usul Anlayışında Sünnet Metin Yiğit

7 Temmuz 2009

Değerlendirme: Ahmet Aydın

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler
toplantılarının Temmuz ayı konuğu Dicle Üniversi-
tesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı
hocalarından Yrd. Doç. Dr. Metin Yiğit idi. Yiğit bu
oturumda, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre
Ebû Hanife'nin Usul Anlayışında Sünnet* adıyla ya-
yınlanan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009) doktora tezi-
ni dinleyicilerle paylaştı.

Ebû Hanife'nin Sünnet telakkisinin onun eserleri
ve ilk dönem Hanefî kaynakları çerçevesinde ince-
lenmesinin önemine vurgu yaparak söze başlayan
Yiğit, Hanefî usûlünde ahad haberin kabulü için
aranan tüm şartların Ebû Hanife tarafından benim-
senmediğine dikkat çekti. Bu açıdan Hanefî usulü-
nün Ebû Hanife'nin usûlü olarak görölmemesi ge-
rektiğini düşünen Yiğit, bu ikisinin tefrik edilmesi
gerektiğini belirtti. Yiğit'e göre, Hanefî usûl âlimle-
rinin ahad haberin tenkidinde aradıkları şartlar,
mezhebin haber anlayışının şekillenmesinde
önemli katkıları bulunan İsb. Ebân'ın yaptığı tah-
riçler, yani Ebû Hanife ve talebelerinin hükme bağ-
ladıkları fer'î meselelerden hareketle onların da-
yandıkları usulü tespit etme faaliyeti neticesinde

teşekkül etmiştir. Günümüze ulaşan ilk Hanefî usulü olan Cessâs'ın *el-Fusûl* adlı eserinde İsa b. Ebân'ın usule dair görüşlerinin sistematik bir biçimde özetlendiği ve benimsendiği görülmektedir. Onun tahrîce dayalı olarak ileri sürdüğü tüm bu haber tenkid kriterlerinin, başta Debûsî, Serahsî ve Pezdevî olmak üzere sonrasındaki Hanefî usul âlimleri arasında kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Bu açıdan İsa b. Ebân'ın Hanefî usul âlimleri üzerindeki derin etkisinden söz edilebilir. Yiğit, İsa b. Ebân'ın tahrîce ve içtihadı dayalı usulünün Ebû Hanife'nin usulü olarak kabul edilmemesi gerektiğini söylemekte ve fıkıh tarihinde bu farka işaret eden Semerkandî ve Şah Veliyullullah ed-Dihlevî gibi bazı isimler bulunduğunu belirtmektedir. Tahrîce dayalı fikhî faaliyetin zannî bir bilgi ifade ettiğine işaret eden Yiğit, müçtehidin fer'î meselelere dair verdiği hükümlere bakılarak usulünün tespit edilebileceğini kabul etmekle birlikte, birbirine muhalif birden fazla tahrîcin mümkün olduğunu da söylemektedir. Zira müçtehidin içtihad ederken dayandığı usulî ilkeleri açıklamaması durumunda, verdiği hükümlere bakılarak farklı tahrîçlerin ortaya çıkması olasıdır. Ebû Hanife ve meşhur talebelerinden fıkıh usulüne dair bir eserin günümüze ulaşmamış olması, Hanefî âlimlerini tahrîce yönelten saiklerin başında gelmektedir. Ayrıca Ebû Hanife'den nakledilen görüşlerin çoğu kez onun dayandığı deliller zikredilmeden aktarılması bunda rol oynamaktadır.

İsa b. Ebân, Ebû Hanife'nin meşhur talebelerinden İmam Muhammed'in öğrencisidir. Hoca-talebe irtibatıyla Ebû Hanife'nin ilim geleneği içerisinde ye-

Ebû Hanife'nin Sünnet telakkisini, onun eserleri ve ilk dönem Hanefî kaynakları çerçevesinde incelemenin önemine vurgu yapan Metin Yiğit, Hanefî usulünde ahad haberin kabulü için aranan tüm şartların Ebû Hanife tarafından benimsenmediğine dikkat çekti.

tişen bu şahsın, ileri sürdüğü görüşleri hocası İmam Muhammed'e ve Ebû Hanife'ye nispet etmediği görülür. Onun görüşleri ile Ebû Hanife'nin çizgisi arasındaki irtibatı kuran isim Cessâs olmuştur. Yiğit, Cessâs'ın bu faaliyetini, "İsa b. Ebân'ın tahrîc yöntemine dayalı olarak sistemleştirdiği usul ile Ebû Hanife arasındaki boşluğun doldurulması" olarak yorumlamaktadır.

Hanefî usul eserlerinde, günümüze ulaşan ilk Hanefî usulünden itibaren ahad haberin kabulü için temel dört şarttan bahsedilmektedir. Bunlar ahad haberin [i] Kur'an ve [ii] Meşhur Sünnet'e muâriz olmaması, [iii] umûmu'l-belvâ olan bir konuda ahad derecesinde kalmayıp en azından meşhur düzeyinde nakledilmesi ve [iv] ahad haberin râvisinin rivâyetine aykırı amel etmemesidir. Yiğit'e göre usul eserlerinde verilen örnekler incelendiğinde, sözü edilen bu şartların çoğunun Ebû Hani-

fe tarafından aranmadığı görölmür. Zira Ebû Hanife hadisin Kur'ân'a arzı usulünü benimsememiş, bunun yerine Kitap ve Ma'rûf Sünnet'e arz metodunu kullanmıştır. Bu metod, ahad haberin Kur'an ve diğer rivâyetler ile birlikte değerlendirilerek tercih ve tevil edilmesi üzerinde temerküz etmektedir. Ebû Hanife, sadece Kur'an'ın zâhirine muhalif olduğu için bir rivayeti tenkid etmemiştir. Aksine Hanefî fukahâsının Kur'an'a arz yöntemi ile tenkid ettiği rivayetlerin bazıları ile Ebû Hanife'nin amel ettiğine dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Yiğit, yukarıda nakledilen şartlar içerisinde yer alan umûmu'l-belvâ kriterinin de Ebû Hanife'nin haber anlayışında dikkate alınmadığını ve bu anlayışın kavramsal varlığı gibi zihni varlığının da bu dönemde bulunmadığını iddia etmektedir. Ebû Hanife'nin umûmu'l-belvâ kriteri yüzünden tenkid ettiği hiçbir rivayete ulaşılamamaktadır. Zira Ebû Hanife, usul eserlerinde örnek olarak nakledilen rivayetleri konuyla ilgili aksi yöndeki rivayetler ve sahabe fetvalarını delil getirerek tenkid etmektedir. Yiğit bu telakkinin İsa b. Ebân tarafından geliştirildiği ve sonrasındaki usul âlimleri tarafından kabul gördüğünü belirtmektedir. Yiğit'e göre râvinin rivayetine aykırı amel etmemesi şartı da Ebû Hanife'nin haber anlayışında mevcut değildir. Fukahânın bu anlayışı delillendirmek üzere izledikleri yol da bu anlayışın Ebû Hanife'de bulunduğuna dair bir bilgiye ulaşamadıklarını teyit eder. Usul eserlerinde râvide aranan şartlardan biri olarak sunulan râvinin fakih olması şartı da Ebû Hanife tarafından dikkate alınmamaktadır. Râvinin fakih olması şartı zabt şartının bir yorumu mesabesinde-dir. Yiğit,

Hanefî usul eserlerinde haber telakkisi ile ilgili verilen tüm örnekleri incelemesi neticesinde şu sonuca ulaşmıştır: Hanefî usulündeki haber telakkisi ile Ebû Hanife'nin yaklaşımı arasında ciddi farklar vardır.

Oturum, katılımcıların Ebû Hanife'nin görüşlerinin Hanifî usul âlimlerine hangi kanallar vasıtası ile ulaştığı, *Ma'rûf Sünnet* ve *amel* kavramları arasında bir ilişkinin varolup olmadığđı ve tahriç yönteminin zanniliğinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair müzakereleriyle son buldu.

Sosyal Bilimler-1: ***20. Yüzyıl Başlarında Sömürgecilik,*** ***Arap Milliyetçiliği ve Hilafet Meselesi*** **Nurullah Ardıç**

18 Temmuz 2009

Değerlendirme: M. Talha Çiçek

Hilafet, Avrupa sömürgecililiği ve Arap milliyetçiliği arasındaki etkileşim şimdiye kadar sosyal bilimler literatüründe hak ettiği akademik ilgiyi bulamamıştır. Bu konular etrafında yapılan tartışmalar dikkate alındığında böyle bir çalışmanın hem Arap milliyetçiliği literatüründe ve bu zaviyeden hilafet üzerine yapılan tartışmalarda, hem de Avrupa sömürgecililiğinin anlaşılmasında boşlukta duran birçok sorunun cevaplandırılmasına katkı yapacağı aşıkârdır.

Nurullah Ardıç, 2009 yılı başında California Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinde Ortadoğu'da sekülerleşme sürecini ve bu çerçevede Hilafet kurumunun dönüşümünü ve bu kurum üzerindeki tartışmaları inceliyor.

Nurullah Ardıç, 2009 yılı başında California Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezinde Ortadoğu'da sekülerleşme sürecini ve bu çerçevede özellikle Hilafet kurumunun dönüşümünü ve bu kurum üzerindeki tartışmaları incelemiş. Tezinde bir taraftan 19. yüzyılın başından 1924 yılına kadarki dönemde Osmanlı-Türk modernleşmesinin sekülerleşme boyutunu, diğer taraftan da -Türkiye'nin yanı sıra- Arap Yarımadası, Kuzey Afrika ve Hindistan'daki hilafet tartışmalarını orijinal kaynaklara dayanarak kapsamlı biçimde ele alan Ardıç, makro ve mikro seviyede yapılan analizler sonucunda söz konusu dönemde Ortadoğu'da yaşanan din-devlet ve din-sekülerizm ilişkilerinin Avrupa'dakinden farklı bir nitelik taşıdığını, zira bu ilişkilerin 'çatışma'dan ziyade 'intibak' (*accommodation*) kavramıyla açıklanabileceğini (ancak zaman zaman çatışmaların da yaşandığını) öne sürüyor.

Konuşmacı sunumunda 20. yüzyıl başlarında gelişen din-siyaset ilişkilerinin anlaşılmasına yaptığı katkı aşışından önemli bir boşluğu dolduran hacimli çalışmasının hilafet, milliyetçilik ve sömürgecilik arasındaki ilişkilere dair bölümünü dinleyicilerle paylaştı. Nurullah Ardıç'ın sunumu bir yandan Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Abdurrahman Kevakibî ve Ali Abdurrâzık gibi entelektüellerin Osmanlı hilafeti hakkında yazdıklarından yola çıkarak, Arap milliyetçiliğinin hilafet yorumunu ve bu bağlamda sömürgecilik ile ilişkisine odaklandı; diğer taraftan da Osmanlı yanlısı siyasetçi ve ulemanın Arap milliyetçilerine karşı ortaya koydukları faaliyet ve söylemlerini tartıştı. Arap milliyetçisi siyasetçi ve yazarlar tarafından zaman zaman dile getirilen "Arap hilafeti" ve "Hilafetin Kureyşiliği" tezle-

ri ile -başta İngilizler olmak üzere- Avrupalı siyaset çevreleri ve oryantalistlerin tezleri arasındaki paralelliğe dikkat çeken Ardıç, Arap milliyetçiliğinin Osmanlı hilafetine karşı Arap hilafeti söyleminin güçlenmesinde önemli katkı yaptığını belirtti. Ardıç'a göre, yukarıda isimleri zikredilen Arap yazarların fikrî temellerini oluşturdukları Arap hilafeti projesi, emperyalist güçlerin de desteğiyle şerif Hüseyin tarafından uygulamaya konulmuştur. Arap hilafeti söylemi Arap milliyetçisi söylemin de önemli bir parçasını oluşturmakta olup Osmanlı iskeletinden ayrılışın başlangıcını oluşturmaktadır.

Nurullah Ardıç makro seviyede tarihsel-mukayeseli analiz, mikro düzeyde ise söylem analizi yöntemlerini kullandığını belirttiği çalışmasının bu bölümünde Arap milliyetçileri ile Osmanlı taraftarları arasındaki siyasi ve ideolojik çekişmede tartışmanın her iki tarafının da son derece yoğun bir İslâmî

söyleme başvurduklarını, kendi siyasi pozisyonlarını böylelikle meşrulaştırdıklarını belirtip bu konuda çeşitli örnekler verdi. Bu çerçevede, Arap milliyetçileri tarafından, Arap topraklarında milliyetçiliğin teoriden pratiğe geçişinde önemli bir köşe taşı olarak görülen Şerif Hüseyin isyanının da hilafet ve sömürgecilik bağlamında analizinin yapıldığı sunumda Ardiç, Şerif Hüseyin'in isyanının ve isyanı meşrulaştırmak için kullandığı söylemin kendi tezi ni ispatlayan önemli bir olay olduğunu vurguladı.

Sunumun sonunda katılımcıların sorularıyla açılan tartışmada Arap milliyetçiliğinin kökenleri, tarihsel dönüşümlerde elitlerin rolü ve hilafetin önemi gibi konular görüşüldü.

İslâm Düşüncesi-5: ***İbn Sînâ'dan Elmalılı'ya*** ***İhlas Sûresi Felsefî Tefsir Geleneği*** **A. Faruk Güney**

4 Ağustos 2009

Değerlendirme: Hüseyin Aygün

Marmara Üniversitesi'nde 2008 yılında tamamladığı "İbn Sînâ'dan Elmalılı'ya İhlâs Sûresi Felsefî Tefsir Geleneği -Bir Varlık İdrakinin Zemini Olarak İhlâs Sûresi Tefsiri-" başlıklı doktora tezi bağlamında Tezgâhtakiler programına konuk olan Ahmet Faruk Güney, tezinde, *hukemâ*, *mütekellimîn* ve *sufiyye-*

nin vücut/varlık tasavvurlarını İbn Sînâ'nın başlattığı İhlâs Sûresi tefsir geleneği bağlamında ele aldı. Güney, "Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabası" şeklinde tarif ettiği tefsirin türlerine kısaca işaret ettikten sonra felsefî tefsiri "felsefî, kelimî, ve irfanî-nazarî mülahazalardan hareketle sahip olunan kavramsal çerçeve ve ıstılahlarla Kur'an'ın yorumlanması ve açıklanması" şeklinde tanımladı. Felsefî tefsire yönelik eleştirilerden de kısaca bahseden Güney, bu eleştirilerin İbn Sînâ'nın İhlâs Sûresi tefsirine ve şerhlerine yer vermemelerini, sözkonusu metinlerin Kur'an'ın anlam çeperini zorlamadan Arap dilinin imkânlarıyla yazılmış olmalarına bağladı. Sözkonusu felsefî tefsir geleneği üzerine herhangi bir inceleme yapılmamış bir konu olduğundan, bu konuyu seçmesinin sebebini "bu alandaki kapalılığı bir nebze de olsa ortadan kaldırmak; en azından bu konuda bir resim ortaya koymak" şeklinde açıklayan Güney, İhlâs Sûresi felsefî tefsir geleneğine ilişkin açıklamalarında özetle şu hususlara değindi:

İhlâs Sûresini felsefî bakış açısıyla yorumlayan 17 müfessir vardır. Bu müfessirlerin yazdığı 17 tefsirden altısı müstakil sûre tefsiri olarak kaleme alınmıştır:

(1) İbn Sînâ, *Tefsiru Sûreti'l-İhlas*: İbn Sînâ, felsefî düşüncesi ile vahiy arasında uzlaşa olduğu göstermek için -Gazzali'nin ifadesiyle "Kur'an'da Allah'ın zâtından bahseden yegane sûre" olan- İhlâs Sûresinin tefsirini kendisine konu edinmiştir. İlk olarak Muhammed el-Menân'ın şerhiyle birlikte basılan bu tefsir 2 defa da tahkik edilerek basılmış ve biri eksik olmak üzere 4 defa da Türkçeye tercüme edil-

miştir. İbn Sînâ bu tefsirde, *vacib-mümkün* ve *vücud-mahiyet* ayrımlarına ve *hüviyet-i ilahiyeye* dair felsefî görüşlerini ele almaktadır. (2) Fahreddin Râzî, İhlâs Sûresine ilişkin felsefî yorumlarını *el-Esra-ru'l-Mudea fi Bazı Suveri'l-Kur'ân* adlı eserinin *İlahiyat* bölümünde ve *Metalibu'l-Âliye*'de ele almıştır. (3) Kemal b. Muhammed el-Lârî (914/1508'lerde sağ), *Tahkiku'l-İhlâs li-Ehlil İhtisas'*ta sûreyi klasik tefsir metoduna uygun olarak tefsir ettikten sonra, “İhlâs Sûresinin maksadlarına ait burhanlarla ilgili ek” başlığı altında sûrenin ifade ettiği temel mânâlarla ilgili felsefî delilleri farklı anlayışlara (*mütekellimûn*, *meşşâiyûn*, *işrâkiyyûn*) göre zikreder. Eser yazma halindedir. (4) Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Sûretü'l-Halâs fi Tefsir-i Sûretü'l-İhlâs'*ı üç meslek üzerine, yani *muhaddisûn*, *müfessirûn* ve *mütekellimûn* ve *muhakkikûna* göre kaleme almıştır. Bu tefsiri, Ahmed Efendi'nin diğer tefsirleriyle birlikte Ahmed Sürûn (Süruri) yüksek lisans tezinde tahkik etmiştir. (5) Mehmed Emin Şirvânî, *Tefsiru Sûretü'l-İhlâs'*ta 'ehad' lafzına tefsir ederken, felsefî açıklamalara yer vermiştir. Eser matbu değildir. (6) Musa Kazım Efendi, *Sûre-i İhlas Tefsiri*'nde vahdet-i vücud anlayışına ait terim ve ifadelerle âyetleri yorumlamıştır.

Bu tefsirlerden 5'i ise, İbn Sînâ'nın tefsiri üzerine yazılmış haşiyelerdir:

(1) Celaleddin Devvanî, İbn Sînâ'nın ilk âyette *hüviyet-i ilahiyeye* dair yaptığı yorumlar üzerine açıklamalar yapmakta; diğer âyetlerde ise gramer açıklamalar ve dilsel anlamlarla iktifa etmektedir. Devvanî'nin eseri İsfahan'da 1985'de basılmıştır. (2) Ahmed el-Maraşî ed-Debbâğî, İbn Sînâ'nın bütüne

yönelik açıklamalarda bulunmuş ve onun “meramını tavzih, mahfiyatını izhar ve matviyatını tasrih etmeyi” amaçlamıştır. İbn Sînâ'nın metnini uzun altınlar halinde vererek şerh eden bu eser yazma halindedir. (3) Mehmed el-Hâdimî, İbn Sînâ'nın “kıyaslarını tasvir, delillerini açıklamak ve ihtilaflarına işaret etmek” üzere kaleme aldığı haşiyesinde, metnin tamamını cümle cümle açıklamakta; bazı yerlerde de konunun çerçevesini genişletmektedir. Bu eser de matbu değildir. (4) Muhammed b. Abdurrahman el-Mennan, esas metnin anlaşılması amacıyla tefsirin tamamını şerh etmiş; ayrıca Urduca'ya da tercüme etmiştir. Bu şerh, şârihin İbn Sînâ'ya ait Felak ve Nâs sûreleri tefsirleri üzerine yazdığı şerhlerle birlikte basılmıştır. (5) Ahmet Hamdi Akseki tefsirin tercüme ve şerhini ihtiva eden çalışmasını, 1937'de basılan *Büyük Türk Filozofu ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* adlı kitaba konulmak üzere hazırladıysa da bu tercüme-şerh “bazı sebepler dolayısıyla” sözkonusu esere alınmamıştır. Eser, yaklaşık 12 yıl sonra *Selâmet*'in 23 Mart 1949 tarihli nüshasıyla tefrika edilmeye başlamış; fakat bu tefrika da son âyet ve sûrenin faziletine ilişkin açıklamalar neşredilmediği için eksik kalmıştır. Akseki'nin bu eseri, İbn Sînâ'nın tefsiri üzerine yapılan tek Türkçe şerh olması sebebiyle önemlidir.

Altı tanesi ise tam tefsirler içinde yer alan sûre tefsirleridir:

(1) Hâzin el-Bağdadî, *Lübabu't-Tevîl fi Meanî't-Tenzil*'deki İhlâs sûresi tefsirini vahdet-i vücud anlayışı çerçevesinde yapmıştır. Eser matbudur. (2) Burhaneddin el-Bikâî, *Nazmu'd-Durer fi Tenasuni'l-Ây ve's-Suer*. Bikâî'nin, sûrenin ilk iki âyetini

yorumlarken ve Zât-1 Akdes'in hakikatine dair açıklamalar yaparken yaptığı felsefi yorumlar, İhlâs Sûresi felsefi tefsir geleneğindeki en önemli yorumlardan biridir. Eser matbudur. (3) Nimetullah Nahci-vânî, *Fevâtihu'l-İlahiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*'deki İhlâs tefsirini Hâzin el-Bağdadî gibi vahdet-i vücud anlayışı çerçevesinde yapmıştır. Eser matbudur. (4) Şeyhzâde Muhyiddin el-Kocavî, Beyzavî'nin *Envaru't-Tenzil*'ine yazdığı haşiyede Beyzavî'nin *ehad* lafzına ilişkin ifadesini şerh ederken *ehadiyeti* felsefi terminolojiden hareketle akli burhanlarla açıklamaktadır. (5) Şihabuddin el-Âlûsî'nin *Ruhu'l-Meânî*'deki İhlâs Sûresi yorumu dilsel tahlillere dayansa da hem tefsirinde hem de sûrenin sonunda yaptığı değerlendirmede İbn Sînâ'ya atıfta bulunması sebebiyle bu listeye ilave edilmiştir. (6) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*'nde sahip olduğu kelam ve felsefe birikimini en yoğun şekilde İhlâs Sûresini yorumlarken ortaya koymuştur.

Eserleri, bu şekilde kısaca tanıtan Güney, tezinin metinler kısmında da yazma tefsirlere ve Ahmet Hamdi Akseki'nin tercüme-şerhine yer verdiğini sözlerine ekledi.

Güney'in de işaret ettiği gibi İhlâs Sûresini felsefi anlamda yorumlayan müfessirlerin büyük bir bölümü, Osmanlı ilim kültür hayatı içerisinde yer almış kişilerdir. Bu açıdan İbn Sînâ ile başlayan İhlâs Sûresinin felsefi tefsirinin büyük ölçüde Osmanlı ilim hayatı içinde makes bulduğu söylenebilir. Nitekim, bu geleneğin son halkası Ahmet Hamdi Akseki'den sonra kaleme alınan tefsirlerde bu süre felsefi açıdan yoruma tabi tutulmamıştır. Güney'e göre bu

durumun sebebi, son dönemde ortaya çıkan tefsir akımlarının halka hitap etmeyi tercih etmesi ve halkın anlayabileceği bir dil kullanmasıdır.

Güney, yukarıda zikrettiğimiz felsefi tefsirlerde ele alınan başlıca konuları da başlıklar halinde zikretti: Cenab-ı Hakk'ın zâtı, (*hüviyet-i ilahiyenin*) bilinip bilinemeyeceği, tanımının yapılp yapılamayacağı, vacip-mümkün ayrımı, isbat-ı vacib, *uluhiyetin* anlamı, vahdet (*birlik*), zât-ı ulûhiyetin âlemlerle olan ilişkisinin niteliği... Müfessirlerin bu konulara dair yorumları ve kullandıkları terminoloji, kendi anlayışlarını yansıtmaktadır; mesela Zât-1 Mutlak'ın hüviyetine açıklarken İbn Sînâ *vacib-mümkün*, Fahreddin Râzi ise *kadim-hâdis* ayrımına dayanmaktadır. Bu durumun en çarpıcı örneği, Zât-1 Mutlak ile âlem arasındaki ilişkiye dair yorumlarda kendini göstermektedir:

İbn Sînâ ve onu takip edenler nezdinde varoluş, zâttan kaynaklanan bir zorunlulukla olur. Fahreddin Râzi ve onun gibi düşünönlere göre ise bunun aksi olup Allah âlemi kendi zâttından kaynaklanan bir icab ile değil irade ve ihtiyarıyla yaratmıştır. Bir üçüncü gurup ise bu iki anlayışın dışında Allah'ın âlemi ilminden aynına yarattığı görüşünü savunmuşlar ve İhlâs Sûresinde yer alan "hüve, Allah, ehad" gibi lafızları vücudun mertebeleri şeklinde yorumlamışlardır. Böylece İhlâs Sûresi üç farklı varlık anlayışından (hukema-mütekellimûn-vahdet-i vücud) hareketle yorumlanmış olmakta, bu üç anlayışın kendisine alan bulduğu bir zemin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güney'in sunumu soru-cevap faslıyla sona erdi.

Felsefe-1:
“Mümkün İmiş Her Ne Var Âlemde”:
İmkân’ın İslâm Felsefesindeki
Serüveni Üzerine

M. Cüneyt Kaya

18 Ağustos 2009

Değerlendirme: Arif Bilir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler toplantı serisinin Ağustos ayındaki konuğu İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı “İslâm Felsefesinde Metafizik Bir Problem Olarak İmkân” başlıklı tezi vesilesiyle M. Cüneyt Kaya idi. Sunuşuna İslâm filozoflarının varlık anlayışlarına dair genel-geçer hükümlerin başında, sözkonusu filozofların varlığı “zorunlu, mümkün ve imkânsız” şeklinde üçe ayırdıkları ve bu ayırım temelinde bir ontoloji ve kozmoloji tesis ettikleri yargısının geldiğini belirterek başlayan Kaya, akademik nitelikli çalışmaların çoğu tarafından da paylaşılan bu yargının ‘genelliği’ nin pek sorgulanmadığını ve tüm İslâm felsefesi geleneğinin bu yargı esas alınarak incelendiğini ifade etti ve çalışmasının temel iddiasını şu şekilde ortaya koydu:

Felsefe tarihinde *imkânı* metafizik bir kavram haline getiren, daha doğrusu, *imkân* metafizik sisteminin en önemli yapı taşlarından birisi haline getiren isim İbn Sînâ’dır. Bu iddia aynı zamanda *zorunlulukun* da yine İbn Sînâ tarafından metafizik düşünceye armağan edildiğini ima etmektedir. Bir

M. Cüneyt Kaya, çalışmasının temel iddiasını şu şekilde ortaya koydu: Felsefe tarihinde *imkân* metafizik bir kavram haline getiren, daha doğrusu, *imkân* metafizik sisteminin en önemli yapı taşlarından birisi haline getiren isim İbn Sînâ’dır.

başka ifadeyle İbn Sînâ öncesi felsefe geleneğinde *zorunlu-mümkün* ayırımı mevcudatı tasnifte sıkça başvurulan bir ayırım olmadığı gibi özellikle İbn Sînâ’da ayrıntılı bir şekilde bulunan *özü itibariyle zorunlu-başkası sebebiyle zorunlu/özü itibariyle mümkün* ayırımı merkezinde tüm varlığı açıklama-ya yönelik bir çaba da bu dönemde henüz felsefi literatürdeki yerini tam anlamıyla almamıştır.

Çalışması boyunca nasıl bir yöntem takip ettiği ve özellikle kaynaklara nasıl yaklaştığına dair bilgi verdikten sonra yukarıda ifade edilen iddianın ispat yolları üzerinde duran Kaya, imkânın felsefe tarihinde Aristoteles’le başlayan serüveninin İslâm Dünyasına intikal eden Yeni-Eflatuncu külliyattaki izlerine, ardından Kindî, Fârâbî, Yahyâ b. Adî, Bağdat Okulu, Âmirî ile gelişen İslâm felsefesi geleneğinde geçirdiği gelişim ve dönüşümlere, ana hatla-

ryla değindi. Kaya'ya göre Aristoteles'te bir mantık terimi olma vasfı ağır basan ve metafizik yönü daha çok *kuvve* kavramıyla somutlaşan *imkân*, Yeni-Eflatuncu felsefede de *kuvve* merkezli yorumlara tâbi tutulmuş, İbn Sın öncesi İşlm felsefesi geleneğinde ise *zorunlu-mümkün* ayırımı, sanıldığının aksine, metafizik birer kavram olarak mevcudatı tasnif etmede yaygın bir şekilde kullanılmamıştır. Zorunluluk ve imknn İbn Sın'ya giden süreçte mantık boyutunun yanında, bununla sıklıkla bir ilişki içinde olmak üzere, metafizik bir boyut da kazanmaya başladığı, ancak bu boyuta en mtekamil şekliyle İbn Sın sisteminde ulaştığını belirten Kaya, İbn Sın öncesi dönemde Tanrı hakkında *zorunlu varlık* nitelemesine yer verilmemesi ve imknn mevcudatın tasnifinde temel bir unsur olarak kullanılmamasının doğal bir sonucu olarak -özellikle *Uynu'l-Mesil*'in Fârâbî'ye aidiyeti konusundaki şüpheler dikkate alındığında- İbn Sın öncesi İşlm felsefesi geleneğinde zorunlu-mümkün ayırımından hareketle varlığı zorunlu-olan Tanrı'ya ulaşmayı sağlayan bir tür "imkân delili"nin varlığından bahsetmenin de mümkün gözükmediğini ileri sürdü.

Kaya'ya göre İbn Sın, Tanrı-lem ilişkisini, Tanrı'nın tüm mevcudattan farklı ve yegâne oluşunu ispat amacıyla *imkn* metafizik bir kavram haline getirmiş ve bu çerçevede *zorunlu varlık-mümkün varlık* ayırımını tesis ve tahkim ederek hem bir yandan *zorunlu* kavramı merkezinde Tanrı'nın varlığını ve O'nun etkin ve gaye sebep olarak lemle irtibatını tespit etmeyi, diğer yandan da *mümkün* kavramı aracılığıyla âlemin Tanrı'yla olan ilişkisini ve

kendi içindeki hiyerarşik yapıyı kapsamlı ve tutarlı bir sistem dhilinde açıklamayı başarmıştır. Zorunlu-mümkün ayırımını esas alarak bir bütün olarak varlığı inceleyen İbn Sın, bu ayırımı telif hayatı boyunca daha dakık hale getirerek *mahiyet*, *sudr*, *huds* (sonradan varlığa gelme), *kuvve*, *madde*, *okluk*, *kötülük* gibi metafiziğin en temel kavramlarıyla imkân arasında sıklıkla bir ilişki ağı örmüştür. Bu kavramsal örgü sayesinde bir yandan Tanrı ile âlem arasındaki ilişkiyi belirginleştirerek Tanrı'nın her türlü çokluktan münezzehe yegâne varlık olduğunu ortaya koymaya çalışırken, diğer yandan da Tanrı dışındaki tüm mevcudatı anlamlı bir ayırımı tâbi tutmayı hedeflemiştir.

İbn Sın'nın, *imkân* kavramının başat bir rol oynadığı metafizik düşüncesi, Kaya'nın ifadelerine göre, kendisinden sonra İşlm düşüncesi içinden felsefeye yöneltilen eleştirilerin de neredeyse tek hedefi haline gelmiş ve bu eleştirilerde imkân, başta âlemin ezeliiliği ve sudr teorisi olmak üzere pek çok problem bağlamında Gazzâlî, şehristn ve İbn Rüşd gibi kelamcı ve filozoflar tarafından sıklıkla gündeme getirilmiştir.

Gazel

Kâtibî

Kaçma benden sevdiğim cânâna benzettim seni
Emrine kul olduğum sultâna benzettim seni
Ser-i kûyinde açılmış lâle sünbül yâsemîn
Ravza-i cennet bağ-ı Rıdvâna benzettim seni
Kimseler ta'netmesinler böyle Ya'kub olduğum
Mısır içinde Yûsuf-ı Ken'ân'a benzettim seni
Kâtibî der hiç sağılmaz bu sinemin yâresi
Dertliyim dermân için Lokmân'a benzettim seni

SAM Kırkambar

Kısa Film Yapmak Üzerine

M. Emin Büyükçoşkun

M. Can Mertoğlu

30 Nisan 2009

Değerlendirme: Burcu Kalpak

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Kırkambar Sohbetleri'nde kısa film yönetmenleri Mustafa Emin Büyükçoşkun ve Mehmet Can Mertoğlu ile bir sohbet gerçekleştirildi. M. Emin Büyükçoşkun, yazıp yönettiği *Sardunya* isimli filmiyle "En İyi Balkan Kısa Filmi" ödülünü aldı ve birçok uluslararası festivalde yarıştı. M. Can Mertoğlu da *Yokuş* isimli kısa filmiyle Azerbaycan'da düzenlenen "Start Uluslararası Öğrenci Filmleri Festivali"nde "en iyi film" ödülünü aldı, ayrıca uluslararası festivallerde yarışmaya hak kazandı.

Genç yönetmenler, sohbete filmlerinin hikâyelerini, senaryo, çekim ve kurgu süreçlerini anlatarak başladılar. Filmlerin her aşamasında kendilerine maddi ve manevi destek sağlayan kurumlar ve kişiler hakkında bilgi verdiler. M. Emin Büyükçoşkun, *Sardunya*'nın senaryosunun şekillenme sürecinden söz etti. Hayal Perdesi topluluğunda, Mecid Mecidi'yle yapılan atölye çalışması sırasında bu senaryo üzerine çalışmaya başlamış, ayrıca Orçun Köksal ve Ayşe Şasa gibi senaristlerle çalışmış. *Sardunya*'nın çekim sürecinde, ekiple çalışmanın, bir bütçeye sahip olmanın, teknik bir takım süreçlerin

üstesinden gelmenin ne anlama geldiğini öğrenmiş. Mertoğlu ise filmin hikâyesini, doğup büyüdüğü Akhisar'da gözlemlediklerinin etkisiyle oluşturmuş.

Soru cevaplarla şekillenen sohbette, "kısa film uzun filme bir geçiş aşaması mıdır?" sorusu üzerine Mertoğlu, kısa filmin bir geçiş olarak algılanmasının "kısa filmi küçümsemek anlamına" geldiğini söyledi. Fakat uzun metrajlı film çekmek için senelerce asistanlık yapılması veya yönetmenin maddi şartları kendisinin sağlaması gerektiğinden, kısa film pratiğinin, uzun metrajlı film çekmek isteyenler için çok iyi bir deneyim olacağını sözlerine ekledi. Bunu öykü-roman karşılaştırmasına benzeten Mertoğlu, öykü gibi kısa filmin de değerinin sinema ekranında anlaşılamadığını düşünüyor ve birçok ülkede kısa filmin öğrencilerin yaptığı bir iş olarak görülmesinden rahatsızlık duyuyor. Büyükçoşkun'a göre, bir filme metraj üzerinden değer koymak manasız; kısalık uzunluk üzerinden değerlendirildiğinde sadece iş gücü farkı ortaya çıkıyor. Sinemanın tatbiki bir sanat olduğunu vurgulayan yönetmene göre, kısa film bu anlamda bir geçiş süreci olabilir. Bir ekibe hâkim olmak, oyuncuya derdini anlatabilmek, hissettiğini aktarmaya çalışmak gibi şeylerin pratikte kazanılacağını ve bu yetkinliğin kısa film sayesinde gelişme imkânı bulacağını düşünüyor.

Sette yönetmeni filmin gerçekliğinden koparan pek çok etken bulunduğu için, kurgu aşamasında filmin bütünlüğüne uymayan sahneler çıkarılınca *Sardunya*, 35 dakikalık kayıttan 18 dakikaya inmiş. Büyükçoşkun, sahne yalın hâliyle iyi görünse de, ek-

M. Emin Büyükcoşkun, yazıp yönettiği *Sardunya* ile “En İyi Balkan Kısa Film” ödülünü, M. Can Mertoğlu da *Yokuş* isimli kısa filmiyle Azerbaycan’da düzenlenen “Start Uluslararası Öğrenci Filmleri Festivali”nde “en iyi film” ödülünü aldı.

randa önceki ve sonraki sahneyle yan yana geldiğinde istenilenin elde edilebileceğini, bu yüzden bazı sahnelerin feda edilebileceğini söyledi. Mertoğlu ise *Yokuş*’ta bir planı sadece bir kere çekmesinin bir hata olduğunu dile getirdi.

Sinemada müzik kullanımını bahsi üzerine Mertoğlu, müziği yapay bulduğunu, müziğin seyirciyi sinemanın gerçekliğinden kopardığını söyledi. Büyükcoşkun ise müzik-sinema dengesinin ancak ustalıkla kurulacağını, müzikle birlikte seyircinin duygularının manipüle edildiğini düşünüyor; bu yüzden kendisi de bunun yerine gündelik hayatımızda varolan dış sesleri kullanmayı tercih ediyor.

Teknik konulara gelince... Mertoğlu, 35 mm.lik film kullanmanın zorluklarına değindi. *Yokuş*’u renkli çekmesine rağmen siyah-beyaz basmasının sebebi, siyah-beyaz filmlerin maliyetinin yüksek olması ve Türkiye’de bu türden bir filmi ykatmanın mümkün olmamasından kaynaklandığını belirtti. Fakat bu durum sebebiyle Mertoğlu, istediği görüntüyü yakalayamadığını, planladığı kontrastı sağlayamadığını düşünüyor. Büyükcoşkun da dijital kameranın az ışığa imkân vermemesi sebebiyle çok ışık kullanmak gerektiğinden, bunun da mekânı dizi film setine çevirdiğinden bahsetti. Bu yüzden iç mekânlarda florasın kullandığını söyledi. Son olarak kalabalık ortamda çalışmanın ve dış çekimlerde kadrajları belirlemenin zorlukları konusunda bilgi verdi.

Genç kısa film yönetmenleriyle yapılan bu sohbet, her yönüyle kısa film meraklıları için aydınlatıcı ve yol gösterici nitelikteydi.

Balkanların Romanında Tarihin İzini Sürmek

Luan Starova

5 Mayıs 2009

Değerlendirme: Neslihan Demirci

“Keçiler ailelerimizin bir parçasıdır. Onlarsız bir yaşamımız eksik kalır; biz, biz olmaktan çıkarız. (...) Çocuklarımızın her birinin arkasında bir keçi vardır. Kurtarıcısıyla birlikte kalır boğulmaktan kurtulan. Evet, çocuklarımızın kendilerini dünyaya getiren bir anaları vardır ama onları yaşatan, keçilerdir.”
Luan Starova, *Keçiler Dönemi* (YKY, 2000)

Balkanlar’da sosyalizm rüzgârlarının estiği yılların sancılarını hem dramatik, hem ironik bir dille aktardığı *Keçiler Dönemi* kitabıyla Luan Starova, 1997 yılında Fransa’da “En İyi Roman” ödülüne lâyık görülmüştü. Yazar, Sanat Araştırmaları ve Türkiye Araştırmaları Merkezleri’nin ortak düzenlediği toplantıda, hayatını, kitaplarını ve Balkanlar’ın tarihine dair görüşlerini içtenlikle aktardı. Yakın dönemde Makedonya’nın Fransa ve Yugoslavya’nın Filistin büyükelçiliğini yapan Starova, halen Üsküp Üniversitesi’nde Fransız Edebiyatı profesörü ünvanıyla dersler veriyor.

Luan Starova’nın babası, anne tarafından bir Türk ve ilk başbakanlardan Fethi Okyar’ın kuzeni olan Arif Ahmet Starova, İstanbul’da medrese eğitimi almış, 1920’lerde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuş. Yazar, kendisi üzerinde derin izler bırakan babasına handiyse her kitabında

hatırı sayılır bir yer ayırmış. Starova, bugüne dek on beş dile çevrilen, on beş kitaba imza atmış. 2000 yılından bu yana dilimize kazandırılan beş romanı ve bir şiir kitabı da okuruyla buluşmaya devam ediyor. Yazar, bütün kitaplarında Balkanlar'da neler olup bittiği sorusunun cevabının yattığını, tarihî olayları edebî bir dille anlatmaya çalıştığını söylüyor. Bosna ve Kosova'daki trajik savaş, tarihî romanlarının işaret fişeği olmuş.

Starova, Makedonya'nın Stalinist döneminde, Osmanlı'dan kalan her şeye karşı toptan savaş açıldığı yıllarda yaşayan babasının şahsiyetini şekillendiren unsurları keşfetmeye yıllarını vermiş. En büyük hazinesi olan İstanbul'dan getirdiği kitapları, Arif Ahmet'in bütün sorunlar karşısındaki tutamağı olmuş. Anadili Osmanlıca olan, Farsça ve Arapçaya da hâkim olan babasının kitaplarını beş kardeşten sadece Luan Starova tevarüs etmiş; ilk yazdığı kitabının adı da *Babamın Kitapları* (YKY, 2000). İflah olmaz bir sigara tiryakisi olan ve ömrünü kitaplarıyla geçiren babasının kitaplarını incelerken hangilerinin sayfalarında daha fazla kül yanığı varsa onlar üzerine yoğunlaşmış. Böylece babasının 16-19. yüzyıla ait Makedonya'daki Osmanlı Sicilleri üzerine çalışmalarını konu edinen *Kl Kalesi* ortaya çıkmış. Babasının bir anlamda İstanbul'a dönüşü anlamına gelen bu kitabın kendisi için çok özel bir anlamı var.

Balkan toplumlarının beslenmesinde çok önemli bir yere sahip olan keçiler, komünizmin cendresinden geçen insanlara da en yakın yaratık olarak benimsemiş; açlıkla cebelleşen halk keçiler sayesinde hayatta kalıyormuş. Köylüleri şehirleştirmeyi,

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR

Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve şerhleri	İsmail Güleç 25 Nisan 2009
Kısa Film Yapmak	M. Emin Büyükçoşkun M. Can Mertoğlu 30 Nisan 2009
Balkanların Romanında Tarihin İzini Sürmek	Luan Starova 5 Mayıs 2009
İnternet Çağında Sinema Eleştirisini	Fuat Er - Celil Civan 28 Mayıs 2009
Divan Edebiyatında Sevgilin Kaş, Göz ve Kırpkileri zerine Yapılan Benzetmeler	Reyhan Çorak 4 Haziran 2009
Hazreti İnsan	Rabia Brodbeck 18 Haziran 2009
Amerika'da Kısa Dönem Sinema Eğitimi Tecrübesi	Murat Pay 2 Temmuz 2009

SİNEMA SOHBETLERİ

Mommo ve Türk Sinemasında Taşra	Atalay Taşdıken 7 Mayıs 2009
Tatil Kitabı ve Yeni Türk Sineması	Seyfi Teoman 25 Haziran 2009
Yeni Balkan Sineması	Aida Begic 29 Haziran 2009

onları kent kültürüyle daha çabuk asimile etmeyi hedefleyen rejimin demir yumruğundan hayvanlar da nasibini alıyor, halkın bağlılığı sebebiyle keçiler baş düşman ilan ediliyor. Ölüm tehditleriyle keçilerini bırakmaya zorlanan halk direniyor, aydınlık bi-

Luan Starova, Sanat Araştırmaları ve Türkiye Araştırmaları Merkezleri'nin ortak düzenlediği toplantıda, hayatını, kitaplarını ve Balkanlar'ın tarihine dair görüşlerini içtenlikle aktardı.

SANAT OKUMALARI

"İslam Sanatı: Dil ve Anlam" kitabından 5. Bölüm, Zeynep Gökgöz
"Sanat ve Ayın" (Titus Burckhardt, çev. Turan Koç) 22 Temmuz 2009

"Mağdurun Dili" kitabından "Tarihte Mağlup, Neslihan Demirci
Üslupta Galip: Cemil Meriç" (Nurdan Gürbilek) 18 Ağustos 2009

ATÖLYELER

Aida Begic ile Film Atölyesi Aida Begic
27-29 Haziran 2009

Kısa Film Atölyesi Faysal Soysal
Temmuz-Eylül 2009
(Cumartesi)

HAYAL PERDESİ FİLM TARTIŞMALARI

Mayıs

Dekalog:Kadere Yan Bakmayacaksın (1990, Polonya, 45'), Yön: Krzysztof
Kieslovski

Dersu Uzala (Rusya-Japonya, 1975, 140'), Yön: Akira Kurosawa

Makinist (1991, Amerika, 137'), Yön: Andrei Konchalovsky

Qu Şi'nin Yolculuğu (1992, Çin, 100'), Yön: Yimou Zhang

Haziran

Baba (1996, İran, 96'), Yön. Mecid Mecidi

Kirazın Tadı (1997, İran, 95'), Yön: Abbas Kiyarüstemi

Cennetin Çocukları (1997, İran, 89'), Yön: Mecid Mecidi

Pi (1999, Amerika, 84'), Yön: Daren Aronofsky

Temmuz

Mayıs Sıkıntısı (1999, Türkiye, 130'), Yön: Nuri Bilge Ceylan

Eve Yolculuk (1999, Çin, 89'), Yön: Yimou Zhang

Tahtadan Kamera (2003, G. Afrika, 92'), Yön: N. W. Luruli

Bolluk Ülkesi (2004, Amerika, 123'), Yön: Wim Wenders

Ağustos

Büyük Yolculuk (2004, Fas, 108'), Yön: İsmail Faruki

Sarı Köpeğin Yuvası (2005, Moğolistan, 93'), Yön: Byambasuran Dava

le çocuklarının aklıktan ölmemesi için keçilerini gizlemeye çalışıyorlar. *Keçiler Dönemi*'nde ironik üslubuyla çarpıcı bir sahne yer alıyor: Keçilerle köylülerin doldurduğu şehir meydanında, rejimi temsil eden resmi görevlilerle çobanların lideri Çanga arasında bir diyalog geçiyor. Romanın ana kahramanı Çanga, sosyalizmin önünde engel olarak görülen keçiler için "Biz nice rejimleri keçilerle atlattık, sosyalizme de onlarla dayanırız" diyor. Luan Starova'nın çocukluğu, baskının son raddeye vardığı döneme rastlıyor. Ailesiyle ve keçileriyle geçirdikleri yılları, çocukluğunun "kayıp cennetini" anlatıyor kitaplarında. "Önüme gelen her şeyi öğüten bir sistemin elinde, trajik biçimde ölümle burun buruna yaşıyordum. Ailenin birer ferdi gibi görülen keçilerin insani duyguları vardı sanki. Bu zor şartlar hayatının bir parçası olan bir çocukta bu kıyımın sürgit devam edeceği duygusu oluşuyordu." Rejim, insanı besleyen ne varsa onu yok etmeye öyle kararlıymış ki bir dönem Arnavutluk'ta kurbağalar bile yasak listesine girmiş; çünkü komşu İtalyanların sofralarında yer alan bir besin maddesiymiş...

Elbette budama faaliyetlerinin dilin tasfiyesine değin uzandığını tahmin etmek zor değil. Muhtelif alanlardaki terimler ve gündelik dile yerleşmiş pek çok Osmanlıca kökenli sözcük, hasıraltı edilmeye çalışılmış. Yazarın henüz Türkçeye çevrilmeyen *Balkanlar'ın Babil'i* adlı romanında kurmaca iki dilci oturmuş, dillerini Osmanlıcadan 'temizlemeye' karar veriyorlar. Ekonomi, politika, gastronomi derken iş öyle bir hâl alıyor ki "Böyle giderse dilimizi yok edeceğiz" diyor kahramanlardan biri. Starova bu noktada aslen Selanik Yahudilerinden olan ünlü filozof ve sosyolog Edgar Morin'den bir örnek

veriyor. Fransa’da doğup büyümesine rağmen Morin’in dilinden düşürmediği iki deyim varmış: *yavaş yavaş* ve *haydi haydi*. Starova, bu iki deyim Osmanlı insanının hayat felsefesini özetlediğini düşünüyor.

Artık kitabın yazarının büyüdüğünü, diplomatlık tecrübesinin de bunda payı olduğunu dillendiren yazar, “Babama nasip olmayan bir şans bana verildi: devleti yakından tanımak” diyor.

Starova şu an Makedonya Bilimler Akademisi’nin yönlendirdiği bir proje sebebiyle Türkiye’de bulunuyor. Osmanlı’nın Balkanlar’daki en önemli bilim, askeriye, ekonomi ve diplomasi şehri olan Manastır’daki idadilerde yetişmiş olan Mustafa Kemal ve Ali Fethi Okyar başta olmak üzere pek çok devlet idarecisi ve diğer tanınmış isimler üzerine bir çalışma yürütülüyor.

Programın sonunda Nobel ödüllü *Drina Köprüsü* romanının yazarı Ivo Andrić’e ilişkin bir soru üzerine, kendisinin kültürler arasında köprüler kurmaya çalıştığını, Andrić’i İslâm’a karşı önyargılı bulunduğunu söyledi. Sözlerini Fransız bir yazara ait metaforik sözlerle noktaladı:

“Köprüler yıkılmışsa insanlar yüzünden değil, malzemesi sağlam yapılmadığı için...”

İnternet Çağında Sinema Eleştirisi

Fuat Er - Celil Civan

28 Mayıs 2009

Değerlendirme: Hatic e Büşra Gülcan

Sinemayı yani hayatı satır araları ile okuyabilmek, internetteki kirlilik içinde algılara ayar çekmek, kaliteli ve kaliteli bir yayıncılık gerçekleştirmek amacıyla kurulan *kafaayarı.com* ekibi için, ‘çorbada tuzumuz bulunsun’ niyetinin hakkını verdikleri söylebilir.

Sanat Araştırmaları Merkezi Kırkambar toplantılarının Mayıs ayı konukları *kafa ayarının* yöneticileri Celil Civan ve Fuat Er ile internet çağında sinema eleştirisi üzerinden geniş yelpazeli bir sohbet gerçekleştirdik.

Sinema eleştirisinin beklenen düzeyin altında seyrettiği ve film tanıtımının film eleştirisi ile karıştığı bir ortamda, kaliteli yazılar yayımlamak için bir araya gelmiş arkadaşlar *kafa ayarı* ile yola çıkmışlar. İnternet yayıncılığına imkânsızlık noktasından başlamışlar, asıl projeleri sinema-kitap ağırlıklı eleştirel bir dergi çıkartmakmış. Fuat Er, *kafa ayarının* oluşum sürecinde teknik meselelerin, gerçekleştirilmek istenen projeyi nasıl yönlendirdiği ve nereye taşıdığına ilişkin tecrübelerinden bahsetti. Tasarımın önemli olduğunu, blog imkânlarını kullanırken nitelikli bir projeyi birçok açıdan ayakta tutabilmek için farklı stratejiler uyguladıklarını belirtti. Neredeyse herkesin kendini ifade etme imkânı bulunduğu ancak nitelikli yayınlara az rastlanılan

Sinema eleştirisinin beklenen düzeyin altında seyrettiği ve film tanıtımının film eleştirisi ile karıştığı bir ortamda, kaliteli yazılar yayımlamak için yola çıkan *kafa ayarını* yöneticileri Celil Civan ve Fuat Er'den dinledik.

internet ortamında *kafa ayarı* ekibi, derinlikli bir yapı inşa etmeyi dert edinmişler. Yüzeysel eleştiri yerine, filmin ötesini, üzerine kurulduğu zemini araştırmaktan ve bu sürece katkı sağlayacak disiplinler arası okumalar yapmaktan keyif alıyorlarmış. *Kafa ayarının* kurulduğundan beri arkadaşlarından geriye az kişi kaldığını gülümseyerek söylerken, zaman zaman maddi ve manevi olarak yaptıkları işin altında ezildiklerini de ekliyorlar. İnternetteki etkileşimin beraberinde getirdiği yüzeyselleşme gibi sorunlar üzerine konuşurken Celil Civan, herkesin bloglarla sesini duyurmaya çalıştığı ortamdaki bu yaygınlığın kötümser bir tablo çizmek için yeterli olmadığını ifade ediyor. Farklı duruşa sahip, kaliteli işler yapmak isteyenler bir hegemonyanın hâkim olduğu yazılı basında kendilerine yer bulamazken, internet bunu kırmak için bir araç niteliğinde. Bu bağlamda internetin vazgeçilmez bir iletişim aracı olması ve yapılan işlerde sürekliliğin, estetiğin esas olduğu, zamanla belki de kendi içinde etiği, kuralları oluşabileceği, ciddiyetle yaklaşıldığında sanal iletişimde kalıcılığın yakalanabileceği düşüncesinde birleşiyoruz.

"*Kafa ayarı* bu kalabalığın içinde neyi benimsiyor, ne kadar karşılık buluyor ve sizi nereye taşıyor?" sorularını, "Maddi kazanç beklemeden başladık, popüler bir site olmak istemedik, imkânımızı, istediklerimizi yazmak için kullanıyorduk. Yönetmenlerle samimi söyleşiler gerçekleştirmek fırsatını da bulduk. Bu da izleyici olarak bizi oldukça memnun etti." diyerek cevaplandırıdılar. Aldıkları geri bildirimlere bakınca sanal âlemde pek de kaybolmadıkları görüşündeler. Disiplinler arası okumalara yer vermek, edebi metinler ve siyaset dolayımından yaz-

mayı zevkle yaparlarken; filmin satır aralarında söylediğini bulmaya, anlamaya çalışıyorlar. "Sinema eleştirisinde belli kalıpların oluştuğu; sadece filmografi ve oyuncular üzerinden filmin anlatıldığı bir formatın dışında, film içindeki ayrıntılardan yola çıkarak bir şeyler söylemek istedik" diye belirtiyor Fuat Er.

Konuklarımız son dönem Türk Sinemasının hareketliliğini nasıl değerlendiriyorlar? *Kafa ayarı* ekibi bu hareketliliğe olumlu bakmakla beraber, mevcut iyimser bakışları içinde bir şüphe de barındırıyor. Bu şüphenin sadece Türk Sineması ya da sinemaya dair olmadığını düşünen Fuat Er'e göre, yeni dönemde belli bir dünya görüşü tarafından düzenlenmiş bir hareket sisteminin bulunmaması, tekil filmlerin ön plana çıkmasına sebep oluyor. "Yeni dalga vardı, şimdi bir sürü yeni dalgalar var. Türk Sineması bir çizgide ilerliyor; fakat konvansiyonel sinema, belli bir rengin sineması olarak tam yerli yerine oturmuş bir sinema değil." Bu durumu ulusal sinema üzerinden de düşününce, bir sistematığın içinde değerlendirilemeyecek bir yapıya sahip olduklarını belirtiyor Fuat Er. Türk Sineması üzerine yüksek sesle düşünürken bunun Türkiye'nin genel kültür politikasıyla ilgili bir durum olabileceği, Türk kültürü denilince akla gelen ve gelmeyenler üzerinden oluşan soruların da sinemada bir boşluk/bir kopukluk olarak karşımıza çıktığını ekliyor Celil Civan. Yerli filmlerde son dönemde sıkça işlenen taşra, kötülük problemi gibi temaların ortaklığı da dile getiriliyor. Tarih bilincinin kopukluğu, yabancılaşma, darbeler, aidiyet meselesi gibi hususlar Türk Sineması'nın kendini gerçekleştirememesi noktasındaki engeller olarak beliriyor.

Divan Edebiyatında Sevgilinin Kaş, Göz ve Kirpikleri Üzerine Yapılan Benzetmeler

Reyhan Çorak

4 Haziran 2009

Değerlendirme: Zeynep Gökğöz

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan bu türden bir yüksek lisans tezinin sunumu dinlenince sanat tarihi eğitimi alan birinin zihninde şöyle bir resim çizilebilir: Kaşları yaydan, kirpikleri oktan, gözleri bademden, yanakları elmadan, burunları hokkadandan, dudakları kirazdan oluşan güzeller çizsek, neye benzerlerdi acaba? Arcimboldo (16.yy da yaşamış sebzedenden ve meyveden oluşturduğu portreleriyle ünlü İtalyan ressam) namında bir sanatçının bu işten para ve şöhret kazandığını duyduğunuzda ne derdiniz?

Bizim espri konusu yaptığımız benzetme öğelerinden özellikle *göz*ü ve *müştemilatını* kendisine inceleme konusu olarak seçen Reyhan Çorak, bu iş için yaklaşık 11.000 beyti elden geçirmiş. Özellikle 14. ve 19. yüzyıllar arasında yazılmış, transkripsiyonu yapılan 50 divanın, sevgili ve onun güzellik unsurlarının en fazla işlendiği bölüm olan *gazeller* kısmı tanınmış. Tezin içeriğinde sevgilinin göz, kaş ve kirpiklerinin bu divanlarda nasıl nitelendirildiğinin yanı sıra, mazmunların yüzyıllara göre değişimi yer alıyorsa da; çalışmanın asıl maksadı, bu nitelendirmelerin nasıl geliştiğinin incelenmesiydi.

Göz, sevgilinin en dikkat çekici uzvudur, en tesirli ve en maharetli güzellik unsurudur. Kaş ve kirpikler de gözün işlevini yerine getirmesinde en büyük yardımcılarıdır. Güzele en çok bakışlarındaki eda ve tesir yüzünden âşık olunmaktadır. Şairin âşık olduğu bu güzel, kusursuz güzeldir. Kusursuzluk da *Mutlak Varlık*'a aittir. Zaten amacı O'na ermek olan şair anlatmak istediğini en ince ve en güzel sıfatlarla sembolize ederek ideal hâle getirir. Bunun için kendine eski şairleri örnek alır; çünkü tabiatta örneğini bulamadığı, gelenekte mevcuttur. Burada taklit, sanılanın aksine ortak bir dil oluşturmada önemli rol oynar. Hem şekil, hem de muhteva yönünden elinde hazır kalıpları bulunan şair, sadece bu kalıplarla, tüm kuşatılmışlığına ve sıkıştırılmışlığına rağmen gene de sayısız ilişkiler kurabilme, farklı anlamlar ile imajlara ulaşabilme imkânına sahiptir. Bunu da ancak hüner sahipleri başarır. Bu hüner sahiplerinden biri olmasına rağmen Fuzuli'nin şikâyeti ne kadar anlamlıdır: "*Ne tuhaf hâldir bu! Söylenmiş bir şey evvelce söylenmiştir diye, söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiştir diye yazılamıyor.*"

Nasıl ki müzikte yedi nota ile sonsuz sayıda eser ortaya çıkarılabiliyorsa, divan şiirindeki sınırlamalarda da şairlerin sonsuz sayıda ve birbirinin aynı olmayan binlerce beyit yazabileceğini söyleyen Çorak, sunumunun ikinci bölümünü bu binlerce beyit içerisinden seçmiş olduğu örneklerle ve bu örneklerdeki benzetmelere ayırdı. Ayrıca burada ele aldığı birkaç beyitin bütünü göstermekte yetersiz kalacağına, tezde adı geçen güzellik unsurlarının gruplandırılıp sayıldığına, yüzyıllar içerisinde gözlemlenen değişimin özellikle somut benzetmelerden

Tezinde, sevgilinin göz, kaş ve kirpiklerinin 15-19. yüzyıllar arasında yazılmış divanlarda nasıl nitelendirildiğini ve mazmunların yüzyıllara göre değişimini ele alan Reyhan Çorak, aslında, bu nitelermelerin nasıl geliştiğini inceliyor.

soyut benzetmelere doğru bir gidişat izlediğinin altını çizerek devam etti.

Göz (çeşm, dide, ‘ayn): Genellikle kara, siyah, elâ renklerde olan göz en çok nergise ve bademe benzetilmiş. İlginç olan şekli benzetmeler ise şöyle: Pencere (*revzen*), yuvarlak ekmek (*nân*), dinar (para birimi), sad ve ‘ayn harfleri.

Kirpik (müje, müjân): Şekil yönünden ok, neşter, hançer, cellad, pençe gibi benzetmeleri yapılan kirpiğin işlev yönünden özellikle askere benzetildiğini görüyoruz.

Kaş (ebrû): Keman, yay, hilale benzetilen kaşın nûn ve râ harfleriyle de irtibatı kurulduğu olmuş.

Örnekler:

Yürekde komadı kan *kara gözün*
Belâdur canuma bu *gözi kara*
(Kadı Burhaneddin)

Rûzedür *kâfir gözün* kan içmesün didüm didi
Rûzesi kâfirlerün sınımaz şarâb-ı nâbdan
(Vasfî)

(Âşık, kâfir gözün oruçlu olduğundan dolayı kan içmemesi gerektiğini söylerken, sevgili de saf şaraptan kâfirlerin orucunun bozulmayacağını söylüyor.)

Bir uğurdan *iki kâfir* üstüme kaldı hüçûm
Gördüm olmaz ikisine müşterek oldum esîr
(Behiştî)

Gamzesi okını atmaz *kaşları* yayın kurar
Ol *kara gözün* bizümle cengi yok yaykaradur
(İbn-i Kemâl)

İlginçtir ki göz, kaş, kirpik unsurlarının, divan şiirinde gördüğümüz ilk özellikleri, adeta âşığı perişan etmek üzere yaptıkları iş birliğidir. Sevgilinin gözü, bakışları, kirpikleri ve kaşları, silah tasavvurlarına bağlı teşbihlerle, vurucu ve kan dökücü olarak karşımıza çıkıyor. Onu bir savaşı gibi öldürücü silahlarla donanmış gösteren şairin sevgilisinde kaş, yayını gerip âşığın gönlünü hedeflerken, kirpikler ve gamze (yan bakış) her zamanki birlikliklerini sergileyerek binlerce oku bu hedefe gönderiyorlar. Buna rağmen âşığın hâlâ istediği tek şey, bir an için bile olsun sevgiliyle göz göze gelebilmek...

Sohbet, şairin uymak zorunda olduğu mecazlar sistemi, divan şiirinin üzerine bina edildiği matematik netliğindeki yapı gibi ince mevzular ve “şairlerin üslup farklılığı mümkün müdür/ gerekli midir” türünden sorular etrafında verimli tartışmalarla noktalandı.

Geldiği dünyayı şu cümlelerle tanımlıyor Brodbeck: "Secdesiz bir dünyadan geliyorum; secdesiz, şekilsiz, teslimiyetsiz, dinsiz... 'her şey-siz'... Boş, karanlık bir hayattan sıyrılıp ebedî bir zenginlikle karşılaştım."

Hazreti İnsan Rabia Brodbeck

18 Haziran 2009

Değerlendirme: S ü m e y y e C a n s ı z

"İlahi basiret nuruyla süslenmiş bir mü'minin kalbinin aldığı lezzet, hiçbir lezzetle mukayese bile edilemez. Şuurumuzun tatlı lezzeti diğer tüm manevi tatminleri geçer. Hiçbir şey saf nurlanmanın lezzetiyle eşleştirmekle olmaz. İlahi şuur ebedi güzelliğin yolunu ortaya çıkarır. Böyle bir güzellik de daha önce hiç tadılmamış ilahi lezzetlerin getirdiği süruru insana yaşatır. Ulvi bir sezgiye ve yükselmiş bir şuura sahip olan zatlar ilahi köklerine geri dönmüş olanlardır. Kendi gerçek özlərini gerçekleştirmiş ve aynı zamanda O'nunla, tek ve yegâne olanla, karşılaşmışlardır. Onlar en yüksek zekânın sahipleridir. Çünkü Allah'ı bulmuşlardır. Bu İslâm'ın, hakikat ve tevhid dininin öğretisidir. Kendisini ve âlemlerin Rabbi'ni bulması için insanlığa hizmet eder. Şöyle bitireyim: Manevî dönüşüm itaate değil, aşkta kemâl bulmaktır."

Rabia Brodbeck, *Hazreti İnsan*

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği, Kırkambar sohbetlerinin Haziran ayı konuklarından biri de *Hazreti İnsan* kitabının yazarı Rabia Brodbeck'ti.

New York Kitap Festivalinde *Sahnedeki Seccadeye* adlı kitabıyla birincilik ödülü alan Brodbeck, New York gibi kapitalizmin merkezinde alınan ödülün manevî bir ödül olduğunu; çünkü kapitalist bir or-

tamda insanların manevî açlık yaşadıklarını ve bu yüzden de bu ödülün müjde niteliği taşıdığını konuşmasının başında dile getirdi.

1987 yılında bir gösteri için gittiği New York'ta bir binayı gezerken, binanın içinde bir mescit görür ve mescide girer. Kendi deyimiyile 'güzel bir insan' oturmuş, arkadaşlarıyla sohbet ediyordur. Mescide girdiğinden beri, tanımlayamadığı, kendini saran o hoş letafet ve huzurla bu güzel insanı dinler Brodbeck. Böylece ihtida hikâyesi tadı damağında kalan hoş bir sohbetle başlar. İslâm'ın güzel insan yetiştirdiğini, esprinin de burada yattığını belirten yazar, Müslüman olmasına vesile olan şeyin karşısında güzel bir insan görmek olduğunu dile getirdi.

Müslüman olmadan önce sanatında bir hayli ilerlemiş ünlü bir dansçıdır Christine Brodbeck. İcra ettiği sanatında yeni bir ekol kurmuş; öyle ki her şeyi reddetmiştir. Dansı iki kişi (sanatçı ve seyirci) arasında geçen bir 'muhabbete' dönüştürmüş ve bu yenilik ona çok kimseye nasip olmayacak bir ödül kazandırmıştır. Geldiği dünyayı şu cümlelerle tanımlıyor yazar: "Secdesiz bir dünyadan geliyorum; secdesiz, şekilsiz, teslimiyetsiz, dinsiz... 'her şey-siz'... Boş, karanlık bir hayattan sıyrılıp ebedî bir zenginlikle karşılaştım."

Kendini bilmek yolunda iki kanatla uçmak gerek; akıl ve kalp, ruh ve beden, madde ve mânâ, ahiret ve dünya. Bütün bunların birlikteliği ve ahengidir tasavvuf, diyor Rabia Brodbeck. Tek kanatla uçmak bizi bir yere götürmez. Vahiy akıl ve aşk iki kanatlı bir melek olur ve biz ancak bu iki kanatla uçarsak insan-ı kâmil oluruz. Bu noktada aşkın çok önemli bir yerinin olduğunu ve iyi kavranması ge-

rektiğini; aksi halde yanlış yollara sapılacağıın, yani kanatlardan birinin kırılma ihtimalinin olabileceğinin özellikle altını çizdi Brodbeck. Öyle ki aşktan murat; saf aşk, Muhammedî aşktır. İşte o vakit, kendi deyimiyle, “din bir bayram oluyor, saf coşku oluyor.”

Hayatın bir ahiret provasını olduğunu, aşk ve vahyi akıl kanadıyla hayatın ibadete, dolayısıyla bir dirilişe dönüşeceğini söyleyen Rabia Brodbeck, güzel insan olmanın, paylaşmanın, insanın kendi iradesinden geçmesinin ve başkalarına faydalı olmasının, itaatten, imandan lezzet alan âşıklara dönüşmesinin İslâm’ın özü olduğunu sözlerine ekledi. Son olarak her şeyi özetleyen bir cümleyle konuşmasını bitirdi: “Cemâl’den öğrendim İslâm’ı.”

Amerika’da Kısa Dönem Sinema Eğitimi Tecrübesi

Murat Pay

2 Temmuz 2009

Değerlendirme: Esra Tice

Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Kırkambar programının Temmuz ayı konuğu kısa film ve belgesel yönetmeni Murat Pay idi.

Programda, genç yönetmenin 2009 yılı başında New York Film Akademisi’nde aldığı sinema eğitimi ve akademinin sinema eğitimindeki yöntemlerinden bahsedildi. Sohbet boyunca Murat Pay, aka-

demideki deneyimlerini ve izlenimlerini detaylı bir şekilde bizlerle paylaştı:

Akademi, verdiği eğitimle sinema sanatında nitelikli eleman yetiştirmeyi amaçlıyor. Bu nedenle derslerde teoriden çok pratiğe önem veriyor, katılımcıların yaratıcı fikirlerini ortaya çıkarmaları için kısıtlamalar olmaksızın tüm imkânlarını sunuyor: Özel kurgu salonları, film kamerasıyla ve 16mmle çalışma imkânı gibi.

New York Film Akademisi’nde görülen dersler; yönetmenlik, film kamera, dijital kamera, ışık, kurgu, senaryo yazımı, oyuncu yönetimi, prodüksiyon ve bütçelendirme, ses ve diyalog kurgulama şeklinde sıralanıyor.

Dersler, sinema eğitiminde temel olarak kabul edilen konularla başladığından, sinema adına hiçbir bilgisi olmayan katılımcılar bile eğitim programına kolayca adapte olabiliyor. Katılımcıların bu eğitim programından daha kaliteli istifade edebilmeleri içinse iyi derecede İngilizce bilmeleri gerekiyor.

New York Film Akademisi’nin sunduğu bu sinema eğitim programında katılımcılara tam bir disiplin içinde film yapım sürecinin her aşaması tecrübe ettiriliyor: Bir filmin başından sonuna kadar tüm yapım aşamalarını tasarlamak, teknik malzemeyi (boom, ışık, kamera, kurgu vb.) kullanabilmek, filmdeki amacına göre malzemeye hâkimiyet kurmak, sinemacılığın bir ekip işi olduğunu unutmuyarak film ekibiyle uyum içinde çalışmak, film sendeyse zamanı iyi kullanabilmek... Derslerin teorik uygulamasından hemen sonra pratiğe dayalı deneme çekimleri ile öğrenciyeye teknik donanımı kullanabilme becerisi kazandırılıyor. Tüm bu hazır-

Murat Pay, 2009 yılı başında sinema eğitimi aldığı New York Film Akademisi'ndeki deneyimlerini ve izlenimlerini detaylı bir şekilde dinleyicilerle paylaştı.

lıkların ardından bu eğitim programında uygulamalı yapım atölyesi dersi kapsamında işlenen konuları pratikle desteklemek amacıyla katılımcıdan mizansen, devamlılık, video klip konulu birkaç kısa film hazırlaması isteniyor. Katılımcı kendi tasarladığı kısa filminde yönetmenlik yaparken, başka bir katılımcının filminde bazen kameraman, bazen görüntü yönetmeni gibi farklı görevler üstleniyor. Böylece katılımcı, sinema üretiminin her aşamasında görev olarak tecrübesini artırıyor.

Sinema düşüncesini pratikle harmanlayan bu eğitim programı boyunca sinema sanatı adına izlenmesi faydalı olan bazı sinema filmleri izlenerek detaylı bir şekilde değerlendirilmiş. Film analizlerinin yanı sıra sinemanın pratiğine dayalı sınıf içinde yapılan (20 dakikalık kısa film çekim denemeleri gibi) çeşitli egzersizlerle, verilen ödevlerle derslerdeki işlenen konular pekiştirilmiş.

Bu yoğunlaştırılmış sinema eğitim programında dersler, her bir katılımcının ayrı ayrı hazırladığı bitirme projesi olan son bir kısa filmin tasarlanıp çekilmesiyle sona eriyor.

Akademinin hazırladığı eğitim programının sonunda kişi gerçekten sinema sanatıyla uğraşmak isteyip istemediğine tam olarak karar vererek akademiden ayrılıyor.

New York Film Akademisi'nin sinema eğitim programının süresi bir hafta, 2 ay veya 2 yıl gibi farklılık gösteriyor. Bir sinema okulu olmamasına rağmen, akademi kapsamlı bir sinema eğitimi veriliyor. Ayrıca New York Film Akademisi maliyetli bir sinema eğitim merkezi olma özelliği taşıyor.

Bu kısa süreli sinema eğitimi içinde düzenlenen

konferansta Hollywood'un eski görüntü yönetmenlerinden biri, katılımcılara birkaç sinema filmi örneği üzerinden tecrübelerini aktarmış.

Ve Kırkambar programı, genç yönetmenin New York Film Akademisi'nde aldığı sinema eğitiminin ürünü olan iki kısa filmin seyriyle noktalandı.

SAM Sinema Sohbetleri

Mommo ve Türk Sinemasında Taşra Atalay Taşdıken

7 Mayıs 2009

Değerlendirme: Barış Sıydam

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Sinema Sohbetleri'nin Mayıs ayı konuğu *Mommo* filminin yönetmeni Atalay Taşdıken idi. Selçuk Üniversitesi'nde Fizik Bölümü'nü okuduktan sonra reklam sektörüne geçen ve 2001 yılına kadar çeşitli reklam filmleri ve belgeseller çeken Taşdıken, söyleşiye ilk uzun metrajlı kurmaca filmi *Mommo*'nun çıkış hikâyesini anlatarak başladı.

Yönetmenin doğum yeri olan Konya'da iki küçük kardeşin başından geçen olayların anlatıldığı hikâye, yönetmenin bizzat tanık olduğu gerçek olaylara dayanıyor. Yakınında gerçekteşen olayları gözlemleyen Taşdıken; kendisini filmi çekmeye iten başlı-

Kendisini filmi çekmeye iten başlıca faktörün, öteden beri duyduğu, gözlemlerini anlatma isteği olduğunu söyleyen Atalay Taşdiken, doğum yeri olan Konya'da iki küçük kardeşin başından geçen olayları anlattığı *Mommo*'da bizzat tanık olduğu gerçek olaylara dayanıyor.

ca faktörün, öteden beri duyduğu, gözlemlerini anlatma isteği olduğunu söylüyor.

Taşdiken filmin sade yapısını anlatırken, reklam ve film estetiğinin arasındaki farklara da değindi. Bol kesmeli yakın plan çekimlerin, parçalı anlatımın ve sıçramalı kurgunun yoğun olarak kullanıldığı reklam estetiğine karşılık, uzun ve geniş planların öne çıktığı, diyaloglar kadar müzik kullanımının da minimuma indirildiği bir anlatım yapısı benimseyen yönetmen, hikâyeyi ajitasyondan uzak bir şekilde anlatmak istediği için böyle bir yapıyı tercih ettiğini söyledi.

Türkiye'de genelde ajite hikâyelerin prim yaptığı, seyircilerin 'kötü' ya da 'klişe' olarak nitelediği filmlerin yine de en çok izlenen filmler olduğuna değinen yönetmen, *Mommo*'nun çok düşük bir bütçeyle çekilmesi ve filmin seyircisinin az olmasına rağmen, filmde zarar etmediğini de sözlerine ekledi. Taşdiken ayrıca filmin sürpriz bir hikâye anlatmadığı halde festivallerde ve sinema eleştirmenleri nezdinde büyük bir başarı elde etmesini, filmin kendine özgün anlatım yapısından kaynakladığını ifade etti.

Son dönem Türk Sineması içinde popüler bir konu olan taşranın ve taşra yaşamının ifade edilme tarzının da artık belli klişeler taşıdığını, sıklıkla anlatımın hikâyenin önüne geçtiğini gözlemlemek mümkün. Hikâyeye ve filmin geçtiği mekâna aşina olduğu için *Mommo*'nun taşra temasına farklı bir yerden baktığını anlatan Taşdiken, Türk Sineması'nda çok sık kullanılmayan bir bölgenin hikâyesini anlatmaktan dolayı da mutlu olduğunu belirtti.

Söyleşinin ilerleyen kısımlarında, filmin müziklerini yapan Erkan Oğur'un projeye dâhil olmasını ve filmde kullanılan müziklerin ne amaçla tercih edildiğine değinen yönetmen; tema müziği olarak kullanılan Erik Satie'nin piyano ezgilerinin de Anadolu'ya özgü çağrışımları olduğundan bahsetti. Satie'nin piyano altyapısının üzerine Oğur'un perdesiz gitar, kopuz ve çello gitar ezgileriyle filmin müziklerinin oluştuğunu söyledi.

Filmde iki küçük kardeşi oynayan Elif ve Mehmet Bülbül'ü filmde oynatmanın zor olup olmadığı sorusuna karşılık; Taşdiken her iki oyuncunun da çok iyi performanslar sergilediğini, özellikle de Elif Bülbül'ün başarılı oyunculuğunun setteki profesyonel oyuncularını bile etkilediğini anlattı. Mehmet'in hem büyük şehre aşına oluşundan hem de daha önce izlediği filmlerden dolayı başlarda abartılı bir oyunculuk sergilediğini, bu yüzden zaman zaman zorlandığını vurgulayan yönetmen; amors çekimlerle bu sorunu aşmaya çalıştığını ifade etti.

Son olarak filmin finalinde kısaca karakterlerin gelecekteki yaşantılarından ufak bilgiler vermek istediğini; ancak böyle bir tercih filmin seyircide bırakacağı etkiyi azaltacağından dolayı filmi ucu açık bir finalle noktalamayı tercih ettiğini söyleyen Taşdiken, filmin seyircide yer etmesini ve kardeşlerin yaşadıkları üzerine düşünülmesini umuyor.

Söyleşide filmin süreçlerini ayrıntılarıyla anlatan ve kendisine sorulan soruları içtenlikle yanıtlayan Atalay Taşdiken, sinema salonlarında egemen olan paketi güzel ama içi boş filmlere karşın, düşük bütçeyle ve sade bir anlatımla da iyi bir film kotarılabileceğini göstererek genç sinemaseverlere ilham verdi.

Tatil Kitabı ve Yeni Türk Sineması **Seyfi Teoman**

25 Haziran 2009

Değerlendirme: Sümeyye Cansız

Sinema Sohbetleri'nin dördüncü konuğu, *Tatil Kitabı* filminin yönetmeni Seyfi Teoman idi. Seyfi Teoman ile çektiği ilk filmi olan *Tatil Kitabı*'nı ve Yeni Türk Sineması'nı konuştuk.

Teoman, sohbete kendisini tanıtarak ve sinema serüvenine nasıl başladığını anlatarak başladı. Yönetmen, Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun. Mühendisliğe hazırlayan bir fen lisesinden mezun olmasına rağmen mühendis olmak istememiş, sosyal bilimlere yönelmiş. Yazar olmak istiyormuş; ancak üniversiteye başlayınca yazarlığa yeteneği olmadığını fark etmiş. Edebiyatı ve şiiri çok sevdiğini de vurgulayan yönetmen, edebiyattan yönetmenliğe geçişini şöyle anlattı: “Eskiden edebiyat ya da sanatçılığa eğilimi olan insanlar arasında en popüler şey şair olmaktı. 60'lar ve 70'lerde romantik gençler şair olmak istiyordu. Şu anda bu durum yönetmenliğe dönüştü. Herkes yönetmen olmak istiyor.”

Seyfi Teoman, sinema serüveninde üniversite ortamının ve İstanbul Film Festivali'nin çok önemli bir yeri olduğunu altını çizdi; bu konuda Boğaziçi Üniversitesi'nin kayda değer bir geleneği olduğunu belirtti. Teoman, Mithat Alam Film Merkezi'nde Cem Taylan'ın öğrencisi olmuş ve film merkezinin çekirdeğini oluşturan ve *Altıyazı* dergisini kuran ekiple burada tanışmış.

Bunun yanı sıra DVD'inin henüz varolmadığı bir dönemde İstanbul Film Festivali, genç yönetmen için adeta bir okul gibidir. Oldukça sınırlı şartlarda bulunabilen VHS'ye ulaşabilecekleri tek yer Boğaziçi Üniversitesi'nin kütüphanesindeki 250 videoluk film arşivi ve festival filmleridir. Yönetmen, film yapma düşüncesinin orada belirginleştiğini söyledi.

Seyfi Teoman'ın serüveni de böylece başlamış olur. Kısıtlı imkânlarla film yapmaya çalışır. Bu arada sektörde çalışmaya başlar, belgeseller çeker; fakat asıl yapmak istediği şeyden uzaklaşmaya başladığını görür. Ailesinin ve arkadaşlarının desteğiyle sinema eğitimi için Polonya'ya gider. Okulu bitirmeden iki yıl içerisinde ülkesine döner. Polonya'daki deneyimi kendisine film üzerine düşünme kapısını aralar. Ülkenin getirdiği kültürel iklim ve sinema ortamı sayesinde *Apartman* adlı kısa bir film çeker.

Konuşmasında *sinema* ve *din* kavramları arasında bir benzerlik kuran Teoman, bu bağlamda sinemaya gönül verenlerin sinema dinine inandıklarını, sinemayı sevdiklerini ve sinefil olduklarını dile getirdi. “Sinema bir din, sinema salonları bir tapınak, yönetmenler aziz” diyen yönetmen, sinemanın temelinde ciddi bir mitolojinin yattığını belirtti. Yönetmenin “80 film seyrettim diyorsun, 60 gün oruç tuttum gibi oluyor” şeklindeki benzetmesi dinleyicilerin yüzlerinde hoş bir tebessüm oluşturdu.

Soru cevap şeklinde ilerleyen sohbet, yönetmenin *Tatil Kitabı* adlı filminin nasıl şekillendiğini ve çekim sürecini anlatmasıyla devam etti. Seyfi Teoman, filminin kişisel deneyimlerinden yola çıktığını ve kendisini nasıl gördüğü ile ilişkili olduğunu belirtti. Filmdeki çocuğun kendisini temsil ettiğini

Teoman'ın sinemaya dair felsefi temellendirmesi, eksiltilmiş, ince, çok tekrara kaçmayan bir çizgide, duruluktan gelen ufak detaylar üzerinden yürüyor...

ve filmin genel olarak toplumsal muhafazakârlığa dair bir yorum içerdiğini söyledi.

Yönetmenin kendi değerlendirmesine göre, toplumsal muhafazakârlık, toplumun kendini tekrarlama, birinin diğerinin yerine geçmesi, devamlılık, baba otoritesinin bu duruma katkısı şeklinde sosyolojik tespitlere doğru giden bir film *Tatil Kitabı*. Ayrıca analitik bir film ve metafizik hiçbir öge taşıyor. İnsanların ahlâkî tutumlarına dair hiçbir şey düşünmediğini, hikâyeyi kamera ve müzik kullanımıyla, yargılamadan, sadece bir metin olarak gösterdiğini, taşrada 17 yaşında bir genç olmaya dair kişisel gözlemlerini de içeren filmin pek çok yönünü kendi estetik tercihlerinin belirlediğini vurguladı.

Teoman'ın sinemaya dair felsefi temellendirmesi, eksiltilmiş, ince, çok tekrara kaçmayan bir çizgide, duruluktan gelen ufak detaylar üzerinden gitmek, anlar yaratmak, sezdirmek ve psikolojiye dair bir şey söylemek ve o anlamda sadeliğin peşinde koşmak şeklinde özetlenebilir.

Yönetmen, sinemanın dinleştirilmesi ve fetişleştirilmesinden dolayı biçimin kendisinin de fetişleştirildiğini söyledi. Temelde modernist bir yerden baktığını ve sinemada önemli olanın metin ve biçim birlikteliği olduğunu da sözlerine ekledi.

Son olarak Seyfi Teoman, bundan sonraki filmlerinde de mümkün olduğu kadar sadeliği arayacağına ve bir filmi eksilterek iyi bir hâle getireceğine inandığını söyleyerek sözlerini şu cümlelerle bitirdi: "Andan, dramatik olmayan andan, Bresson'un deyimiyle o iğneyi doğru noktaya batırmaktan bahsediyorum. Öykünün kuşattığı 'an'ı mümkün

olduğunca sinemaya taşımak... Dramatik olandan, büyük olaylardan, karakter değişimlerinden uzak durup mümkün olduğunca daha büyük bir gerçekliğe dair bir ışığın sızdığı alanlarda dolaşmaya çalışmak..."

Yeni Balkan Sineması

Aida Begic

29 Haziran 2009

Değerlendirme: E s m a A c a r

Sanat Araştırmaları Merkezi, Hayal Perdesi Sinema Topluluğu, 27-28 Haziran tarihleri arasında Bosnalı yönetmen Aida Begic'le ödüllü filmi *Kar (Snow)* çerçevesinde film üretiminin tüm aşamalarının irdelendiği bir atölye düzenledi. Atölyenin yanı sıra yönetmeni genel seyirci kitleleriyle buluşturmak üzere düzenlenen söyleşide Aida Begic, ilk filmi bağlamında yeni Balkan Sineması üzerine yöneltti soruları yanıtladı.

2000 yılında Saraybosna Film Akademisi'nden mezun olan Aida Begic mezuniyet filmi *First Death Experience* ile Cannes Film Festivali'nin Cinéfondation bölümünde yarıştı ve dünya çapında birçok ödül kazandı. 2003 yılında ikinci kısa filmi *North Went Mad*'i yazdı ve yönetti. 2008 yapımı ilk uzun metrajlı filmi *Kar (Snow)*, Bosna'da 1997 yılında geçen savaşta büyük zarar görmüş bir köyde geçenleri anlatıyor. 14. Saraybosna Film Festivali'nin açılış

Savaşta yakınlarını kaybetmiş kadınlarla konuşurken hiçbirinde öfkeye rastlamayışından çok etkilenen Aida Begic, bu insanlardaki iyi ve güzel kalma iştiyakının, film yapmaya değecek kadar yüce bir insaniyet taşıdığını düşünerek yola çıkmış.

filmi olan *Kar*, başta Cannes olmak üzere pek çok uluslararası festivalden gelen ödüllere sahip.

Yönetmen, savaşta yakınlarını kaybetmiş kadınlarla konuşurken hiçbirinde öfkeye rastlamayışından çok etkilenmiş; bu insanlardaki iyi ve güzel kalma iştiyakının, film yapmaya değecek kadar yüce bir insaniyet taşıdığını düşünerek yola çıkmış. Söyleşinin ilk kısmında, filmin karakterleri ele alındı. Ana karakter Alma, genç yaşta dul kalmanın derin hüznü ve öbür dünyaya dair umutları sayesinde terk edilmiş köylerini yaşanabilir bir yer hâline getirmeye çalışan güçlü ve özel bir kadın. Filmdeki tüm karakterlerin hayatının geçmiş ve gelecek arasında, gerçek hayat ve sevdiklerinin ruhlarının bulunduğu metafizik dünya arasında sıkışmış hayatlar olarak nitelendiren Begic, bu iki dünyanın buluştuğu yer olarak da köyde yaşayan, insanların eşyalarından kilim dokuyan Nene karakterini gösteriyor.

Balkan sinemasına dair sorulara yönelik yaptığı değerlendirmede, sıradan insanların küçük hikâyelerinden epik filmlere kadar pek çok farklı türde film bulunduğunu belirten Begic'e göre, hepsini bir arada tahlil etmek oldukça güç. Bosna'da yönetmen olmak ise saçma görülen bir durum; çünkü her ne kadar büyük epik filmler çekilmemesinin sebebi olarak öne sürülemez de, Bosna'da film yapmak için gerekli temel imkânlara sahip değiller. Yine de bu niteliksel koşulların, bir yönetmenin epik film yapacak seviyeye gelmesinde önemli bir destek oluşturduğuna inanıyor Begic. Günümüzde Boşnak sinemasının yaşayıp yaşamayacağı tartışması sürerken, sinemalarının büyüyüp gelişeceği umudunu taşıyan Begic bir şekilde kaybol-

mayarak sahnede kaldıklarını görmeyen güzel olduğunu düşünüyor. Bosna'da sinemanın başarısının daha çok bireysel çabaların bir ürünü olarak görülebileceğini belirtirken, filmler ancak bu koşullar altında şekilleneceği için bir yönetmenin gerçekçi koşulları kabullenmek zorunda olduğunu sözlerine ekledi.

Sinemayla ilgili devletin sağladığı kısıtlı finansal kaynaklar hakkında kısaca bilgi veren yönetmen, Sovyet dönemi ile şimdiki dönemini kıyaslayarak o dönemde devletin her tür imkânı sağladığını ama şimdiki kapitalist sistemde devletin sağlayacağı hiçbir imkâna, hatta sinema salonlarına bile sahip olmadığına değindi. Kendi filmi *Kar*'ı beş yılda tamamlayan Begic, bu süreç içerisinde pek çok kez vazgeçmeyi düşünmüş ama ülkesinin insanlarına karşı duyduğu sorumluluk ve onlardaki hayata devam etme gücünü görünce, kendisinin de bırakmaya hakkı olmadığına karar vermiş. Begic'e göre, şahit olduğu bütün bu zorlu hayat koşulları bir yanıyla film yapmaya yardımcı oluyor; çünkü savaş, sanatçıların çok farklı hissetmesine sebep olan bir deneyim. Üzerine düşünölmeye değer çok farklı hikâyeler anlatılabilir. Bu da Aida Begic'e göre bir yanıyla zenginlik.

Filmin ismini *Kar* koymasını, karın tabiatta kendisini en etkileyen unsur olmasıyla açıklayan yönetmen, örten ve aynı zamanda da açığa çıkaran karın iki fonksiyonuyla, filmin yaptığı çağrışım örtüştüğü için bu ismi seçmiş.

Türkiye'yi sık sık ziyaret ettiğini ve her defasına yeni şeyler keşfettiğini dile getiren Begic, ilk kez bu ziyaretinden tam anlamıyla memnun kaldığını, eğer

Atölyenin başlangıcında yönetmenliğin nasıl bir süreç olduğunu sorgulayıcı bir dille ortaya koyan Aida Begic'e göre, kolektif bir sanat olmakla birlikte, tüm sorumluluğun sadece bir kişide, yani yönetimde toplanması sinema sanatının en ilginç özelliği.

önceki izlenimlere dayanarak İstanbul'da bir film çekse bunun stres, korku gibi unsurları içereceğini; ama şimdi olsa filmin mekânının tamamen farklı, zıtlıklar barındıran bir şehir olacağını sözlerine ekledi. İlk defa şehrin tadını hissetmeye başladığını belirten Aida Begic, öncesinde kendisi için hiçbir albenisi olmayan şehri sevdirmeye vesile oldukları için dinleyicilerine teşekkür etti.

SAM Atölye

Bir Atölyenin Ardından İzlenimler Aida Begic'le Film Yapmak Üzerine

27-29 Haziran 2009

Değerlendirme: *Betül Demirel*

Boşnak yönetmen Aida Begic'le, Hayal Perdesi Sinema Topluluğu faaliyetleri kapsamında yaklaşık üç gün süren bir film atölyesi gerçekleştirildi.

Profesyonel bir yönetmen olmanın yanı sıra, Saraybosna Gösteri Sanatları Akademisi'nde film yapımı ve yönetmenlik üzerine dersler veren Aida Begic'in, aynı üniversitede kurgu dersleri veren, sektörde de profesyonel kurguculuk yapan Miralem S. Zubcevic'le birlikte verdiği film atölyesinin amacı, her iki konumuzun film yapımı, yönetmenlik ve kurgu üzerine deneyimlerini katılımcılarla paylaşmalarıydı.

Atölyenin başlangıcında yönetmenliğin nasıl bir süreç olduğunu sorgulayıcı bir dille ortaya koyan Begic'e göre, sinema sanatı kolektif bir sanat olmakla birlikte, sadece tek kişinin üzerinden anlamlandırılıyor; diğer bir deyişle, filme koca bir ekip emek vermesine rağmen tüm sorumluluğun sadece bir kişide, yani yönetimde toplanması sinema sanatının en ilginç özelliği. "Yönetmenlik bir diktatörlük değildir; ama bu film sürecinde bir demokrasi olduğu anlamına da gelmez" diyerek durumu özetleyen Begic, yönetmenin filme ait tüm enstrümanları kullanırken, bilgiye dayalı net bir yaklaşımının olması ve kendi sinema dilini kurması gerektiğinin altını çizdi. Sanatsal sürecin mistik bir süreç, sanatçının da ilhama bel bağlayan özel bir varlık olmadığını söyleyen yönetmenin kendine özgü sanat tanımına şöyle: "Sanat, kendine has yöntemleri ve yaklaşımları olan bir bilimdir, sanatçı da çok ağır çalışan bir işçidir."

Aida Begic, yönetmenlik sürecinin karakteristiğini netleştirdikten sonra, anlatılmak istenenin bir fikir olarak ortaya çıkışından, filme dönüşmesine kadar geçen süreci, karakter oluşumunu, mekânın kullanımını bazı örnekler üzerinden giderek anlattı.

İkinci bölümde ise ilk bölümdeki teorik çerçeveden hareketle yönetmenin *Kar* filminin -senaryo, yapım, oyuncu yönetimi, görüntü yönetimi, kurgu, ses ve müzik kullanımı gibi- tüm öğelerinin çözümlenmesi yapıldı. Miralem S. Zubcevic ve Aida Begic, hikâyenin fikir aşamasından çekim sonrasına kadar bütün aşamalara ilişkin tecrübe ve bilgilerini birleştirdiler.

“Batı’da metafiziğin varolabildiği tek hâl ‘delilik’”
diyen Aida Begic, kendi topraklarımızda ise
metafiziğin hayatın her safhasında ve gündelik
olanla yan yana durduğunu özellikle vurguluyor.

Aida Begic’in tüm atölye süresince ısrarla vurguladığı önemli hususlar vardı: Her şeyden önce film yapmak en başta belirlenen bir fikri aktarmak demektir, filmdeki her unsurun buna hizmet etmesi gerekir, aksi takdirde sarf edilen çabalar heba olur. Sadece güzel, çekici ve enteresan olan unsurlarla filmlerini başarılı kılacaklarını sananların aksine, kendisi de filminde amaca hizmet etmeyen hiçbir şeyi kullanmadığını örneklerle gösterdi.

Aida Begic’e Dair

Değerlendirme: Gül Giritli

Sinema atölyesinin en önemli özelliği, Aida Begic’in sadece yönetmen ve senarist olarak konuşmaması, aynı zamanda hayattan da dersler sunmasıydı. Yönetmen, savaşa rağmen ayakta kalmanın, arayışın, yılmamanın, kibre düşmeden vakur durmanın nasıl mümkün olabileceğini bizzat hâl diliyle anlattı. Begic, sinemayı teknik bilginin ötesinde, Müslüman bir sosyal bilimci perspektifiyle katılımcılara aktardı. Engin bir birikime sahip olan ve bunu hâlihazırda Saraybosna Üniversitesi’nde hocalık yaptığı için olsa gerek, karşısındakilere aktarmada hiçbir sorun yaşamayan Aida Begic, inançlı bir yönetmenin ‘kör göze parmak sokmadan’ nasıl film yapılacağını ve bu kendince çabayla Cannes’dan da ödül alınabileceğini gösteren önemli bir örnek. Atölye çalışmasında dile getirdiği “Siz filminizi çektikten sonra bu dünya daha iyi bir yer olacak... Bir insanın bile o iyiliği keşfettiğini düşünsenize!”

cümlesi kendi sinema felsefesini çok güzel özetledi. Belgrat’ta ödül aldığında film gösterimi sonrası gözyaşlarına karışmış duygusal anları anlatırken metanetli Begic. Türkiye’de duyduğu Mualla ismini bebeğine veren Begic, bebeğini beklerken *Kar*’ı çekmiş. Hâlâ mayınların gömülü olduğu, savaşta harap olmuş bir köyde, oyuncularından önce gidip bizzat mayın olup olmadığını kontrol edecek kadar da cesur. Cesur Aida Begic; çünkü erkeklerin hâkim olduğu, imkânsızlıkların üstüne üstüne geldiği, film çekmek için kameranın bile zar zor bulunabildiği bir ortamda insanın hikâyesini anlatıyor. “Batı’da metafiziğin varolabildiği tek hâl ‘delilik’” diyen Begic, kendi topraklarımızda ise metafiziğin hayatın her safhasında ve gündelik olanla yan yana durduğunu özellikle vurguluyor. Bunu *Kar*’da büyük bir başarıyla sunan Begic, sık sık “Bir film çekerken hikâyeye önce kendiniz inanmalısınız ki seyirci de size inansın” diye vurguluyor. Hayatında bir yeri, anlamı olan bir film çekmenin aslında evrenseli de yakaladığının kanıtını, *Kar*’ın dünyanın dört bir yanındaki festivallerde yakaladığı büyük başarıyla gösteriyor.

Atölyeye katılan bizlere ilk sahneden itibaren karakterlerimizi en ince detaylarla, sağlam bir şekilde çizmemiz gerektiğini söyleyen Begic, seyircinin filmi sahici bulmasını çok önemsiyor. Dinî içerikli film çekme iddiasındakilerin en büyük açmazının, yapaylığı aşamamak olduğu anlaşılıyor böylece.

Aida Begic, dünyadaki sinema sektörünü ve altında yatan felsefeyi yakından takip eden, güçlü bir sanatçı... Her şeyden öte Türkiye’de nitelikli film yapmak isteyenler için rehber niteliğinde bir sanatçı...

Koşma

Kusûrî

Benim senden gayrı üstencim yokdur
Sana benden özge bir yâr bulunmaz
Güzellikte mağrur nevcivan çoktur
Hüsün bahçesinde gülzar bulunmaz

Ben harab eylemem gönül şehri
Sen de çekmen her câilin kahrını
İçirürler cevr-i gamın zehrini
Sözü şirin lebi sütkâr bulunmaz.

Zemâne hubları bana dem vermez
Her merd Lokman olub sana em vermez
Sâdık aşık sevdüğüne gam vermez
Her güzelde bütün karar bulunmaz.

Senin gibi katlanan yok yaraya
Benim gibi gitmiş yoktur araya
Kusûrî şunda bir kaşı karaya
Dostandan özgesine efkâr bulunmaz.

TAM Tez / Makale Sunumları

**Çok Yönlü Bir Âlim:
Molla Câmî ve Entelektüel Etkisi
(1414-1492)**

Ertuğrul Ökten

13 Nisan 2009

Değerlendirme: *Abdullah Taha İmamoglu*

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tez-Makale Sunumlarının 70. konuğu "Jami (817-898/1414-1492): His biography and Intellectual Influence in Herat" adlı doktora tezini Chicago Üniversitesi'nde tamamlayan Ertuğrul Ökten idi. Sunumuna Molla Câmî'nin biyografisine, Herat, Horasan ve Maverâünnehir bölgesindeki etkilerine ve bölgenin siyasî ve kültürel özelliklerine değinerek başlayan Ökten'e göre, 1414-1492 yılları arasında yaşayan ve daha çok şairliği ve edebi karakteriyle bilinen Câmî, aslında mühim bir düşünürdür.

Tezinin ilk üç bölümünde Câmî'nin biyografisini detaylı bir şekilde işleyen Ökten, son üç bölümde de entelektüel yönünü mercek altına almaktadır. Timur döneminin iki ayrı ilmî geleneğine dikkat çeken Ökten, *Cürcânî* ve *Taftazânî* okulları arasındaki problemleri tartışma konularının henüz anlaşılmadığını ve araştırmacıların bu yönde yapılacak çalışmalara şiddetle ihtiyaç duyduğunu dile getirdi.

Bu iki gelenekten beslenen ve kendine has bir felsefi duruş sergileyen Molla Câmî'nin yaşadığı yıllar Herat bölgesinin zirveye çıktığı yıllardır. Kadı-

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Osmanlı-Avrupa Ticari İlişkilerinde Osmanlı Tüccarlarının Rolü	İsmail Hakkı Kadı 11 Mayıs 2009
II. Abdülhamid Devri Taşrasında İktidar Mücadelesi	Hamdi Özdiş 30 Mayıs 2009
Sosyal Mekânda Farklılaşma: Denizli'de Kırsal/Kentsel Dönüşüm	Alim Arlı 22 Haziran 2009
Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge	Aytaç Yıldız 27 Haziran 2009
Rusya Türklerinin Modernleşmeye Karşı Tepkileri	Mustafa Tuna 29 Haziran 2009
Eski Düzen için İsyân: Osmanlı Bosna'sı	Fatma Sel Turhan 13 Temmuz 2009
Padişahı Devirmek: Kuleli Muahedesi (1859) ve Meslek Teşkilatı (1867)	Burak Onaran 27 Temmuz 2009
17. ve 18. Yüzyıl Osmanlısında Melamilik: İç yapısı ve İlişkileri	Ali Erken 15 Ağustos 2009

BİR KİTAP BİR YAZAR

Bir 17. yy. Tarihçisi Olarak Müneccimbaşı ve Camii'd-Düvel	Hatice A. Sözüdoğru 16 Mayıs 2009
--	--------------------------------------

TARİH OKUMALARI

Hatıralarla Yakın Tarih (13): Muhammed Ferid, Mısır Mısırlılarıdır	N. Bilge Ö. İmanov 8 Mayıs 2009
Hatıralarla Yakın Tarih (14): Ahmet Muhtar Nasuhoglu, Yad-ı Mazî ve Hayatının Tarihi	Hatice Ç. Yentürk 5 Haziran 2009
Hatıralarla Yakın Tarih (15): Mahir İz, Yılların İzi	C. Ersin Adıgüzel 10 Temmuz 2009
Hatıralarla Yakın Tarih (16): Sultan Vahdettin, Şahbaba	Şeyma Şahinoğlu 7 Ağustos 2009

TAM SOHBET

Osmanlı Batılılaşması ve Cumhuriyet'e Etkileri	Şükrü Hanoğlu 10 Ağustos 2009
İz Bırakanlar	İhsan Fazlıoğlu 13 Haziran 2009

Ökten'e göre, Molla Câmî'nin Lâmiî Çelebi tarafından tercüme edilen ve Osmanlı menakıbnâme literatürü içerisinde merkezi bir yeri olan *Nefahâtü'l-Üns* adlı eseri İbn Arabî'nin tasavvufî doktrindeki yerini ve Ekberî Okulun takipçilerini belirgin hale getirmiştir.

zâde-i Rûmî, Ali Kuşçu, Kâşî gibi düşünürlerin yetiştiği en önemli ilim merkezlerinden Uluğ Bey Medresesinde yıllarca kalan Câmî, ilk eserini Herat'ta 1444 yılında Muhammed Parsa'ya ait Kur'an tefsirinin tercümesini yaparak ortaya koymuştur. İcî'nin *Mevâkıf*'ı üzerinden Ali Kuşçu ile yaptığı tartışma sonucunda Kuşçu'nun takdirini de kazanmıştır. Dönemin yöneticilerine çok yakın durmayan Câmî'nin ömrünü sürdüğü yıllarda Uzun Hasan, Sultan Ebu Said ve Hüseyin Baykara gibi yöneticiler de bu tartışmaların aktif birer üyesiydi. Ancak kırklı yaşlarında Nakşibendî tarikatına intisap eden Câmî, bu tarihin gereği olarak kendi maîşetini kendi karşılıyor ve hükümdarlara yakın durmuyordu. Şeyhi Sadeddîn-i Kâşgarî'nin vefatından sonra Hâce Ubeyullah Ahrâr'a intisap eden Câmî'nin, Lâmiî Çelebi tarafından tercüme edilen ve Osmanlı menakıbnâme literatürü içerisinde merkezi bir yeri olan *Nefahâtü'l-Üns* adlı eseri zamanla halkın el kitabı haline gelmiştir. Câmî, bu eserle İbn Arabî'nin tasavvufî doktrindeki yerini ve Ekberî Okulun takipçilerini belirgin hale getirmişti. Bu durumun önemini vurgulayan Ökten'e göre, Câmî bu eserle tasavvuf tarihinin kurgusunu değiştirmiştir.

Bu minvalde sorulması gereken ve araştırmacıların himmetini bekleyen bir diğer problematik de Horasan ve Maverâünnehir Nakşiliği arasındaki temel sorunların ve tartışmaların vuzuha kavuşturulmasıdır. Herat ve Semerkant bölgelerine yönelik mikro tarih çalışmaları bu meselelerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Câmî Nakşibendî tarikatının günümüze ulaşmasında kilit rolü üstlenmiştir. *Nefahâtü'l-Üns* adlı eseri kadar olmasa da *Şevâhi-*

dü'n-Nübüvve adlı eseri *Nefahât*'in mütemmimi sayılabilecek mühim bir eserdir.

Herat'taki edebi faaliyetlerden de bahseden Ökten, bu bağlamda *muamman*'ın, yani içerisinde müphem ifadeler taşıyan ve şairlerin bilmecemsi tarzda yazdığı manzum eserlerin bu bölgede geliştiğini belirterek Hâfız'ın gazel yazmada son noktayı koyduğunun herkes tarafından kabul edildiğini vurguladı. Ayrıca, Çağatayca'nın kültür dili olması için de bu dönemde yoğun bir gayret gösterilmiştir. Büyük Türk Şairi Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501) de *Muhâkemetü'l-Lugateyn* adlı eserini bu minvalde kaleme almıştır.

Ökten, Câmî'nin bugün de bölge halkının gönlünde büyük bir veli olarak yaşadığına ve kabrinin hâlâ insanların şifa için ziyaret ettikleri bir ziyaretgâh olduğuna işaret ederek sunumunu bitirdi.

Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma (1826-1839)

Gültekin Yıldız

27 Nisan 2009

Değerlendirme: Mine İnce

Geçmişten günümüze insanların yaşamındaki en temel olgulardan birini, yani *savaş* olgusunu, "Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-Politik Etkileri (1826-1839)" başlıklı doktora te-

ziyle mercek altına alan Gültekin Yıldız, tezinde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilan edilmesine kadar geçen süre içinde Osmanlı savaş organizasyonunda gerçekleştirilen yeniden yapılanmayı incelemektedir. Yıldız, bu bağlamda, Osmanlı'nın düzenli orduya geçiş çabalarında ne denli muvaffak olduğunu sorgulamaktadır. Yıldız'a göre devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesini gerekli kılan bu proje, askerî olmaktan çok siyasî bir operasyondur. Bu operasyon sürecinde tüm kaynaklarını askerî maksatlı olarak seferber eden siyasî merkezin başvurduğu ideolojik ve retorik kurgulara bakıldığında -özellikle- dini araçlaştırarak *mutî asker/yurttaş* üretmeye çalıştığı gözlenir. Tezin ele aldığı bir diğer husus, ordudaki yeniden yapılanmanın öncü bir *batılılaşma* hamlesi olup olmadığı, bu dönemde gerçekleştirilen teknoloji transferinin Osmanlı tarihinin geneli içinde yeni bir başlangıç oluşturup oluşturmadığıdır.

Tezini hazırlarken Osmanlı Devlet Arşivlerinden, Serasker Hüsrev Paşa'nın kütüphanesindeki askerlikle ilgili yazma ve matbu eserlerden, vakanüvis ve diğer görevliler tarafından kaleme alınan tarihler, ruznameler ve monografilerden yararlanan Yıldız, kendi dönemiyle sınırlı kalmayan bir takım sosyo-politik etkilere zemin hazırlayan 'kurucu' rolü hesabıyla tez dönemini 1826-1839 olarak belirlemiştir. Bu dönemlendirmenin bir diğer sebebi de teknik imkânsızlıklardır. Tez dört bölümdür:

İlk bölümde İstanbul'daki siyasî elitin bu süreçte gelişen bazı olaylar nedeniyle içine girdikleri hükümler krizini ve bu durumun yeni bir askerî

teşkilat kurma projesiyle ilişkisini irdeleyen Yıldız, Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşiliğin kaldırılmasını birer askerî ve teolojik mesele olarak değil; sosyo-politik tasfiye olarak kurgulamaktadır. Böylece bu kurumların tasfiye edilmelerinde dinî ve askerî sebepler dışında başka nedenlerin bulunup bulunmadığı sorgulanmaktadır. Devletin bu yeni uygulamalarına ilişkin gerekçeleri bağlamında askerî reformdan ne anladığı, devlet ve ordu yapısındaki zaafı ne şekilde bertaraf ettiği ve ne tür çözümler önerdiği de bu ilk bölümün araştırma konusudur.

Tezin ikinci bölümü Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan demokratik siyaset havası ve zorunlu yurttaş askerliğe dayalı kitle ordusu rüzgârından, genelde tüm Avrupa'nın özelde ise Osmanlı'nın nasıl etkilendiğini irdelemektedir. Bu minvalde Yıldız, merkez ordu kurma teşebbüslerinin bu konjonktürde nereye oturduğunu değerlendiriyor. Osmanlı düzenli ordusunun temel niteliklerinin de araştırıldığı bu bölümde ayrıca ücretli savaş istihdamına ilişkin incelemeler de sözkonusu.

Yeni ordunun kuruluş kanunnamesinde öngörüldüğü şekliyle teşkilatlanıp teşkilatlanmadığını inceleyen üçüncü bölümde *Frenkleşme/Avrupalılaştırma* olarak sunulan düzenli orduya geçişin sosyo-politik açıdan neye karşılık geldiği tartışılmaktadır. Askerî teknolojik yapılanma, askerî siyasî elitin ve ulemanın buna karşı gösterdikleri tepkiler ve Osmanlı siyasî elitinin kılık kıyafetten, dinledikleri müziğe kadar kamu hayatında alafangalaşırken, özel hayatlarında Osmanlı/Müslüman kalmalarının yarattığı bilinç parçalanması da ele alınmaktadır.

Dördüncü bölüm ise *talim ve terbiye* konusuna ayrılmıştır. Burada ilk etapta orduya asker yetiştirme

eylemi gibi görülen *talim* aktivitesi zorunlu ve disiplinli bir iş rejimi olarak incelenmeye çalışılmış ve Yıldız'ın ifadesiyle, "II. Mahmud'un *muallen* ve *muntazam* olduğuyla övünülen muî Asâkir-i Mansûre'sinin muharebe meydanlarında neden 'nusr-et' bulamadığı sorusu da bu açıdan cevaplanmaya uğraşmıştır."

Osmanlı-Avrupa Ticarî İlişkilerinde Osmanlı Tüccarlarının Rolü İsmail Hakkı Kadı

11 Mayıs 2009

Değerlendirme: Kazım Baycar

Osmanlı-Avrupa ticarî ilişkileri ve Osmanlı tüccarlarının bu ilişkilerdeki rolü, Osmanlı'daki iktisadî yaşamın önemli konularından biridir. İsmail Hakkı Kadı, Leiden Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezinde XVIII. yüzyıl Osmanlı-Hollanda ticarî ilişkileri çerçevesinde bu konuyu incelemekte ve gayrimüslim Osmanlı tüccarlarının bu husustaki rolleri ile bunların Osmanlı ekonomi politikği içerisindeki yerlerini tespit etmeğe çalışmaktadır.

XVIII. yüzyılda liberal ekonomiye ve ticarî faaliyetlere açık tek Avrupa ülkesi olmasının yanı sıra, yazarın Hollandacaya aşinalığı da -diğer Avrupa ülkeleri ile yapılan ticarî faaliyetler hakkında da fikir vermeye aday bir örneklem olarak- Hollanda'nın seçilmesinde belirleyici rol üstlenmiştir. Öte yan-

dan Hollanda'nın bu ekonomik yaklaşımı ve pratiği tarihçiler için son derece geniş ve verimli bir kaynak yelpazesi sunmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, gayrimüslim Osmanlı tüccarlarına ilişkin literatürdeki bazı değerlendirmeleri, Hollanda bağlamında yeniden ele almak ve gözden geçirmektir. Özellikle XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başları için gayrimüslim tüccarlara atfen kullanılan *komprador* yakıştırması, onlara bu dönemde daha çok aracı bir pozisyon yüklemekte ve *entrepreneur* olarak değerlendirilen yabancı Avrupalı tüccarların Osmanlı'daki araçları şeklinde pasifize etmektedir. Kadı, tezinde, XIX ve kısmen de XX. yüzyılda ileri sürülen bu yaklaşımların daha iyi anlaşılabilmesi için gayrimüslim tüccarların pozisyonlarının nüvesinin teşekkül ettiğini düşündüğü bir yüzyıl öncesindeki dönemi incelemeyi tercih etmiştir.

Kadı çalışmasının temel problematğini çözmek adına üç sorudan hareket eder:

- Gayrimüslim tüccarların Osmanlı merkezî idaresi ve bu idarenin genel ekonomi-politiği çerçevesindeki pozisyonları neydi?
- Bu tüccarların hem Osmanlı piyasasında yer almaya çalışan Avrupa sermayesiyle hem de yerel idarî ve sosyal yapılarla iletişim ve etkileşimleri nasıldı?
- Avrupa ülkelerine bir örnek olarak Hollanda otoriteleri ile olan münasebetleri nasıldı?

Çalışma bağlamında Hollanda ile ticaretin yoğunlaştığı İzmir-Amsterdam hattındaki pamuk ticareti ile Ankara-Amsterdam ve Leiden hattındaki tiftik ti-

İsmail Hakkı Kadı, Leiden Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezindeki temel amacı, gayrimüslim Osmanlı tüccarlarına ilişkin literatürdeki bazı değerlendirmeleri, Hollanda bağlamında yeniden ele almak ve gözden geçirmektir.

caretini inceleyen Kadı, araştırmaya kaynak oluşturması bakımından Hollanda şirketleri hakkında detaylı bilgiler içeren Hollanda devlet arşivleri ile Osmanlı arşivlerinden, Felemenk ahitname defteri ve Ankara Şeriyeye Sicillerinden, name-i hümayun defterlerinden faydalanmıştır. Birincil kaynaklar ışığında ulaştığı bulgulara göre XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti merkezî idaresi, imparatorluk topraklarının iç bölgelerine yabancı tüccarların girmeleri hususunda zaman zaman çeşitli kararlar almakla birlikte bu konuda belli prensiplere, hedeflere ve önceliklere sahip genel bir politikaya sahip değildir. Nitekim Hollanda'ya temsilci atandığı döneme kadar Osmanlı idaresinde bu konuya karşı tam bir ilgisizlik sözkonusuydu. Ayrıca mevcut kaynaklar içerikleri itibariyle gayrimüslim tüccarların Osmanlı topraklarında yabancı tüccarların bir temsilcisi olmaktan çok onlarla rekabet halinde bulunan girişimciler oldukları görüntüsünü vermektedir.

Bu bulgularla birlikte Kadı çalışmasında mevcut literatürde yer alan genel kanıyı bozacak dört sonuçta ulaşmaktadır:

1. Osmanlı tüccarlarının Osmanlı ticaretindeki başarılarının, Osmanlılıklarının aleyhine geliştiği iddiası doğru değildir; zira eldeki kaynaklar, dışarıda ticaret yapan gayrimüslim Osmanlıların kimlik olarak da Osmanlı kaldıklarına işaret etmektedir.
2. Gayrimüslimlerin Hollanda'daki ticarî faaliyetleri, Osmanlı iktisadî sistemi içerisindeki rollerinin bir uzantısı olarak görülmelidir. Nitekim Hollanda'daki Ermenilerin tiftik ticaretine, Rumların da pamuk ticaretine yönelip sektör de-

ğişikliğine gitmemeleri, kendilerinin Osmanlı Devleti içindeki ticarî rollerinin bir sonucu idi.

3. Osmanlı gümrük vergisi uygulamaları, mevcut literatürde çizilen çerçevenin aksine Osmanlı tüccarlarını, yabancı tüccarlarla rekabet edemeyecek kadar mağdur etmiyordu. Yabancı tüccarlardan alınan %3 vergiye karşılık Osmanlı tüccarlarından alınan %5'lik vergi her ne kadar Osmanlı tüccarlarının aleyhine gelişen bir fark yaratsa da yabancıların ticarî güvenliklerini sağlamak adına yaptıkları ek harcamalar (*protection cost*) vergi oranlarından oluşan bu farkı önemli ölçüde kapatmaktadır.
4. Genel kanının aksine Avrupalı tüccar yapılanması, Osmanlı gayrimüslimlerinin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalarının bir sonucudur; devletin bir sorunu çözmek için başlattığı, yukarıdan aşağıya doğru bir süreç değildir.

II. Abdülhamid Devri Taşrasında İktidar Mücadelesi

Hamdi Özdiş

30 Mayıs 2009

Değerlendirme: Emine Kaval

“Taşrada İktidar Mücadelesi; II. Abdülhamit Devri Trabzon Vilayetinde Eşraf, Siyaset ve Devlet” başlıklı doktora tezi çerçevesinde Hamdi Özdiş ile

Samsun'dan Batum'a kadar uzanan Trabzon Vilayeti'nin dört sancağındaki olaylardan hareket eden Hamdi Özdiş, bu sancaklardaki yerel-merkez ilişkisini, eşrafın merkeze karşı duruşunu, yerel iktidar mücadelelerini ve bunun idarî-mülkî taksimata nasıl yansığını ortaya koymaya çalıştı.

Trabzon özelinde II. Abdülhamid dönemi taşrasında iktidar mücadelesi üzerine tartıştık. Özdiş, 1876-1909 yılları arasını kapsayan tezinde, eşraf-siyaset-devlet arasında yaşanan rekabetin idarî-mülkî taksimata nasıl yansığını üzerinde yoğunlaşıyor.

Samsun'dan Batum'a kadar uzanan Trabzon Vilayeti'nin dört sancağındaki (Trabzon Merkez, Lazistan, Gümüşhane ve Canik'teki) olaylardan hareket eden Özdiş, bu sancaklardaki yerel-merkez ilişkisini, eşrafın merkeze karşı duruşunu, yerel iktidar mücadelelerini ve bunun idarî-mülkî taksimata nasıl yansığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Özdiş, bu bağlamda şu açıklamaları yaptı:

Osmanlı modernleşmesi ve merkezileşmesi, yeni yapıların (hükümet konakları, kamu binaları, telgrafhaneler, adliyeler, okullar, hastaneler vs.) inşa edilmesi anlamına gelmektedir. Büyük merkezler (İstanbul, İzmir gibi) sözkonusu olduğunda Osmanlı merkezi tarafından gerçekleştirilen bu yapıları, taşrada bizzat yerel eşraf (ağalar, beyler, hanedanlar) talep etmektedir. Bu talebin nedeni, yerel eşrafın inşa edilecek yeni yapılar üzerinden kendi varlığını ve hâkimiyetini devam ettirme kaygısıdır. Taşradaki yerel güçlerin, merkezden talepte bulunması da, taşranın merkez karşısında pasif ve edilgen bir konumda olmadığını göstermektedir. Literatürdeki "merkezin taşraya hâkim olduğu" kanısının aksine, hâkimiyet ilişkisi taşradan merkeze doğrudur.

Yerel güçlerin taşradaki faaliyetleri (daha çok cami yapımı gibi hayır faaliyeti), yerelin merkeze karşı kendi kültürel temelini dayanağını oluşturan geleneksel *a'yan tavrı* olarak okunabilir. Bununla bir-

likte devlet görevlileri ve yerel seçkinler arasında illeğâl bir *gizli anlaşma* sözkonusuydu ve bu durum yerel eşrafın merkeze sızması anlamına geliyordu. Saray ile kurulan yakın ilişkiler, XX. yüzyıla gelindiğinde yerel idare meclislerinin teşekkülü ile devam etti. Yerel seçkinler bu meclisler üzerinden hâkimiyetlerini pekiştirip merkeze isteklerini rahatlıkla kabul ettirdiler. Özellikle vilayet salnamelerinde açık bir şekilde görülen bu durum, yasal olmayan bu yetki ve yönetim paylaşımının Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar sürdüğünü, bununla birlikte merkezileşme çağında yerel güçlere başvurmanın ve idareyi onlara teslim etmenin bir anlamda paradoksal bir nitelik arzettiğini vurgulamaktadır.

Bahsi geçen gizli anlaşma, devlet ve eşrafın birbirlerinin hâkimiyet alanına müdahale etmemesi anlamına gelmekte ve bu rekabet ortamında sıradan halk yer almamaktadır. *Ahali* ayan, eşraf, hanedan ya da bölgedeki hâkim sülaleydi; dolayısıyla *ahali* ile *halk* arasında bir ayırımı gidilmelidir. Yaşanılan hoşnutsuzluğu ve huzursuzluğu dile getiren arzuhaller, bu *ahali* tarafından kaleme alınır, genellikle bölgenin ağası tarafından mühürlenir ve merkeze gönderilirdi. Sıradan *halk*, "cahil köylü" ise bu durumlarda kandırılırdı. Dolayısıyla *arzuhal geleneği*, bir hak arama geleneği olarak yerel unsurların yine mevcut yasal yapıyı, yeni araçlarla kendi lehlerine kullanmaları şeklinde görülebilir.

Yerel güçlerin hem kendi içlerinde hem de merkezle yaşadıkları kavga ve anlaşmazlıkların sonunda belli bir tartışma ve konuşma kültürünün oluştuğu görülür. Bu şekilde mahallî idarelerin ortaya çıkışı gündeme gelerek mahallî tecrübe doğrudan meclis-

se yansır. Merkez-çevre paradigmasının dışına çıkılarak idarî düzenlemelerde yerelin katılımının gündeme gelmesi, belli bir burjuva kimliğinin ve kültürünün de zaman içinde teşekkül etmesine neden olur. Ancak bu şekilde gelişen demokratik kültür ve siyasî katılım mekanizmaları Osmanlı modernleşmesinde öngörülmemiştir.

Sonuç olarak, XVIII. yüzyıl a'yanı, XIX. yüzyılda devletin modernleşen aygıtları içine sızarak taşradaki konumunu ve gücünü sürdürdü. Bu geleneksel tavrı ile süreci sürekli kendi lehine çevirmeyi başaran yerel seçkinler, XX. yüzyıla gelindiğinde Jön Türk hareketi içinde rol alarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdek kadrosunu teşkil ettiler. En nihayetinde de Milli Mücadele'ye iştirak ederek Cumhuriyeti kuran kadroda yer aldılar.

Sosyal Mekânda Farklılaşma: Denizli'de Kırsal / Kentsel Dönüşüm

Alim Arlı

22 Haziran 2009

Değerlendirme: Osman Safa Bursalı

TAM Tez-Makale sunumlarının Haziran ayındaki ilk konuğu, “Sosyal Mekânda Farklılaşma: Denizli'de Kırsal/Kentsel Dönüşüm” başlıklı doktora tezini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamlayan Alim Arlı idi. Arlı, Türkiye genelindeki ve

Denizli istihdam mekânındaki toplumsal dönüşümleri konu edinen bir sunum yaptı.

Türkiye'deki kentsel dönüşüm rotaları nasıl açıklanabilir? sorusunu temel alan konuşmacı, öncelikle tezin metodolojik kısımlarına ağırlık verdi:

Toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşmasının artan yoğunluğu, toplumsal araştırma programlarını bu karmaşıklığa duyarlı modeller geliştirmeye zorlamaktadır. Mevcut araştırma dillerinin birçoğu, bu ilişkileri açıklamada yeterli olamamaktadır. Bu nedenle araştırılan nesnelere bir “nesne ilişkileri sisteminin” unvanı olarak ele alınmayı gerektiriyor. XX. yüzyılın ilk yarısında fizikte Albert Einstein tarafından geliştirilen, daha sonra felsefeye ve sosyal bilimlere taşınan bütünsel-ilişkisel araştırma programları, bu karmaşıklığa duyarlılığı temel alan bir metodolojiyi hedefler. Fransa'da Gaston Bachelard ve Almanya'da Ernest Cassirer tarafından felsefe ve sosyal bilimlere tercüme edilen bu araştırma dili, 1960'lardan sonra Norbert Elias, Pierre Bourdieu, ağ analizcileri ve kurumsalcı sosyal bilimciler tarafından araştırmalarda etkin biçimde kullanılmıştır. Teorinin sosyolojideki Bourdieu yorumuna atıf yapan Arlı, ampirik araştırma ile teori arasındaki gerilimi, “her ikisini de tek başına benimsemenin yanlışlığını” vurgulayarak aşmayı öne çıkardı. Ampirik araştırmalar tek başına sosyal dünyanın ontolojisini aydınlatmadığı gibi, total bir teorist teori de bunu başaramaz. Daha mütevazı biçimde yasa-benzeri sonuçlardan, keşifsel araştırma süreçlerinden bahsedilebilir. Çünkü Canguilhem'in belirttiği gibi bütün bilimsel hipotezler geçici olarak sabitlenmiştir ve içinde formüle edildiği zaman-mekânın koşullarınca tayin edilmiştir.

Doktora tezini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamlayan Alim Arlı, Türkiye genelindeki ve Denizli istihdam mekânındaki toplumsal dönüşümleri konu edinen bir sunum yaptı.

Çalışmasında fizikten sosyal bilimlere aktarılan “alan analizi” araştırma dilinden faydalanan Arlı, sunumunda alanı oluşturan aktörlerin etkileşim içinde, güç alanları temelinde örgütlenmiş olduğuna dikkat çekti. Bu nedenle sosyolojik araştırmalarda toplumdan soyutlanmış bir bireyden de, bireyden soyutlanmış bir toplumdaki da söz edilemez. Alan analizinin yaptığı şey, hem alandaki pozisyonlar arasındaki ilişkileri hem de bu ilişkileri kararlı kılan çatışma ve gerilimleri incelemektir. Önemli bir nokta da, pozitivist araştırma metodlarından farklı olarak, alandaki ağırlığı ne olursa olsun farklılaşmış her bir pozisyonu araştırma sürecinde dikkate almak ve bu pozisyona ilişkisel bağlamda yer vermek gerekir. Loic Wacquant'a atıfla Arlı, verilerin “armut gibi ağaçtan toplanmadığını”, inşa edilmesi ve doğrulanması gerektiğini belirtti. Verilerin sınıflanması *a priori* tanımlardan hareketle değil, profillere duyarlı bir biçimde ilişkisel bir kategorileştirilmeyle elde edilmelidir. Çünkü tözsel/substantif kategoriler ilişkisel anlamları temsil edememektedir.

Metodolojik girişten sonra kent olarak niçin Denizli'yi seçtiğini açıklayan Arlı, bu kentin özgün bir araştırma konusu olup olmadığını belirlemek için, Denizli'nin hangi toplumsal uzayın bir parçası olduğunun tespit etmek gerektiğini söyledi. Bir referans noktası edinmek amacıyla 1990 ve 2000 yıllarına ait genel nüfus sayımı verilerini kullanan Arlı, kırsal/kentsel dönüşümü anlamada sektör ve meslek sorularına verilen cevapları analiz etmiştir. Tezinde *hiyerarşik kümeleme* analizinin yanı sıra ilişkisel araştırmalarda en çok kullanılan müteakibi-

yet (*correspondence*) araştırma diliyle analizler yapılmıştır. Verilerin okunaklı olması için de insanın bilişsel veri işleme sınırı kabul edilen yedi-on tip kategoriyle sınıflama yapmıştır. Ayrıca hem yapısal farkları hem de kategoriler arasındaki yığılma farklarını temsil edebilen bu yöntem, Denizli'yi diğer illerden ayırt eden özellikleri ortaya çıkarabilir. Bu araştırma dili, yerel istihdam profilleri üzerinden gerçekleştirildiğinde kentsel ekonominin yapılaşma biçimleri ayrıntularıyla görülebilmektedir. İki zaman serisi karşılaştırıldığından da illerdeki kırsal/kentsel dönüşümleri modellemek mümkün hale gelir.

1990-2000 döneminde Türkiye illeri sanayi ve hizmetlerde uzmanlaşan *metropoller*, yoğun olarak sadece tarımda yoğunlaşan *tarımcılar*, tarım ve madende uzmanlaşan *madenciler* ve sanayi, hizmet ve madende birlikte uzmanlaşan *özgün profiller* olmak üzere dört ana grupta toplanmaktadır. Türkiye'de sadece Denizli ve Kırklareli tarım ve madencilikten kopmadan sanayiye doğru hareket eder. Komşuluk bu anlamda coğrafi değil toplumsal yapı/profil benzerliği ile toplumsal mekânda kurulur.

Aynı düzlemlerden hareket ederek Denizli'deki yerleşim birimlerinin farklılaşan özelliklerini ve taşıdığı anlamları çıkarsayan Arlı, 1990-2000 döneminde tüm Türkiye'de toplumsal cinsiyet değişkeninin istihdam mekânını anlamada anahtar bir değişken olduğunu bulgulamıştır. Denizli istihdam mekânının yapısında da bu belirgindir. Denizli metropoliten gelişimi, erkek emeği yoğun Denizli Çeper profili, kadın emeği yoğun Sarayköy bölgesi

ve her iki toplumsal cinsiyetin istihdam alanında birlikte yoğunlaştığı Denizli merkez ilçeyi içeren bir bölgede gelişmektedir. Kırlar sanayileşmeye rağmen eski yapısını yeniden üreten bir dinamizm sergilemiştir. Babadağ ve Buldan gibi yerlerde özgün yapıları temsil eder.

Sunumun ardından konuşmacı, sağduyu bilgisi-bilimsel bilgi gerilimi, ilişkisel araştırma-tözel araştırma, teorist/*a priori* düşünme tarzı gibi konularda yöneltilen soruları cevapladı. Bu bağlamda sosyal bilimlerin bütünselliği ve keşifsel araştırmaların önemi hakkındaki görüşlerini aktardı.

Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge

Aytaç Yıldız

27 Haziran 2009

Değerlendirme: Abdülkerim Asılsoy

Aytaç Yıldız'ın, "Üç Dönem Bir Aydın: Burhan Asaf Belge" başlıklı doktora tezi, Belge'nin biyografisi etrafında Türkiye Cumhuriyeti'nin üç önemli dönemini teşrih masasına yatırıyor. Tez, ortaya çıkan yeni bilgiler ışığında 1923'ten 60'a değin geçen zaman zarfında bir Osmanlı/Türk aydınının ilmî, fikrî ve siyasî cephesini Atatürk'lü, İnönü'lü, Menderes'li yılların Türk siyasî ve sosyal hayatında bıraktığı etkiler çerçevesinde inceliyor. Yazar asıl ilgilendiği

konu ve olgulara, hadiselerin içinde cereyan ettiği döneme ve bu dönemdeki ilişkiler ağına geçmeden önce Belge'nin yaşam öyküsüne ve özellikle zihniyet dünyasının şekillenmesinde âmil olan faktörlere kısaca değiniyor. Zihniyet yapılarının insanın bizzat 'kendisi'ni belirlediği düşünüldüğünde eğitim hayatının bir insanı ve yapıp ettiklerini anlama ve anlamlandırma bakımından ne kadar önemli olduğu daha iyi fark edilecektir. Bu itibarla ele alınan 'aydın' tipinin sahip olduğu donanım, entelektüel birikiminin nereden geldiği ve nereye aktığı, Osmanlı/Türk modernleşmesi, bir başka deyişle, yenileşme tarihimizin devasa meseleleri hakkında dönemin düşünürlerinin hangi sâiklerle hareket ettiklerini anlamak adına bizlere birçok ipucu verecektir. Yıldız'ın bu meyanda zikrettiği şeyler de Belge ve neslini tanıma ve anlamlandırma açısından bizlere büyük kolaylıklar sağlıyor.

Memur bir ailenin çocuğu olarak Osmanlı Devleti'nin en buhranlı yıllarında dünyaya gelen Belge, St. Joseph, Galatasaray, Beyrut Amerikan Koleji'ne devam ettikten sonra orta ve yüksek tahsilini Almanya'da tamamlar. Burada aldığı sosyoloji ve mimarî eğitiminin ardından 1923'te İstanbul'a döner. Vedat Nedim'le olan tanışıklığı sayesinde, içinde Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir ve Şevket Aziz Kansu gibi isimlerin yer aldığı *Aydınlık* çevresine dâhil olur. Yıldız'a göre, Belge ve arkadaşlarının *Aydınlık* hareketi içinde yer almaları 'arızî' bir durumdur; zira onlar, ne materyalizm ne Engels ne diyalektik ne de Marx hakkında derinlemesine bir fikir sahibiydiler. Aslında bu durum *Osmanlı/Türk modernleşmesi*

Aytaç Yıldız'ın, Burhan Asaf Belge'nin entelektüel hayatı etrafında resmetmeye çalıştığı monografik çalışması, Türk toplumunun, daha özelden Türk entelektüelinin ister sağ fikirli olsun ister sol, biraraya gelip fikir alışverişinde bulunabildiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

denilen çabaların ya da *Çağdaş Türk Düşüncesi* ismini verdiğimiz ve XIX. asrın tamamında dile getirilen fikir akımlarının genel karakteristiği hesaba katıldığında çok şaşırtıcı değildir.

Belge'nin hayatında önemli bir başka dönemeç 1923 yılı sonlarında kız kardeşi Leman'ın Yakup Kadri ile evliliğidir ki böylece Belge, Cumhuriyeti kuran kadrolarla yakınlaşır ve 1927'den itibaren arkadaşlarıyla devletin muhtelif kademelerinde görev alır. Yıldız, bu noktada “bu insanlar nasıl oldu da Komünist bir anlayıştan Kemalist anlayışa bir anda intikâl edebildiler” sorusu etrafında halelenen meseleleri aydınlatmaya çalışır. Mevcut çalışmalara bakıldığında bu soruya verilen temel iki cevap vardır; bunlardan biri, Kemalist anlayışın ‘milliyetçilik’ anlayışı ile ‘sol’ hareketin milliyetçiliğe bakışlarının yakınlığı; diğeri ise, Türkiye'deki sol harekete ayaklanmalarını salık veren Rusya'nın baskılarıdır. Yazar literatürde yer alan bu iki sebepten ayrı ve daha önemli bir üçüncü nedenin varlığına işaret eder. Bu yorum, ‘sol’ hareketin Kemalizm'in yanında yer almasını, her iki tarafın da “batılılaşma ekseninde zihniyet birlikteliği”ne dayandırır.

Belge'yi bu değişim ve dönüşüm sonrasında dönemin hâkim ideoloğunu yapan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi yazarları arasında görüyoruz. Burada kaleme aldığı makalelerinin temel konusu *batılılaşma* fikridir. O ve arkadaşları bu andan itibaren “halka rağmen halkın dili olmak” anlayışıyla cemiyeti yeniden dizayn etmenin çabası işine girişeceklerdir. Batılılaşmaya dair fikirlerinin rengi 1931 yılında bir tür kırılmaya uğramıştır. Yıldız, bu duru-

mu 1929 Ekonomik Buhranına dayandırır. Ona göre, 1923 ile 1930 yılları arasında rejimin ve aydınların zihninde iki temel kavram mevcuttu: *batılılaşma* ve *milliyetçilik*. Ekonomik Buhran öncesinde *batılılaşma* ve ona dair meseleler daha ağır basarken, buhranla bu denge *milliyetçilik* lehine değişmiştir.

Atatürk döneminde Belge iki önemli hareket içinde yer alır. Bunlardan ilki, Serbest Fırka'nın kurulması sonrası İnönü'nün el altından Ali Naci Karacan'a iktidar karşısında muhalefet yapmak amacıyla kurduktuğu *İnkılap* gazetesi çevresidir. Belge *İnkılap* gazetesinde CHP'yi eleştiren yazılar yazar. İkincisi, Kadro Hareketidir. Ekonomik krizden ardından iktidar, iktisadî alanda *liberalizm* yerine *devletçilik* uygulamasını benimser. Bunun üzerine Belge'nin de içinde bulunduğu bir grup insan rejime “yol göstermek”, “akıl vermek” maksadıyla Kadro Hareketini başlatırlar. Belge *Kadro* dergisinde uluslararası ilişkiler ve sanata dair yazılar kaleme almıştır.

Atatürk'ün ölümüyle birlikte eleştirel tavrını iyice belirginleştiren Belge, İnönü'nün tek partili yılları boyunca, daha liberal fikirler ileri sürer. Yıldız'a göre, 1938-50 yılları arasında basının büyük ölçüde tartıştığı II. Cihan Harbi ve çok partili hayat denemesi konularına eğilen Belge'nin, bu liberal tavrında görevi gereği Batı'ya yaptığı seyahatler etkilidir. Batı demokrasilerinden yana tavır takınan Belge'nin liberal tavrı bir süre sonra CHP ile olan irtibatını koparmıştır.

1946 yılı başında Demokrat Parti'nin kuruluşu Burhan Belge için de yeni bir dönemin habercisi gibidir. Menderes'in kendisini *Demokrat İzmir* ga-

zetesini kurması amacıyla İzmir'e göndermesiyle birlikte, 1948 yılına değin gerçekleştireceği demokrasi mücadelesi sahnesinde yeni bir perde açılır. Bu yıllarda yazdığı makalelerde tek parti tahakkümünü ve buna dayalı zihniyet yapılarını kıyasıya eleştirir. Bir süre sonra DP'nin içinde ortaya çıkan iktidar mücadelesi dolayısıyla kurucularla olan ilişkisi zayıflayınca 1948 yılında istifa eder. Menderes'in daveti üzerine 1953 yılında tekrar DP saflarında demokrasi mücadelesine devam eden Belge, *Zafer* gazetesinde, özellikle 1958-60 yılları arasında, Menderes'i neredeyse tek başına savunan yegâne adamdır.

Yıldız'ın, çok partili hayat tecrübesinin yaşadığı yıllara dair verdiği bilgiler, Türk toplumunun/insanın, daha özelde Türk entelektüelinin çok önemli bir tarafına dikkatimizi çeker. Belge'nin DP saflarına geçtiği yıllarda Necip Fazıl'la tanışması, *Büyük Doğu* dergisinde yazması ve ölene değin bu dostluluğunu sürdürmesi, sözkonusu ilişkiler ağının genişliğine, yani, ister sağ fikirli olsun ister sol, toplumun farklı katmanlarının biraraya gelip fikir alışverişinde bulunabildikleri gerçeğine işaret etmektedir. Bu husus daha çok dönemin aktörleri tarafından kaleme alınan hatırat kitaplarında en belirgin şekilde kendisini gösterir ki Yıldız'ın bir Türk aydınının entelektüel hayatı etrafında resmetmeye çalıştığı monografik çalışması da bu gerçeği bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Rusya Türklerinin Modernleşmeye Karşı Tepkileri **Mustafa Tuna**

29 Haziran 2009

Değerlendirme: M. Talha Çiçek

İslâm ile modernleşme arasındaki çetrefilli ilişki son dönem İslâm tarihi üzerine araştırma yapan akademisyenlerin, konu her ne olursa olsun, zihinlerini bir şekilde meşgul eden başat meselelerdendir. Bu çerçevede, Mustafa Tuna'nın XVIII. yüzyıl sonundan XX. yüzyıl başına kadarki dönemde Rusya Müslümanlarındaki toplumsal dönüşümü analiz ettiği doktora tezi bu çetrefilli meselenin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Bilkent Üniversitesi'ndeki lisans eğitimi sırasında Rusya üzerine aldığı derslerin kendisinde Rusya Müslümanlarına yönelik bir ilgi uyandırması üzerine Tuna, yaptığı okumalar neticesinde İdil-Ural bölgesine yönelir ve bu ilgi tezinin temel çerçevesini de belirler. Tuna, tezinde *modernitenin* Rusya Müslümanlarını nasıl etkilediği, Rusya Müslümanlarının *moderniteye* nasıl tepki verdikleri, modernist düşüncelerin Rusya Müslümanları arasında hangi networklar üzerinden yayıldığı gibi sorulara cevap aramaktadır. *Modernite* ile Rusya Türkleri arasındaki etkileşimi ulema, tüccar, köylüler ve entelektüeller üzerinden analiz eden tezin temel problematiklerinden biri de *modernitenin* bu sınıfları ve aralarındaki ilişkileri nasıl etkilediğidir.

Mustafa Tuna, tezinde *modernitenin* Rusya Müslümanlarını nasıl etkilediği, Rusya Müslümanlarının *moderniteye* nasıl tepki verdikleri, modernist düşüncelerin Rusya Müslümanları arasında hangi networklar üzerinden yayıldığı gibi sorulara cevap aramaktadır.

Tez çalışmasında Kazan'daki arşiv belgeleri, Norman Ross Koleksiyonu ve çeşitli kütüphanelerdeki çoğu matbu eserlerden faydalanan Tuna, metodolojik olarak -hem kronolojik hem de kullanmak istediği entelektüel malzemeye yer veren bir strateji geliştirmek için- toplumsal değişimin aktörlerini ele alan ve zaman içinde bunlar arasındaki etkileşime odaklanan bir plan takip etmektedir.

Tuna tezinde, Rusya Türkleri örneğinde Rusya Müslümanlarının modernleşmesinin kendi doğal dinamikleri ile şekillenmediği, 1917 Devrimi ile kesintiye uğradığı ve bu bölgelerdeki *modernleşmeye* uyum sorunlarının bu müdahalelerin bir neticesi olduğu sonucuna varmaktadır.

Eski Düzen için İsyan: Osmanlı Bosna'sı **Fatma Sel Turhan**

13 Temmuz 2009

Değerlendirme: F. Samime İnceoğlu

Yeniçeriliğin kaldırılmasını konu edinen master tezi çalışmaları sırasında eyaletlerin bu olaya tepkilerini de inceleyen ve Bosnalıların sadece bu olaya değil; aynı zamanda Osmanlı'nın merkezileşme ve reform politikalarına karşı da en büyük reaksiyonu gösterdiklerini farkedenden Fatma Sel Turhan, isyanın büyüklüğü ve uzun döneme yayılması dolayısıyla doktora çalışmasında Osmanlı Bosna'sına odaklanıyor. Tez, genel olarak 1826-1836 yılları arasında Babalâhî'nin merkezileşme ve reform politikalarına Bosnalıların gösterdiği reaksiyonun sebeplerini analiz etmektedir. Bu dönemde Bosna'da irili ufaklı pek çok isyan mevcuttur. Turhan, tezinde, özellikle bütün bölgeyi etkileyen ve güçlükle bastırılan iki isyana öncelik vermektedir: 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yaşanan isyan ile devletin *nizâmât* olarak bilinen ve toprak sisteminden kılık-kıyafete ve Bosna'nın bazı kazalarının statüsüne kadar yapılan yeni düzenlemelerine karşı yaşanan 1831'deki Hüseyin Kapudan İsyanı. Turhan, liderleri değişse de temel argümanları ve sebepleri değişmediği, istek ve taleplerde bir devamlılık sözkonusu olduğu için bu iki isyanı birbirinden bağımsız isyanlar olarak değer-

Fatma Sel Turhan, doktora tezinde, genel olarak 1826-1836 yılları arasında Babalîâli'nin merkezileşme ve reform politikalarına Bosnalıların gösterdiği reaksiyonun sebeplerini analiz etmektedir.

lendirmek yerine, bir isyan döneminin iki aşaması şeklinde ele almaktadır.

Tezinin amacını, yerel halkı Osmanlı otoritesine karşı ayaklanmaya iten sebepleri tartışmak, bölgede yaşanan kargaşanın izini sürmek ve bu kargaşa döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata getirdiği değişiklikleri tespit etmek şeklinde açıklayan Turhan, aynı zamanda Osmanlı eliti tarafından isyanın ne şekilde algılandığını, ne tür karşı tedbir ve yollara müracaat edildiğini de tespit etmeyi hedefliyor. Bu yönüyle tez bir taraftan bölgesel-popüler isyanın dinamiklerini araştırırken, öte yandan devlet tarafından bir isyanın nasıl yorumlandığını ve ne tür metotlarla bastırılmaya çalışıldığını da irdelemektedir. Dönemler arasında keskin ayrımlardan söz etmek yerine tarihî devamlılığın bu isyanları hazırladığını ileri süren Turhan, bu devamlılığı göstermek için, Hüseyin Kapudan İsyanı 1832'de bastırılmasına rağmen, araştırmasını 1836'ya kadar götürüyor.

Tez, Bosnalıların II. Mahmud'un merkezileşme ve reform programına niçin bu kadar sert reaksiyon gösterdikleri; rahatsızlıklarının sebepleri; bu isyanın milliyetçi bir yönü bulunup bulunmadığı; isyancıların kimler olduğu; ne tür uyaranların isyancıları harekete geçirdiği; liderleri; isyanın yaygınlığı; Osmanlı elitinin isyana nasıl yaklaştığı ve devletin isyanı bastırmak için ne tür yollara başvurduğu; isyancılara ne tür cezalar uyguladığı gibi sorular çerçevesinde bölgesel bir eyalet isyanının profilini çıkarmayı ve buna bağlı olarak da Osmanlı merkezinin bir eyalet isyanıyla nasıl mücadele ettiğinin izini sürmeyi amaçlıyor. Bu yönüyle tezin iki hedefi

mevcut: bir taraftan isyancıları içerden bir yaklaşımla tanımak ve amaç, istek ve huzursuzluklarını analiz etmek; diğer taraftan devletin isyanla mücadele ederken devreye soktuğu politikalara odaklanmak. Bu şekilde tez, devlet mekanizmasının iç dinamiklerini de tartışıyor.

Teorik olarak tez, *dönemin isyan örnekleri, merkezîyetçiliklademimerkezîyetçilik çatışması*, başka bir ifadeyle devletin merkezileşme politikaları ve *Bosna'nın sınır bölgesi olma durumu* bağlamında üç ayak üzerine yapılandırılmıştır. İsyân Osmanlı merkezine karşı yapılmış bir eyalet isyanı olduğu için Osmanlı merkezinin ve bölgenin, insanları isyan etmeye yönelten iç dinamikleri sorgulanıyor. Aynı zamanda, isyan değişime karşı eskiyi korumayı amaçladığı için tez, merkezileşme ile yerel imtiyazlar arasındaki çatışmalarda Bosna'yı en önemli savaş alanlarından birine dönüştüren sebepleri de irdelemektedir.

Avrupalı seyyahlar tarafından yazılmış seyahatnameleri, Bergradi Raşit, Mehmet Emin İseviç, Salih Müvekkit gibi o dönemde yaşamış tarihçilerin eserlerini, günümüzde yazılmış Boşnak tarih kitaplarını, arşiv belgelerini kaynak edinen tez, bu bölgeyi tanımak için coğrafya ve toplum üzerine de odaklanıyor. Bosna'nın coğrafi olarak merkezden uzaklığının merkez ile iletişimde ne denli etkili olduğunu ortaya koyan tezde, ayrıca, devletin kimleri Bosnalı ve Boşnak olarak tanımladığı ve bölgedeki dini, idarî, iktisadî ve sosyal yapı inceleniyor.

Padişahı Devirmek: Kuleli Muahedesi (1859) ve Meslek Teşkilatı (1867)

Burak Onaran

27 Temmuz 2009

Değerlendirme: Lütfü Ali Şam

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Osmanlı sultanını tahttan indirmeyi amaçlayan bir hareket olarak tezahür eden Kuleli Vakası, Meslek Teşkilatı gibi vakalar son dönem Osmanlı tarihinin en karanlık olayları arasındadır. Burak Onaran, “Padişahı Devirmek! Kuleli Muahedesi (1859) ve Meslek Teşkilatı (1867) Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasından Sonraki İlk Tahtan İndirme Girişimleri” başlıklı doktora çalışmasında bu konu üzerine yoğunlaşıyor.

Onaran'ın ifade ettiği üzere Osmanlı Devleti'nde idarî meşruiyetin kaynağı olan padişahın nasıl tahttan indirildiği, buna bağlı olarak idarî hiyerarşinin tepesinde oluşan güç dengeleri çerçevesinde tahttan indirmenin anlamlandırılması meselesi bugüne kadar sistemli bir akademik araştırmaya konu edilmemiştir. Bu konuyu tez olarak seçerken başlangıçta temel problematiğinin saray darbelerinin karakteristiğini anlamak olduğunu ifade eden Onaran, bir sonraki adımda Osmanlı sultanlarının tahttan indirilme biçimlerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu noktada, gerek tahttan indirmenin Osmanlı Devleti'nin tarihindeki yerini görebilmek gerekse bu konu bağlamında kavramsal bir zemin

Burak Onaran, bugüne kadar sistemli bir akademik araştırmaya konu edilmeyen Osmanlı Devleti'nde padişahın nasıl tahttan indirildiği, buna bağlı olarak idarî hiyerarşinin tepesinde oluşan güç dengeleri çerçevesinde tahttan indirmenin anlamlandırılması meselesini ele aldı.

teşkil edebilmek için XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da yaşanan tüm tahtan indirme girişimleri incelenmektedir.

Onaran'a göre XVII. yüzyılın başından itibaren Saray etrafında oluşmaya başlayan birtakım gruplaşmalar padişahı etkisiz hale getirdiği gibi tahttaki padişah da ancak bu gruplardan birine dayanarak tahtta kalabilmiştir. Padişahı destekleyen grubun zayıflaması ise XIX. yüzyıldaki idarî merkezileşmeye kadar geçen dönemde, tahttan indirmelerin temel karakteristiği olarak ortaya çıkmaktadır.

XIX. yüzyılla birlikte idarî merkezleşmeyi kendisine gündem edinen kontrolcü yeni bir iktidar biçimi baş göstermiştir. Onaran, tezinde, buna bağlı olarak tahttan indirme biçimlerinin de değiştiğini Kuleli Vakası ve Meslek Teşkilatı örneklerinden hareketle ispatlamaktadır. Bu yeni dönemde iktidarın temel gündeminin reform olduğunu, dolayısıyla

muhalefet hareketlerinin de bu çerçevede geliştiğini vurgulayan Onaran, Kuleli Vakası'nın literatürde çoğunlukla ifade edildiği gibi Tanzimat reformlarından rahatsız birkaç maceraperestini giriştiği *gerici* bir hareket değil, tam tersine reform talep eden bir isyan olduğunu arşivden bulduğu belgelerle netleştirmektedir. Zira Kemalist tarih yazımında bu olay genellikle "Tanzimat reformlarından rahatsızlık duyan bir grubun reformların uygulanmasına son vermek için giriştikleri *gerici* bir kalkışma" şeklinde nitelendirilmektedir.

İsyana önderlik edenlerin yazdıklarının 1839-1843 arasında uygulanan Tanzimat reformlarıyla ciddi benzerlik arzemesi hususu da dikkat çeken bir diğer noktadır; zira isyanın gerekçesi Tanzimat'ın ideallerine müteallik olmayıp Tanzimat reformlarının uygulanma biçimiyle ilgilidir.

Politik hinterlandında yine Tanzimat'ın kendi imkânlarının doğurduğu bir başka muhalefet hareketi de Meslek Teşkilatı'dır. Kuleli Vakası'na oranla çok daha iyi bilinen bir vaka olan Meslek Teşkilatı Vakası da Kuleli Vakası'nda olduğu gibi yeni "millet sistemi" uygulamasından rahatsızlık duyan Müslüman unsurların bir girişimidir. Sosyal profilleri, harekete iştirak eden kişilerin statüleri, örgütlenme şemaları ve stratejileri açısından farklılaşan bu iki hareket gayrimüslimlere verilen hakların Müslümanlara verilmediği noktasında ortak bir kanaate sahiptir. Bununla birlikte ikisi de gayrimüslimlere karşı öfkeli değildir. Burada mesele, ayrıcalıklı bir sınıfın ayrıcalığına dokunuluyor oluşudur. Özellikle İslahat Fermanı ile ortadan kalkan bu ayrıcalık en önemli muhalefet kaynağıdır. Kuleli Vakası karşı-

sında Meslek'i daha güçlü kılan ise, basın ve haberleşmesinin çok daha güçlü olmasıdır, Onaran'a göre. *Millet meclisi ve anayasa* söylemi daha belirgin olan Meslek Teşkilatı Vakası, başlangıçta, doğrudan sultanı tahtan indirmeyi de hedeflememiştir. Bu yönüyle de Kuleli'den çok, eski saray devrimlerine benzer.

TAM Bir Kitap Bir Yazar

Bir 17. yy. Tarihçisi Olarak Müneccimbaşı ve Camii'd-Düvel Hatice Arslan Sözüdoğru

16 Mayıs 2009

Değerlendirme: Reyhan Sarıkaya

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Bir Kitap Bir Yazar programının 53. konuğu, Hatice Arslan Sözüdoğru ile Ruhr Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'nde hazırladığı ve yayımladığı doktora tezi çerçevesinde Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın *Müneccimbaşı Tarihi* adıyla bilinen *Câmiü'd-Düvel* adlı tarih kitabı üzerine konuştuk.

Yazarımız 2003-2007 yılları arasında doktora tezi olarak hazırladığı ve 2009 yılında kitap olarak basılan "Müneccimbasi als Historiker: Arabische Historiographie bei einem Osmanischen Universalgelehrten des 17. Jahrhunderts: *Gami'ad-duwal*" (Bir 17. yy. Tarihçisi olarak Münecimbaşı ve *Câmiü'd-*

Hatice Arslan Sözüdoğru'nun, Ruhr Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'nde hazırladığı ve yayımladığı doktora tezinde, büyük kısmı halen araştırmacıların ilgisini bekleyen *Müneccimbaşı Tarihi*'nin %25'lik bir kısmı, aslı esas alınarak tercüme edilmiştir.

Düvel) adlı çalışmasının yazılış amacını, hazırlanış sürecini ve muhtevasını bizlerle paylaştı.

İlk olarak, Münecimbaşı Ahmed Dede'nin hayatı ve yaşadığı dönemin genel bir panoramasına yer veren Sözüdoğru'nun ifadesiyle, aslen Karaman eyaletine bağlı Ereğli kasabasından olan Münecimbaşı Ahmed Dede, babası Lütfullah Efendi'nin yerleştiği Selanik'te 1631 yılında dünyaya gelir. Bir müddet baba mesleği olan *çulhacılık*la uğraşır. Bu zaman zarfında *çulhacılık* mesleğini asıl icra eden Yahudilerle yakın temasa geçer; bu vesileyle İtalyanca ve İspanyolca gibi birkaç farklı dil de öğrenir. İlerleyen süreçte ilme merakı Ahmed b. Lütfullah'ın dönemin medreselerine yönlendirir ve bir müddet Selanik'te çeşitli medreselerde ilim tahsil eder. 1660'lı yıllarda ilim tahsili için İstanbul'a giden Münecimbaşı, Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde Şeyh Halil Efendi'ye intisap ederek on beş sene derslerinden feyz alır. Aynı dönemde mantık, felsefe, heyet, tıp gibi ilimleri de tahsil etmiş olması, Ahmet Dede'yi dönemin dervişlerinden farklı bir konuma taşıdı. Münecimbaşı Mehmet Efendi'nin vefatı üzerine 1667 yılında Şeyhülislamın da onayıyla Saray'a münecimbaşı olarak tayin edilir. Aynı dönemlerde *musahiplik* de yapar. IV. Mehmed'in hal'i üzerine gözden düşen Ahmed Dede, 1687 yılında münecimbashılık ve diğer resmi görevlerinden azledilerek Mısır'a sürgün edilir. Mısır'daki ikamet sırasında dinî vecibelerini yerine getirmek için önce Mekke'ye (1690), ardından Medine'ye (1690) geçen Ahmed Dede, burada tefsir, hadis gibi dersler okuttuktan sonra Mekke'ye giderek Mekke Mevlevihanesi'ne şeyh olmuştur (1700).

11 ayrı sahada 20'den fazla eser veren Ahmet Dede'nin üzerinde en çok durulan eseri şüphesiz *Câmiü'd-Düvel*'dir. Sözüdoğru, çalışmasında eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan müellif nüshasının (no. 3171) son bölümünü esas almıştır. Dolayısıyla eserin tahkik edilen bölümü Sultan III. Murad'dan Sultan IV. Mehmed'e kadar geçen dönemdir (1574-1672). Ahmet Dede, aynı dönemi ele alan diğer eserlerden farklı olarak kendi gözlemlerini bizzat aktaran bir tarih yazmıştır. Ayrıca Münecimbaşı Ahmed Dede eserinin mukaddimesinde istifade ettiği ve bir kısmı günümüze kadar ulaşmamış 72 kaynağı zikretmiştir. Bunun yanı sıra Batılı kaynaklardan da yararlanmış. Küçük ve kısa ömürlü devletlere de kitabında yer vermesi dikkat çekicidir.

Eserinde nakilci değil tenkitçi bir üslup sergileyen Münecimbaşı'nın özellikle II. Osman, Lehistan Seferi ve devlet adamlarıyla ilgili tenkitleri göze çarpar. Gözlemediği tarihi sarahâtle ortaya koyar, ayrıntudan kaçmaz. Ele aldığı tarih dilimin sonunda dönemin padişahlarını bir zeyl ile okuyucuya takdim eder. Eserde IV. Mehmed dönemine de oldukça geniş yer verilmesine rağmen, IV. Mehmed'e dair bir zeyl bulunmaz. Sözüdoğru'ya göre, bu bize eserin tamamlanmadığını gösterir. Ayrıca, sürgün yılı olan 1672'den vefatına, yani 1702 yılına kadar geçen otuz yıllık süreci kaleme almaması da büyük bir talihsizliktir.

Konuğumuz çalışmasının son bölümünü *Câmiü'd-düvel*'in tahkik edilen bölümünün Almanca özetine ayırmıştır. Sözüdoğru, bu bölümde, *Peçevî Tarihi*, *Fezleke*, *Künhü'l-Ahbar* gibi yerel kaynakların yanı

sıra Hammer ve Yorga'nın tarihlerinden de istifade ederek bir karşılaştırmada bulunmaktadır.

Sözüdoğru'nun çalışmasıyla birlikte, *Müneccimbaşı Tarihi*'nin %25'lik bir kısmı, aslı esas alınarak tercüme edilmiştir. 1867'de tab' edilen Osmanlıca tercümesi ise ciddi zaafılar içermektedir. Arap Dünyasında ise çok az tanınan *Câmiü'd-Düvel*'in büyük kısmı halen araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

TAM Tarih Okumaları

Hatıralarla Yakın Tarih-13: Muhammed Ferid, Mısır Mısırlılarıdır

8 Mayıs 2009

Değerlendirme: N. Bilge Özel İmanov

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Mayıs ayındaki Hatıralarla Yakın Tarih okumalarında Muhammed Ferid'in *Mısır Mısırlılarıdır*¹ adlı hatıratını ele aldık. Türk asıllı Mısırlı siyasetçi M. Ferid'in (1868-1919), vatanı Mısır'ı, 1882'de gerçekleşen İngiliz iş-

1 Hatıratı yayına Çağdaş Mısır Tarihi ve Vesikalari Merkezi hazırlamıştır. Merkez yöneticisi Asım ed-Desuki'nin detaylı muhteva analizi ile 1978'de Arapça yayınlanan hatırat, 1992'de İngilizceye, 2007'de ise Türkçeye çevrilmiştir. M. Ferid, *Mısır Mısırlılarıdır*, çev. A. Benli, M. Karagözoğlu, Klasik, 2007.

galinden kurtarmak uğrunda verdiği ömür boyu mücadeleyi okurken; Mısır, Osmanlı, İngiltere üçgeninde dönemin dünya siyaset sahnesinde olup bitenlere yakından tanıklık ediyoruz. İngiliz işgali altındaki Mısır'ın siyasî yapısı, Mısır hidivi, partiler ve diğer güç sahiplerinin İngiltere, Osmanlı ve diğer Avrupa devletleriyle ilişkileri hakkında detaylı malumat içeren hatırat, II. Abdülhamid'in "İttihâd-ı İslâm" siyasetinden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) "Türkçülük"üne uzanan süreçte M. Ferid'in ve mensubu olduğu el-Hizbü'l-Vatani'nin İngiliz işgaline karşı Osmanlı hilafetine dayanan mücadelesini ve bu sürecin dönüm noktalarını gözler önüne seriyor.²

M. Ferid, Mısır'da hukuk eğitimi alıyor ve 1904'e kadar bu alanda görev yapıyor. 1904'te, "Mısır Mısırlılarıdır" sloganıyla İngiliz işgaline karşı direniş gösteren, Osmanlı hilafeti ve İttihâd-ı İslâm taraftarı Mısır Milli Hareketi bünyesinde siyasete adım atıyor. 1908-1912 arası dönemde, bu hareketin siyasî organı el-Hizbü'l-Vatani'nin Mustafa Kamil'den sonraki başkanı oluyor. Mısır'da Millet Meclisi kurmayı ve Anayasa ilanını hedefliyor. Mücadelesini, vefat ettiği 1919 yılına dek sürdüren M. Ferid, Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtarılması ve Os-

2 M. Ferid, 1904-1919 arası aktif siyaset dönemini kapsayan ve "Hicretten Sonraki Hatıralarım" adını verdiği 11 defter ve toplam 316 sayfadan oluşan hatıratını, 1912'de Mısır'dan ayrıldıktan sonra kronik tarzında kaleme almaya başlıyor. 1904-1913 arası dönemi geriye doğru, 1913-1919 arasını ise eşzamanlı yazıyor. Bundan başka M. Ferid'in *Mısır Tarihi* (1891'den itibaren), Osmanlı tarihine giriş mahiyetinde yazdığı *Hilafet Tarihi* ve bir de *Osmanlı Tarihi* mevcut.

manlı'ya bağlılığın güçlendirilmesi için çalışıyor.³ Bu amaca hizmet edecekse, hidivlerle uzlaşma yollarını aramaktan da geri durmuyor.

1912'de siyasî sebeplerle Mısır'dan ayrılarak, bir süre İstanbul'da ikamet ettikten sonra Avrupa'ya yerleşen M. Ferid, Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtarılmasına yönelik yoğun faaliyetlerini burada da sürdürüyor. 1912 Cenevre Umumi Barış Kongresi'nde İngilizlerin Mısır'ı işgalinin meşru olmadığına dair bir kararın çıkmasını sağlıyor. 1913'te Cenevre'de Terakki'l-İslâm ve Avrupa'da okuyan Mısırlı öğrencileri çatısı altında toplayan Ebu'l-Hevl cemiyetlerini kuruyor.

M. Ferid'in Mısır'ın işgalden kurtarılması noktasında Osmanlı'yla münasebetlerinde zaman içinde değişim yaşanıyor. Başlangıçta II. Abdülhamid

3 el-Hizbü'l-Vatani'nin homojen bir yapı olmadığını, Osmanlı ile ilişkiler konusunda 3 farklı görüşün öne çıktığını belirtmek gerekir: a) "Mısır Müslümanlarıdır" diyen ve Mısır'ı Osmanlı'nın bir parçası olarak gören Said Halim Paşa ve Şeyh Çaviş grubu; b) Konumlarını muhafaza etmek isteyen Hidiv ve taraftarları; c) İngiliz işgali karşıtı, tam bağımsızlık yanlısı M. Ferid grubu.

Türk asıllı Mısırlı siyasetçi Muhammed Ferid'in, vatani Mısır'ı, 1882'de gerçekleşen İngiliz işgalinden kurtarmak uğrunda verdiği ömür boyu mücadeleyi okurken; Mısır, Osmanlı, İngiltere üçgeninde dönemin dünya siyaset sahnesinde olup bitenlere yakından tanıklık ediyoruz.

ve İTC tarafından maddî ve manevî olarak desteklenen M. Ferid; İngiltere ile Mısır, el-Hizbü'l-Vatani'ye karşı ortak politika oluşturunca Osmanlı'ya daha da yaklaşıyor. Nisan 1909'da İstanbul'a gelişinin de, el-Hizbü'l-Vatani ile İTC arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine matuf olduğunu söylüyor. Mart 1912'de de İstanbul'da İTC tarafından çok sıcak karşılanıyor. Cemiyetin yayın organı *el-Hilâl-lü'l-Osmani*'de Ferid hakkında yazılar çıkıyor. Osmanlı, Mısır'ın işgalden kurtarılması -ve belki yine Osmanlı'nın bir eyaleti yapılması- sürecinde M. Ferid ve çevresinden faydalanmak istiyor. Kanal Harekatı sürecinde yaşananlar ve I. Dünya Savaşı sonrasında İttihâd-ı İslâm'ın yerini Türkçülük hareketinin almaya başlamasıyla, M. Ferid, İTC'nin Mısır'ı Türk idaresinde tutmak istediğini anlıyor. Bunu kabul edemeyeceğini, olsa olsa Avusturya-Macaristan benzeri bir yapılanma olabileceğini söylüyor.

M. Ferid ve el-Hizbü'l-Vatani'nin 'milliyetçiliği' konusunda farklı görüşler dile getirilmekte beraber M. Ferid'in vatanseverliğinin Osmanlı'ya değil; İngiliz işgaline karşı olduğu, İslâm birliği ve Osmanlı bütünlüğü görüşlerini her zaman benimseydiği belirtiliyor. Ancak, Mısır'ın 1798'de Fransızlar tarafından işgal edilmesinden sonra Napolyon'un dile getirdiği "Mısır Mısırlılarıdır" sloganı eşliğinde, Osmanlı hilafetine yaslanarak İngiliz işgaline son vermeyi hedefleyen "Mısır milliyetçisi bu duyarlılık", I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilmesi ve Türkçülüğün güç kazanmasıyla Osmanlı hilafeti argümanını yitirmiştir. Mısır da, görece bağımsızlık için 1922'yi, tam bağımsızlık içinse 1956'yı bekleyecekti.

Hatıralarla Yakın Tarih-14: Ahmet Muhtar Nasuhoğlu, Yad-ı Mazi ve Hayatının Tarihi

5 Haziran 2009

Değerlendirme: Hatice Çolak Yentürk

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Hatıralarla Yakın Tarih okumalarının 14. toplantısında, Osmanlı son dönemine gerek saray yaşantısı, gerek siyasal ve hukukî hayat, gerekse de sosyal hayat zaviyelerinden dikkate değer pencereler açan Ahmet Muhtar Nasuhoğlu'nun (1886-1954) *Yâd-ı Mazi ve Hayatının Tarihi* adlı hatıratı üzerine konuştuk.

Ahmet Muhtar Nasuhoğlu, O tarihte Hanedan-ı Alî Osman'ın en kıdemlisi ve erkek olsa saltanat ve hilafet makamında bulunacak olan Adile Sultan'ın Saray İmamı ve Daire Hocası Hacı Nasuh Efendi'nin oğludur. Nasuhoğlu'na babasının vefatı üzerine Saray'da imamet vazifesi verileceği ve buna göre yetiştirilmesi gerektiği söylenir. Ancak daha eğitimini tamamlayamadan Adile Sultan'ın vefat etmesi üzerine bu vaat gerçekleşemez ve Nasuhoğlu hayatını avukatlık yaparak geçirir. Buna rağmen tüm çocukluğunu Saray'da geçirmesi, Saray'daki pek çok ahkâm ve adaptan teferruatıyla bahsetmesine imkân sağlar. Saray'ın daireleri-odaları, saray sohbetleri ve yemişleri, saray oyunları, sarayda günlük hayat, sarayda ders ve namazlar bu hususta anlatılanların altında toplanabilecek bazı başlıklardır.

Saray hayatı dışında Nasuhoğlu bilhassa babasının vefatı sonrası vaktinin ekserisini geçirdiği Fındıklı'daki evleri üzerinden mahalle yaşantısına değinir. Nasuhoğlu bu bâbta zamanın millî kültüpleri olarak gördüğü mahalle kahvesi ve ihtiyarlarından, onların mahalle huzur ve asayişi için aldıkları tedbirlerden, bu amaca matuf kullanılan "Pişe tahta" nâm mahalle sandığından, kendisinin dört yaşındayken başladığı mahalle mekteplerinden ve falakadan bahseder.

Kendilerine miras kalan emlâkin pederinin vefatının hemen ertesi günü eve gelen Galata Mahkemesi Şer'iyesi tereke memurları tarafından telef edilmesi gibi dönemin hukukî hayatından canlı örneklemeler de içeren hatıratta, *ruhanî memurlar*, yani halkla daima temasta bulunan mahalle imamları ve cami heyetleri türlü ahlaksızlıklar, nikâh pazarlıkları, para hevesiyle ailelerin arasını bozup boşamak gibi çirkin oyunlarla suçlanır.

Dönemin sultanı Abdülhamid'in Hırka-i Şerif ziyaretleri; Onbeş Alayları; bu sırada "padişahım çok yaşa!" dualarıyla ihsana mazhar olan öğrenciler ve bu ihsanlara nail olabilmek için didinen ancak üzerlerine inen kırbaçla gözü çıkmış, başı yarılmış dilenciler ve Rumi 1309 senesinde vuku bulan büyük zelzelenin İstanbul'da yaptığı tahribat hatıratın diğer başlıklarındandır.

Siyasî tarih noktasında da mühim vurgu ve saptamalarda bulunan hatırat, Rumi 1310 senesinde zühur eden Ermeni Vakasında ölen Ermeni, Rum, Müslüman pek çok kimsenin yasını tutar; Rumi 1312 senesinde vuku bulan Girit Vakasında Han-ya'da Girit Rumlarının İslâm hanelerini basıp Ermeni Vakasında yapılanların beş kat fenasını yap-

tıklarını anlatır. Nasuhoğlu'na göre bu vaka sivil ahaliyi daima önceleyip askerî ciheti ihmal eyleyen Abdülhamid siyasetine bir sille-i tediptir. Padişah takip ettiği siyaset prensibini bozacak bu vukuatın neşredilmemesini istediğinden İstanbul halkına mesele ehemmiyetsiz gibi bildirilecek, bu hal de gizli tasvirlerle yol açıp Abdülhamid'i başka ağır eleştirilere maruz bırakacaktır.

Hatıratta geçen Yunan Harbi'nde Abdülhamid'in büyük devletler süferasına harpten maksadının rencide olan hissiyat-ı Osmaniyeyi yerine getirmek olup arazi ve statükoyu ihlal fikrinde olmadıklarına dair teminatta bulunduğu dair iddialar; başlangıçta İslâmiyet'in saadetine hizmet eden tekkelerin zamanla nasıl amaçlarından saptıkları ve birer fesat ocağına dönüştükleri; illetlerinin ardı arkası kesilmeyen Fehim Paşa gibi mütecevizlerin taşkınlıklarına Abdülhamid'in dâhil ve haricin birleşmesini bu şekilde önleyeceğini zannederek ses çıkarmaması; müteakip dönemdeki Meşrutiyet taşkınlıkları; Yunan'ın Girit'i ilhakı üzerine çıkan öğrenci hareketleri; hariçten tokat yemekten usanmış İttihat ve Terakki'nin dâhilde sille tokat atmak ve kasıp kavurmakla yoluna devam etmesinin neticesi olarak 31 Mart Vakası'nın vuku bulması ve sonuçları gibi olaylar da siyâsî tarih açısından önemli mevzular dandır. Eserde ayrıca İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali ve bunun basına, "Trablusgarb'ın devlete zaten hiçbir faydası olmadığı" şeklinde yansımaları, işgalden önce hurmalıkların değerini çok düşürerek satın alan ve bu mülkün küllisinin kendi taht-ı tasarrufunda olduğunu iddia eden İtalya'nın işgalden sonra arazi fiyatlarını yüz katından fazlasına çıkarması gibi ilginç detay ve iddialar anlatılır.

"Bir memlekette ne kadar çok kanun yapılırsa hayat-ı ictimaiyye o nispette bozulur ve hile ile karıştırılır" diyen Nasuhoğlu, *memlekette kanunî hayat* başlığı altında mahkeme oyunlarından, türlü rüşvet ve kirli işlerden; hatıratın son kısmında ise sözüm ona Müslüman olan Osmanlı Musevilerinin siyâsî arenada yol açtıkları felaketlerden esfle bahseder. Son derece samimî ve hoş bir edebî üslupla yazılan hatırat bir kez ele alındığında bırakılmayacak kadar sürükleyici olduğu kadar savlarının ciddiyeti ve orijinalliği ile de mucib-i dikkat bir mahiyet taşımaktadır.

Hatıralarla Yakın Tarih-15: Mahir İz, Yılların İzi

10 Temmuz 2009

Değerlendirme: C. Ersin Adıgüzel

Geçtiğimiz asırda kültür hayatımıza muhallet bir 'iz' bırakan üstatlardan biri Mahir İz'dir (1895-1974). Çok sayıda öğrenci yetiştiren Mahir İz, *Yılların İzi* adıyla neşredilen hatıratı ile sonraki nesillere yakın geçmişimizin farklı yönlerine ışık tutan eşsiz kıymette bir eser bırakmıştır.

Mahir İz, babasının kadı olarak görev yaptığı Midilli, Balıkesir, Isparta ve Medine'de oldukça hareketli bir çocukluk çağı geçirmiştir; Milli Mücadele döneminde Ankara'da bulunmuş ve İlk Meclis'te zabıt kaleminde vazife olarak bu vazifesi esnasında Mec-

İlk Meclis'teki vazifesi sebebiyle dönemin siyasî hadiselerine yakinen şahitlik eden Mahir İz'in hatıratı, siyasî hayatın yanı sıra yakın dönem eğitim tarihimize ve dönemin kültür hayatına ışık tutması açısından da fevkalade önemlidir.

İz'in aleni-gizli celseleri ile dönemin siyasî hadiselerine yakinen şahitlik etmiştir. Bu yönüyle hatırat, Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı döneme dair önemli bilgiler vermektedir. İz, İstanbul'da hocalık yaptığı esnada eczacılık tahsiline başlamışsa da, kendi ifadesiyle, "dilinin Latince bitki isimlerine dönmemesi" sebebiyle bu tahsili tamamlamayarak kimya tahsiline başlamış; fakat çeşitli sebeplerden dolayı bu eğitimi de yarım kalmıştır. Bundan sonra, yine yarım kalan hukuk tahsiline başlayan İz, nihayet Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Yaklaşık altmış yıllık memuriyet hayatının büyük bir kısmını öğrenci yetiştirmekle tezyin eden Mahir İz'in hatıratı, yakın dönem eğitim tarihimize ışık tutması açısından da fevkalade önemlidir.

Bununla birlikte İz'in hatıratının daha dikkate şayan yönü, yetiştiği ve yaşadığı dönemin kültür hayatına dair çok değerli malumat içermesidir. İz, oldukça kuvvetli bir dinî ve edebî eğitim almış, okul dışında çok sayıda özel hocadan dersler okumuş, Mehmed Akif ve Ömer Ferid Kam gibi dönemin önemli şahıslarıyla ortak hatıraları paylaşmıştır. İz, hatıratın girişindeki "Niçin Yazdım?" başlıklı kısımda, işte bu hususiyete işaret etmekte ve çevresindeki kişilerin teşvikleriyle hatıralarını yazmaya karar verdiğini ifade etmektedir.

İz'in hayatında bir şekilde yer etmiş kişileri hatıratında görmek mümkündür. Hocalarının ahlâk, hal, tavır ve hareketlerini anlatan İz, bunların kendi üzerindeki tesirlerinden bahsetmektedir. Bu kişiler arasında, kendisine veya cemiyete yardımcı doku- nan bir kişi varsa mutlaka şükran ve minnet hisle- riyle onu yâd etmektedir.

Hatıratlar, bir yönüyle sahiplerinin iç dünyalarını aksettiren metinlerdir. İz'in hatıratının hemen her kısmında tevazu, hakşinaslık, samimiyet gibi faziletler okunmaktadır. Keskin cümleler kullanmaktan imtina eden İz, örneğin Tevfik Fikret hakkında "biz ölünün arkasından konuşmayız; işi Âdil-i Mutlak olan Cenab-ı Hakk'a havale ederiz" demektedir. Bir konu hakkında sert ifade kullanmak yerine, "tarih bu konuda hükmü verecektir" veya "... hükümet ve devlet reisi bulunduğu zaman yaptığı icraatı tarihin tahlil ve tenkidine bırakıyorum" gibi ifadelerle hükmü vicdanlara bırakmıştır.

Edebiyattaki maharetinin hatıratın ilk cümlesinden son cümlesine kadar görülmesi, dönemin meşhur edip ve şairlerinin hatıratında en sık bahsedilen zümreyi teşkil etmesi, gerek kendisine gerekse diğer şairlere ait şiirlere sık sık yer verilmesi kendisinin ve hatıratının dikkat çekici vasıflarındandır. Mahir İz'in hatıratında yer alan şiirlerinden birine, "Tûf-i Şagaf" başlıklı şu gazel örnek olarak gösterilebilir:

Tûf-i Şagaf

*Cân-fezâ timsâl-i ânsın dil-küşâ mehpâresin
Sen bütün eflâk-i hüsnü ş'u'le-zen seyyâresin
Rûz-ı aşkın mihrisin leyl-i garâmın mâhısın
İnkîşâf u inhisâf kaydındasın âvâresin
Çeşm ü ebrû hadd ü müjgân nâzik endâmınla sen
Ser-te-ser etfâl-i aşka nazlı bir gehvâresin
Ahterânın zir ü bâlâsı seninle müstenir
Lem'a-i hurşide sen ser-tâ-be-pâ fevvâresin
Câ-be-câ sük-i melâhat meşher-i kâlâ-yı aşk
Sen de ol kâlâ-yı aşka bir müşa'şa' hâresin
Gamze-i fettânın dil-hastesi ancak benim
Sen tabîbimsin ilâcımsın bana sen çâresin.
(İstanbul: İrfan Yayinevi 1975, s. 62)*

İlk kez yayımlanan belgelere, Sultan Vahdettin'in özel mektuplarına ve ailenin bazı üyelerinin anlatılarına dayanılarak kaleme alınan *Şahbaba*, Sultan Vahdettin ile ilgili yapılmış en kapsamlı araştırmalardan biri olma özelliğini korumaktadır.

Hatıralarla Yakın Tarih-16: Sultan Vahdettin, Şahbaba

7 Ağustos 2009

Değerlendirme: Şeyma Şahinoğlu

Murat Bardakçı'nın, ilk baskısı Kasım 1998 yılında okuyucunun karşısına çıkan *Şahbaba* isimli kitabı Hatıralarla Yakın Tarih okumalarının bu ayki konusuydu: Torunlarının arasındaki adıyla Şahbaba yani son Osmanlı padişahı Sultan Vahideddin Han. İlk kez yayımlanan belgelere, Şahbaba'nın özel mektuplarına ve ailenin bazı üyelerinin anlatılarına dayanılarak kaleme alınan eser, Sultan Vahdettin ile ilgili yapılmış en kapsamlı araştırmalardan biri olma özelliğini korumaktadır. Kitabının akademik bir kitap olmaktan ziyade bir gazetecilik ürünü olduğunu daha başta belirten yazar, eserinin sonuna dek hoş bir anlatımla sürükleyici bir hikâye sunuyor okuyucuya.

İlk bölümleri Sultan Vahdettin'in tahta geçmesinden önce yaşananları özetliyor. Sonraki bölümler ise genç şehzadenin siyasi ilişkileri; tahta oturması; Anadolu Hareketi'nin oluşum safhaları; İstanbul Hükümeti'nin işgal güçleri ve Anadolu Hareketi arasında bir saf belirleme gayretleri ve nihayetinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve sürgün edilen hanedanı konu edinmektedir. Kitapta özellikle Şahbaba'nın sürgündeki günleri detaylı bir anlatımla sunulmaktadır.

Dünyaya geldiğinde tahtın onuncu varisi olan Şahbaba'nın şehzadelik dönemi ağabeyi II. Abdülha-

mid dönemine denk gelir. O dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne uzak duruşu ve ağabeyi gibi "İngilizlerle dost, Fransızlarla yakın olma" ilkesini benimsemesi dikkat çeker. Bu siyasi duruşu, hükümdarlığının son günlerine kadar bağlı kaldığı siyasi bir düstur olarak devam edecektir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle arasına koyduğu mesafe de bu şehzadelik günlerinin yadigârıdır Şahbaba'ya.

Bardakçı'nın anlatımına göre, tahta geçişi güle oynaya olmaz genç şehzadenin. Ağabeyi Sultan Reşad'ın vefatı sebebiyle ortaya çıkan derin teessür sadece onu değil, tüm haremini etkilemiştir ve devletin içinde bulunduğu durum tahta geçmenin yalnızca fedakârlık olduğu bir durumdur. Ve o da bunun farkındadır: "Tahta değil sanki kubura oturum..."

Kitapta, Sultan Vahdettin'le Mustafa Kemal Paşa'nın ilk karşılaşmaları detaylı bir şekilde yer bulmakta. Şahbaba'nın veliyaht iken Almanya'ya yaptığı bir seyahat ve bu seyahatte, o günlerde yıldızı yeni yeni parlayan Mustafa Kemal Paşa'yı yaver olarak yanında götürmesi; sonraki yıllarda Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndermesi; Mustafa Kemal'in Şahbaba'nın kızı Sabiha Sultan'a talip olması, ancak red cevabını alması gibi konular anlatıda ele alınan başlıklar arasında.

Dönemin siyasi hadiselerini naklederken eser özellikle iki ismi karşımıza çıkarıyor: Damat Ferit Paşa ve Tefik Paşa. Bardakçı'ya göre, Şahbaba ne vakit İtilaf Devletlerinin baskısı altında kalsa Damat Ferit Paşa'yı sadrazam yapmakta, ne vakit Anadolu Hareketi'ne yakın bir duruş sergilemek istese Tefik Paşa'ya görev vermekteydi. Bu iniş çıkışlar sürer-

ken İstanbul işgal edilir, Ankara’da yeni bir meclis kurulur ve nihayet Osmanlı Devleti’nin varlığı sona erer.

Bu noktadan sonra hikâye, sürgün günleri üzerinde kuruludur ve daha ziyade aile fertlerinin verdikleri bilgilere dayalıdır. Nereye sürgün edileceği bile tartışma konusu olan bir devrik padişah, akıbetlerinin ne olacağı meçhul bir hanedan, Şahbaba’yı Hicaz’da misafir edip bundan siyasî bir çıkar elde etmeye çalışan Şerif Hüseyin ve bu gelişmeleri anbean takip eden Ankara Hükümeti kitapta çizilen tablonun ana kahramanlarıdır.

Eserin en son bölümü Şahbaba’nın vefatından sonraki gelişmelerle ilgilidir. Bu bölümdeki vurgu Şahbaba’nın tabutuna haciz gelmesi üzerindedir. Sürgün günlerinde geçim sıkıntısı çeken Osmanlı hanedanı pek çok yere borçlanmıştır ve bu borçlar ödenemez hale gelmiştir. Şahbaba’nın vefatı üzerine de bu borçların karşılığında tabutuna haciz gelir. Bu haciz, kitaptaki anlatıma göre ancak günler sonra kaldırılacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, Bardakçı’nın konu edindiği dönem dikkate alındığında *Şahbaba* yalnızca son Osmanlı Padişahının hayatını anlatan bir eser değil; aynı zamanda Anadolu Hareketi’nin, genç Cumhuriyet’in ve yıkılmakta olan Osmanlı’nın tarihini anlatmaktadır. Dolayısıyla eser, gerek anlatımı gerekse orijinal belgelere dayanıyor oluşu itibarıyla özgün bir kaynak niteliğindedir.

TAM Sohbet

Osmanlı Batılılaşması ve Cumhuriyet’e Etkileri

Şükrü Hanioglu

10 Ağustos 2009

Değerlendirme: Eşref Kalender

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Sohbet programının Ağustos ayı konuğu Princeton Üniversitesi’nden Prof. Dr. Şükrü Hanioglu idi. “Osmanlı Batılılaşması ve Cumhuriyet’e Etkileri” başlıklı konuşmasında Osmanlı modernleşme tecrübesinin periyodizasyonu ve periyotlar arasındaki ilişkinin mahiyeti üzerinde duran Hanioglu, bu çerçevede dile getirdiği üç temel soruyu yanıtladı:

- III. Selim dönemi, hatta Lale Devri ile başlayan Osmanlı batılılaşması/modernleşmesi lineer bir seyir mi izledi?
- II. Meşrutiyet batıcılığı ile Cumhuriyet batıcılığı kendisinden önceki tecrübeler ile aynı mahiyete sahip hareketler midir?
- Değillerse, aralarında ne gibi farklılıklar vardır?

Cumhuriyet tecrübesinin Lale Devri ile başlayan bir sürecin nihai ve kaçınılmaz son aşaması olduğu; dolayısıyla Osmanlı modernleşme tecrübesinin mahiyet ve muhteva değiştirmeksizin lineer bir şekilde Cumhuriyet’e kadar devam ede geldiği yönündeki yaygın kabulden bahseden Hanioglu, söz-

Şükrü Hanioğlu'na göre, geleneksel Osmanlı modernleşmesi gelenek ve moderniteyi bir şekilde telif eder/etmeye çalışır ve bu yönü ile özgün bir tecrübedir; II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet garpçılığı ise, modernite ile geleneğin asla bağdaşamayacağına inanır.

konusu kabulün teşekkül ve tedavülünde -bu vadinin mühim ve etkili isimlerinden Tarık Zafer Tunaya'yı da etkileyen- *Türk İnkılabına Bakışlar*'ın önemi dikkat çekti. "Cumhuriyet garpçılıktan, garpçılık III. Selim'den/Lale Devrinden etkilendi" şeklinde de formüle edilebilecek bu düşünce biçiminin, II. Meşrutiyet garpçılığını hak ettiği yerde ve şekilde ele almaması, sözkonusu kabulün ortaya çıkmasında ayrı bir yere sahiptir. Hanioğlu'na göre yapılacak değerlendirmelerde II. Meşrutiyet batıcılığının materyalist ve bilimci (*scientist*) bir zemine oturduğu kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Meseleye bu açıdan bakıldığında II. Meşrutiyet ve sonrası tecrübe, beslendiği kaynaklar, bulduğu çözümler gibi unsurlar itibari ile XVIII. yüzyılda başlayan Osmanlı modernleşme tecrübesinden farklılaşmakta ve ciddi bir kopuşu temsil etmektedir. Bu çerçevede II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet garpçılığı, basit anlamda kurumsal transfer ile ilgilenmemekte, materyalist ve bilimci düşünce sisteminin yaygınlaştırılmasını da amaçlamaktadır. II. Meşrutiyet garpçılığının önemli isimlerinin aynı zamanda materyalist hareketin de önde gelen isimleri olması ve bu ekip tarafından yayınlanan eserlerin bir âdâb-ı muâşeret rehberi mahiyeti taşımaları da bu amaçla irtibatlandırılabilir.

II. Meşrutiyet garpçılığı hem fikir düzeyinde hem de insan unsuru itibari ile Cumhuriyet'in batılılaşma projesi ile etkileşim halindedir; dolayısıyla aralarında bir devamlılık mevcuttur. II. Meşrutiyet öncesi ile sonrası arasındaki temel fark modernite-din ilişkisi çerçevesinde sergilenen farklı yaklaşımlarda ortaya çıkmaktadır.

XX. yüzyıl başlarında kendine özgü modernite tecrübesiyle Batı-dışı dünyada gerçekleşen en önemli modernite tecrübelerinden biri olarak da okunabilecek bir Osmanlı modernitesi sözkonusudur. Hanioğlu'na göre bu durum, II. Meşrutiyet garpçılığını tatmin etmemektedir. Geleneksel Osmanlı modernleşmesi gelenek/din ve moderniteyi bir şekilde telif eder/etmeye çalışır ve bu yönü ile özgün bir tecrübedir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet garpçılığı ise, modernite ile geleneğin asla bağdaşamayacağına inanır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet garpçılığı tekil bir modernite anlayışına sahiptir. Bu çerçevede dini devre dışı bırakan materyalist ve bilimci Avrupa modernite tecrübesi dışında bir modernleşme tecrübesinin yaşanabileceğine ihtimal vermedikleri için Osmanlı tecrübesini modernleşme olarak görmemektedirler. Şükrü Hanioğlu'na göre bu akım mensuplarının bir yandan da dinde reform üzerine fikir serdetmelerinin arkasında, Protestanlık tecrübesine referansla reforme edilmiş bir dinin daha etkili olduğu düşüncesi vardır.

Hanioğlu son olarak aşağıdaki hususların altını çizdi:

Cumhuriyet dönemindeki etkisinden hareketle II. Meşrutiyet dönemi garpçılığının çok etkili bir fikir akımı olduğuna dair algı yanlış; zira II. Meşrutiyet garpçılığı kesinlikle marjinal bir harekettir ve kendisinden önceki modernleşme tecrübesinin bir devamı gibi telakki edilmemelidir. Bu iki modernite arasında yapılacak bir ayırım, Osmanlı modernleşmesinin kendi bağlamı ve dinamikleri çerçevesinde anlaşılmasını mümkün kılacaktır.

Suudi Arabistan İzlenimleri

Ali Polat

Bir o kadar yakın ve bir o kadar uzak ülke, Suudi Arabistan. Bir o kadar bildik ve tanıdık ve bir o kadar da yabancı. İlk izlenimlerim yıllar önce bir vesile ile yapmış olduğum umre ziyaretinde şekillenmişti. Daha çok kutsal mekânlar etrafında geçen bir değerlendirmeye olan bu tür ziyaretler belki daha uzun soluklu; insanı, şehri ve yaşanan bölgedeki de içine alan derin ve uzun süreli analizlerle-tecrübelerle ancak tamamlanabilir. Şu anda yapmakta olduğum ikinci ziyaretim ise bu tür bir uzun soluklu bakışın başlangıç dönemlerine tekabül etmektedir.

9 yıldır içinde bulunduğum bankacılık kariyerine bir ara vermek, bu alandaki tecrübeleri akademik bir ortamda da kullanabilmek ve birazda kendime zaman ayırmak amacıyla yaklaşık 6 ay kadar önce Riyad'a gelerek Kral Suud Üniversitesi'nde görev başladım. Üniversite vesilesi ile geldiğim İstanbul'da 19 sene ikamet ettikten sonra (11 Eylül olaylarını da kapsayan 6 aylık bir Amerika seyahatini saymaz isek) şimdi bu topraklara gelmiş bulunduk. Farklı vesileler ve bahanelerle bu 6 ay ne kadar devam eder bilemesem de gidişat biraz uzun olacağını gösteriyor.

Şehir ve Hayat

Riyad şehri 15 belediye bölgesinden oluşan yaklaşık 6 milyon insanın yaşadığı Suudi Arabistan'ın başkenti. Aylara göre hava sıcaklığı değişse bile bizim alıştığımız “mevsim normalleri” burada daha farklı. Örneğin Mayısın başlarıyla Eylül aylarına kadar 40-45°C gayet normal olarak düşünülmeli. Öte yandan yağış hemen hemen hiç yok. Nem ise yine mevsimlere göre değişse bile oldukça az. Hele hele İstanbul ile kıyaslandığında oldukça kuru bir havaya sahip ki bu kuru havanın benim açımdan tercih edilir bir şey olduğunu söylemem gerek. Riyad çölün ortasındaki bir şehir. Bu nedenle hayat, belli dönemlerde çöl fırtınalarıyla ve bu fırtınaların olmadığı zamanlarda da şehri kaplayan sis yoğunluğundaki tozlarla devam ediyor. Burada, bizdeki büyük şehirlerdeki gibi, metro, otobüs, tramvay şeklinde sayılabilecek etkin bir toplu taşımacılık yok. Dolayısı ile ulaşım ya özel araçlarla ya da taksitlerle yapılıyor. Benzinin litre fiyatı yaklaşık 0,50 *halala* (ki bu da 20 kuruşa tekabül etmektedir) civarındadır. İklim şartları ve kültür nedeni ile insanların evlerinden işlerine yürümeleri veya bisiklete binmeleri de çok mümkün olmamaktadır, kural değil istisna olmaktadır. Dolayısı ile çok sayıda arabanın çok uzun mesafeler kat ettiği bir otoyol şehri haline dönüşen bu şehirde, tek ulaşım bu otoyolların kullanılması ile mümkün olmaktadır.

Suudi Arabistan'daki İslâm anlayışı ve yorumu, kadın ve erkeğin hiç bir ortamda beraber olmasını (*full segregation*) gerektirmektedir. Bu nedenle hiç bir sosyal mekânda kadın ve erkeğin

(aile olarak hariç) bir arada olmaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu husustaki kurallar önceki yıllarda çok daha ciddi bir şekilde uygulanmakta iken özellikle son yıllarda uygulanmadığı yönünde görüşler duymaktayım. Din polisi de denilebilecek mutavva'ların kurallara uymayan herşeyi ve herkesi düzelttiği bir ortamdan artık bu mutavva'ların çok da etkisinin olmadığı ve kendilerinin de ortada gözükmediği bir yapıya geçildiği ifade edilmektedir.

Suudi Arabistan'da kadınların araba sürmesi yasaktır. Her ne kadar şehir içinde kadımlar tek başına veya birlikte taksiye binse veya seyahat edebilse de, örneğin bir otele gidip tek başına kalmaya kalkarsa bunun için de kocasının veya velisinin izni gerekmektedir. Özellikle kadınların araba kullanma konusu uzun yıllardır ve şu anda da tartışılan bir konudur. Toplu taşımacılığın da olmadığını düşündüğümüzde erkekler ya yarı zamanlı aile şoförü olarak iş yapmakta ya da imkânları var ise özel şoför tutmaktadır. Özel şoför için ise yine eşinin kullanacağı ikinci bir araba gerekmektedir. Bu nedenle bir aile içinde çok sayıda arabanın olması da gayet normal olabilmektedir.

Hayata ilişkin bahsedilebilecek en önemli hususlardan birisi ise Suudi Arabistan'daki himaye/kefalet sistemidir. Burada bulunan bir yabancı ancak bir Suudlunun kefaleti ile burada bulunabilmektedir. Kurulan sistem ile kısaca, gelen yabancının bir iş yapması şartıyla bu ülkede bulunması, bu işin devletçe kabulü ve bir vatandaş tarafından işçiyeye kefil olunması, işin bittiği durumda ülkede kalma imkânının da kalmadığı bir yapı oluşturulmuş.

Üniversite

Şehir ve hayattan üniversiteye doğru geçerse, Riyad'da bulunan 8 üniversite ve birçok kolej içerisinde en eskisi ve en fazla prestije sahip olanlarından birisi King Saud Üniversitesi'dir. 1971 yılında ilk önce dini konularda eğitim vermek üzere Riyad Üniversitesi adıyla kurulmuş, 1982 yılında bugünkü ismini almıştır. Kız öğrenciler için ayrı bir kampüsü olan bu üniversitenin toplam öğrenci sayısı 50.000'in üzerindedir. Toplam öğretim görevlisi sayısı ise 5.000'den fazladır. Ana kampüs şehrin içinde yer almakta ve 9 km²'lik bir alana kaplamaktadır. Bunun dışında farklı kampüsleri de bulunmaktadır. Üniversitenin şu andaki binaları ve kampüsü 1980'li yıllarda ABD'li bir firma tarafından yapılmış olup daha sonra bu firma, bu üniversitenin inşası projesiyle dünyadaki en büyük sabit fiyatlı sözleşmeyi yapan firma ünvanını almıştır. Üniversitenin öğrenciler ve öğretim üyeleri için konaklama imkânları bulunmaktadır. Özellikle öğretim üyeleri için çok sayıda yeni konut yapımı şu anda devam etmektedir.

Webmetric kayıtlarına göre 2009 yılında üniversite dünya sıralamasında 197. Asya sıralamasında ise 21. üniversitedir. Üniversite ile ilgili detaylı bilgi www.ksu.edu.sa linkinden temin edilebilir.

Kız ve erkek kampüslerinin farklılığından bahsetmiş idim. Kız kampüslerinde bayan hocalar ders vermektedir. Ancak, bayan hocaların yeterli olmaması durumunda erkek kampüsündeki sanal sınıflar yardımıyla yetişmektedir. Gerekli teknolojik donanıma sahip sınıflar ile (smart board, uzaktan iletişim, kamera, sunum cihazları, ses sistemleri vs.) kız öğrenciler kendi sınıflarında iken diğer kampüsteki hocayı takip edebilmekte, soru sorabilmekte, notları görebilmekte ancak erkek hocanın kız öğrencileri görmesi mümkün olmamaktadır. Henüz böyle bir ders vermemiş olmakla birlikte, verdiğimiz durumda sanırım boş sınıfa konuşuyor olacağım ki psikolojinin kimse yokken varmış gibi ayarlanması herhalde çok da kolay olmayan bir şey.

Son olarak, şu ana kadar burada bulunduğum 6 aylık zaman dilimi içinde üniversite kampüsünde özellikle "bilgi toplumu" (*knowledge society*) kavramına çok fazla rastladığımı söyleyebilirim. Farklı kaynaklardan edindiğim bilgiler de Suudi Arabistan'ın bir anlamda eğitim seferberliğine başladığını göstermektedir. Üniversitede kullanılan dil şimdiye kadar (birçok fakülte-

Üniversitedeki bağlantı koridorları

de) Arapça iken, yavaş yavaş İngilizce eğitime geçilmektedir. Bazı temel dersler Arapça verilmekte birlikte birçok ders İngilizce verilmektedir.

Üniversite ortamındaki Suudlu akademisyenlerle çok ciddi bir iletişimimiz şu ana kadar olmadı. Suudlu akademisyenlerin idari görevlerindeki yoğunluk hem akademik faaliyetlerini hem de bazı sosyal iletişim imkânlarını kısıtlıyor diye düşünüyorum. En azından yaşadığım örnekler beni bu sonuca yöneltti. Özellikle fakülte çevresindeki tüm Suudî akademisyen ve idarecilerden güler yüz ve tatlı söz duyduğumu belirtmek isterim. Özellikle Bölüm Başkanı Dr. Salih el-Harbî'nin hem pratik sorunları çözmeye odaklı yönü hem de güler yüzü diğer yaşadığım tecrübeler (ki bu yazının konusunu tümünden değiştirdi!) yanında üste çıkmaktadır. Bir anlamda iki farklı dünyada bile yaşadığımı söyleyebilirim.

Üniversitenin mimarisine baktığımızda ise oldukça farklı olduğunu farkettim. Bu farklılığın nedeni ilk başta tabii olarak benim alışmamış olmam. Çölün ortasındaki bir şehrin yine çöl renginde binalardan oluşmasından normal bir şey yok. Öte yandan hava çok sıcak olduğu için yüksek ve üstü kapalı bir koridorla fakülteler birbirine bağlanmış. Yani güneş görmeden, gölgesi bir ortamda çok uzun bir şekilde yürümeniz mümkün kılınmış bu şekilde. Çok işe yaradığını söyleyebilirim.

Yazının başında belirttiğim şekilde, umre ziyareti mübarek beldelerde yapılan başdöndürücü bir ziyafet. Farklı milletlerden insanların ortak hedeflerinden biri, bu ziyareti maksimum düzeyde faydalı kılmaya odaklanmak şeklinde. Bu ziyaret sırasında yaşanan olumlu olumsuz tecrübelerin ise Suudi Arabistan'ın kendisine ne kadar temsil ettiği noktasında ciddi bir algılama sorunu olduğunu düşünüyorum. Gelen insanların büyük bir kısmı Mekke ve Medine'yi ziyaret etmekte ve kısaca ziyaretlerinden sonra ülkelerine dönmekte. Dolayısı ile buradaki yaşamın getirdiği hususlar hakkında da bilgi sahibi olamamakta. Başka bir deyişle Suudi Arabistan'da yaşamının bazı genel tecrübeleri olsa da Mekke başka, Medine başka, Riyad başka ve Cidde daha da başka...

Ve biraz daha...

Suudi Arabistan'da yaşadığım en büyük sorunların başında alfabe ve takvimde çifte sistemin kullanılmasıdır. "Latin harflerini sadece İngilizce telaffuz üzerinden okuyarak Arapçalaştırmak şeklinde formülize edeceğim husus burada *ikame* (yabancıların kimliği ve camii ve lokanta dışında nerede ise her zaman sizden istenip sorulacak olan belge) sahiplerinin resmi işlemlerde sorun yaşamasına neden olmaktadır. Örneğin isminiz 'Naci' ise bunu araplar en-ey-si-ay şeklinde

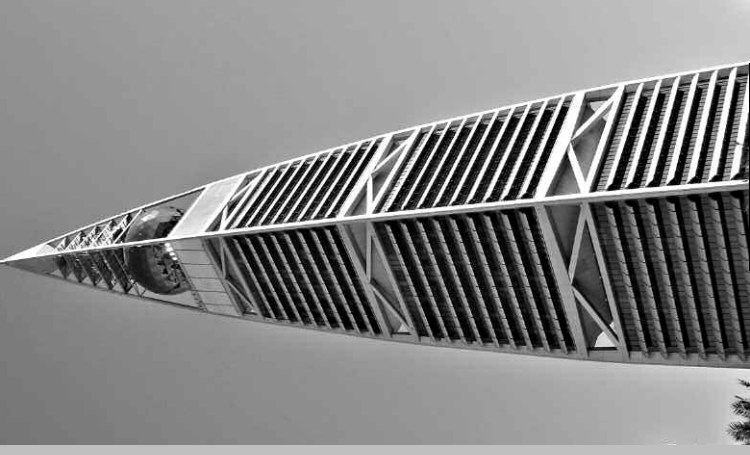
okuduklarında muadili Arapça harfler ise nun-elif-sin ve cim'e dönüşüyor, bu durumda Arapçasını okuduğunuzda ismin 'Nasi' olduğunu görüyorsunuz. Orijinali Arapça olan bir kelimenin yaşadığı bu ızdırıp ve o kelime ile işi olan kişinin yaşadığı sıkıntı anlatılır boyutta değil.

Takvim olarak ise hem miladi hem de hicri takvim kullanılıyor. Ancak insanların tercihleri sadece birisi üzerinden olduğunda takibi sorun olabiliyor. Örneğin siz bugünü sorduğunuzda alışkanlıkla miladi bir yanıt beklerken karşınızdaki hicriyi takip ettiği için hicri olarak cevaplayabiliyor. Maaşlar, ev sözleşmeleri vb. hicri takvim üzerinden yapılabiliyor.

Arabistan'ın vize sisteminde "turist vizesi" hemen hemen hiç verilmiyor diyebiliriz. Sorduğum bir yetkili böyle bir vize türünün olduğunu; ama diğer ülkelerin tam aksine almanın çok zor olduğunu ifade etti. Hac ve umre vizelerini bu tür bir vize olarak değerlendirmek bence mümkün değil. Çünkü bu vizeleri alanlar sadece vazifelerini yapabilecekleri yerlere gitmek durumunda. Örneğin bir umre vizesi alan şahsın Riyad'a gelmesi resmi olarak mümkün değil. Vizelerle ilgili diğer bir farklılık ise Suudi Arabistan'da çalışanların çıkış için de vize almak zorunda olmaları; zira işverenlerden veya kefillerden tekrar dönmek üzere çıkış (exit re-entry) vizesi almayan kişilerin ülkeye tekrar giriş yapması mümkün değildir.

Suudi Arabistan işgücü piyasasının en temel özelliği her işletmenin büyüklüğüne göre belli sayıda Suudlu çalıştırma zorunluluğudur. *Saudization* olarak adlandırılan bu uygulamanın yabancı işçilerin psikolojilerini olumsuz etkilemesi ve daha farklı sorunlar oluşturmaya kaçınılmazdır. Bu ülkedeki işgücü piyasasının emek için belli bir fiyatın ödendiği serbest bir piyasa olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Tam aksine, bu piyasa kişilerin tâbii oldukları milliyetlere göre tasnif edilmektedir. Her ülke vatandaşının emeğinin fiyatı da farklı olmaktadır (Batıdan doğruya doğru azalan bir skala). Dolayısıyla ülkedeki yabancının psikolojisi "işini yap, paramı al ve birgün kendi ülkene dön" şeklinde gelişmektedir (Amerika'nın eriten kap olma özelliğinin tam tersine Suudi Arabistan uygulamaları gereği ayıran bir kap olmaktadır).

Suudi Arabistan'ın Türkiye'den en temel farklılığı ise buradaki hayatın resmi olarak namaz saatlerine göre ayarlanıyor olması. İşyerlerinin namaz saatlerinde hizmet vermesi yasak olduğu için tüm işyerleri namaz için kapanıyor. Bu durumda ikindi, akşam ve yatsı ezanlarını kapsayacak bir zaman aralığında dışarda işiniz var ise, büyük bir ihtimalle yetiştirmeniz mümkün olmayacaktır. Çünkü ezan ile namaz arasında yer alan uzun bekleme süresi ile birlikte namazların kılınması burada daha fazla vakit almaktadır. Biraz bu durumun bir sonucu birazda yine iklim şartları ile çalışma saatleri sabah 7'den öğlen 2'ye kadar sürmekte ve ikindiden sonra tek-

Burcu'l-Faysaliyye
(Al Faysaliyah Center)

rar başlayıp geç saatlere kadar devam edebilmektedir. Suudlular ise daha çok hayatlarını gece sürdürmektedir desem yeridir. Trafîğe çıkmak için en son tercih edilecek zaman akşam 9'dan sonrasıdır.

Bu yazının konusu daha çok kişisel izlenimler olduğu için Suudi Arabistan ekonomisi ve finansal durumu ile ilgili akademik bir analizden ziyade yine kişisel gözlemlerimi bu noktada paylaşmak isterim.

Ülkede vergi uygulamasının olmaması (aslında yabancı şirketler için kurumsal bazı vergiler varmış ama temelde harcamalardan ya da kaynaktan kesinti şeklinde gelirden vergi alınmıyor, yani Türkiye'deki gibi net-brüt maaş farklığı yok), birçok şeyi ucuz kılıyor. Araba fiyatları, dayanıklı tüketim malları, elektronik ürünlerindeki cazip fiyatlar hemen kendini gösteriyor. Öte yandan elektrğin petrolden üretiliyor olması elektrîği de oldukça ucuz hale getirmekte. Su da deniz suyunun arıtılarak kullanılıyor. Maliyeti hakkında bir bilğim olmasa da bir damacana suyun (Türkiye'de muhtemelen 3-5 ile 10 TL'ye kadar değişiyordur) 5 Riyal (2 TL) olması herhalde en şaşılabacak şeylerden birisi. Bu nedenle tüm susuzluğuma rağmen Adapazan-İstanbul treninde yarım litrelik suya 0.75 TL vermekten kaçınıyorum.

Vergi almıyorum olsa da kamu harcamalarının en temel kaynağını petrol gelirleri oluşturuyor. Şehirde çok büyük inşaat projelerinin devam ettiği görülüyor. Bir anlamda tüm şehrin bir şantiye alanına döndüğünü bile söyleyebiliriz. Tepe, ırmak, çukur vb. hiçbirşeyin olmadığı Riyad'da gayet geometrik bloklarla şehir inşa edilmektedir.

Ve nihayet..

Hayatın gerçeklerinden bahsetmeyi bitirip biraz da özelliklerinden bahsederek bu yazıyı bitirebiliriz.

Suudi Arabistan'da bulunmanın en güzel yönlerinden birisi de birçok Müslüman için maddi manevi külfetleri bol olan mübarek mekânları ziyaretin buradan daha kolay oluyor olması. Her ne kadar Riyad, Mekke ve Medine'ye yaklaşık 9 saatlik bir mesafede olsa da vize almakla uğraşmak durumunda kalmıyorsunuz. Birçok çalışan için, Türkiye ile kıyaslandığında, iş hayatının temposu burada daha düşük. Bu tempo düşüklüğünün insanı tembelleştirme riski tabii ki ciddi bir tehdit. Ancak, insanın kendine ve ailesine zaman ayarabilmesi açısından da büyük bir imkân. Her ne kadar "benim memleketim" diyebileceğim yerlerde de olsam vakti zamanında bir abimin tavsiyesini kulaklarımda çınlatmayı her zaman tercih ediyorum: "Vaktimiz ne kadar çok olsa da kısıtlıdır bu memleketlerde. İşimizi bitirip kendi ülkemize döneceğiz, bu yüzden mevcut vakti olabildiğince bereketli ve dikkatli kullanmak lazım. Her zaman bunu yapmak durumunda olsak da özellikle bu ülkelerde yapılabilecek şeyleri hızlandırmak, gereksiz şeylerden mümkün olduğunca uzak durmak anlam katacaktır ziyaretimize..."

Kimden kaçıyoruz, kendimizden mi?!...

Kimden kaçıyoruz, kendimizden mi?!...

Saf bir kişi, bir kuşluk vakti, koşa koşa Hz. Süleyman'ın adalet sarayına sığındı. Yüzü gamdan, korkudan sararmış, iki dudağı mosmor kesilmişti. Hz. Süleyman, ona; “Efendi! Sana ne oldu?” diye sordu. Adam; “Azrâil, bana öyle öfkeli, öyle kin güder bir gözle baktı ki...” dedi. Hazreti Süleyman; ‘Peki’ dedi, “Sen, şimdi benden ne istiyorsun? Onu söyle!” Adam; “Ey canları koruyan büyük varlık! Rüzgâra emret de beni buradan Hindistan’a götürsün; belki kulunuz, oraya gidince canını kurtarmış olur.” Hazreti Süleyman rüzgâra emretti. Rüzgâr da o adamı aldı, hemen deniz üstünden uçurarak Hindistan’ın iç taraflarında bir yere götürdü. Ertesi gün dîvân kurulmuştu. Herkes, Süleyman’ın huzuruna gelmişti. Hazreti Süleyman Azrâil’e dedi ki:

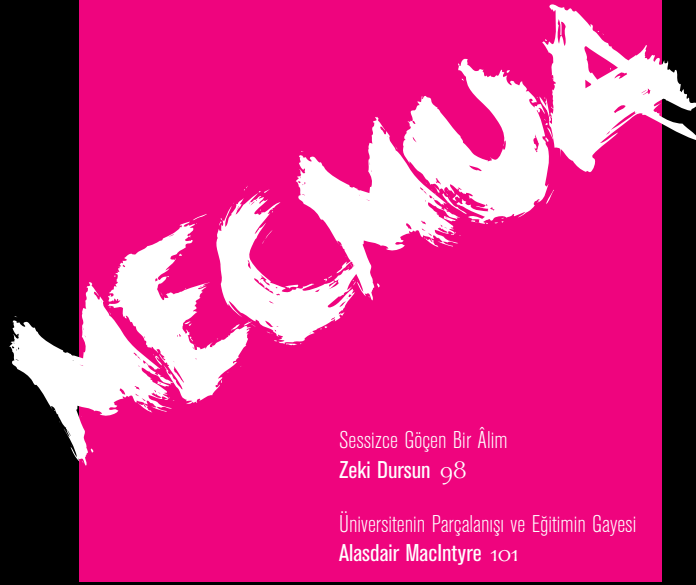
Senin korkundan bana gelip sığınan o müslümana, onu canından, malından, evinden, barkından ayırmak, avare etmek için mi öyle öfkeli baktın?

Azrâil dedi ki:

Ben ona öfkeli bakmadım. Ben onu, yol üstünde gördüm de, şaşırıp kaldım, bu sebeple ona, şaşkın şaşkın baktım. Çünkü, Cenâb-ı Hakk bana “Onun canını, bugün Hindistan’da al!” diye buyurmuştu. Şaşırıp da, kendi kendime dedim ki: “Bu adamın yüzlerce kanadı bile olsa, onun bugün Hindistan’a varabilmesi çok uzak, çok zor.”

Ey yoksulluktan, ilâhî takdirden korkan ve ihtiraslarına kapılan kişi; sen, bütün dünya işlerini buna kıyas et, gözünü aç da, hakikati gör. Kimden kaçıyoruz, kendimizden mi? Ne de olmayacak şey! Kimden neyi kapıyoruz, neyi kaçıyoruz? Allah’tan mı? Ne de büyük günah...

Sessizce Göçen Bir Âlim
Zeki Dursun 98

Üniversitenin Parçalanışı ve Eğitimin Gayesi
Alasdair MacIntyre 101

Sessizce Göçen Bir Âlim

Zeki Dursun

Yıldızları yazmak zordur. Yazmak için sessizce yaşamak gerekir. Ben sessizce yaşadım, yalnızca bu olan bu, şu an.

İlk tanışmamız hocam (Osmanlı Türkçesini ondan öğrendim), ağabeyim, gizli zamanlarda sığınağım (her sıkıntıda dert ortağım oldu) ve İstanbul'da üniversiteye okumak için geldiğim 1999 senesinin yazında bana yardımcı olması için bir okuma listesi yapan Mehmet Ağabey sayesinde olmuştu. Sadece kitap isimlerini değil; aynı zamanda kitaplar hakkında kısa kısa notlar da yazdırıyordu. O notlar hâlâ saklı bende. Arada kendime ah vah etmek için o notlara bakar, ne kadarını gerçekleştirdiğimi uzun uzun düşünürüm. Okumak için not aldığım kitaplar arasında Şakir Koçabaş'ın *İslam'da Bilginin Temelleri* kitabı da vardı. Daha sonra, o zaman doçent olan Prof. Fatih Andı, ilk derste *modernizm* kavramını sormuş, cevap alamayınca ceza olarak kavram üzerine çalışma yapmamızı istemişti. Mehmet Ağabeyin notlarından hareketle *modernizm* kavramı üzerine okuduğum eserler arasında Şakir Koçabaş'ın mezkûr eseri de vardı. Kitaptan haberdarlığımız tanışıklığa dönüştü.

Sonra İsmail Kara'nın rehberliğinde Bilim ve Sanat Vakfı'yla ve kütüphanesiyle tanıştım. Tarih 19 Ekim 1999. O zamanlar Fahri Solak Hoca vakfın sekreteri, vakfın yeri de Aksaray'daydı. İsmail Kara'nın yanına gidip gelen ve İstanbul Türk Dili ve Edebiyatı'nda doktora yapan bir arkadaş vakfın yerini tarif etmişti. Buldum, kapıyı çaldım; selam verdim ve maruzatımı anlattım. Ne demek, dedi. Hoca size kefil, bize de yardımcı olmak düşer -hocanın himmetlerine daha pek

çok yerde sonradan şahit olacaktım- dedi ve beni kütüphaneye üye yaptı. İstedğim kitaplar vardı, onları da ikişer ikişer alabileceğimi söyledi. Sevindim.

Şakir Koçabaş'la vicahi tanışıklığım ise vakfın Vefa'daki yeni yerinde olacaktı. Bursa'da yaşayan Metin Önal Mengüşoğlu'na vakfın güz seminerleri programını götürmüştüm. Programa şöyle bir baktı ve git, Şakir Koçabaş Hocanın elini öp, benden de selam söyle, dedi. Emir demiri keser. Hele emir insanın sevdiğinden gelirse. İstanbul'a döndüğümde vakıfta hocanın yanına vardım, utana sıkıla selam verdim, etrafında talebeleri vardı; önünde eğildim, elini öpmek istediğimi ima ettim ve sessizce Bursa'dan Şair Metin Önal Mengüşoğlu'nun selamı var size, elinizi öpmemi emretti, dedim. Elini çekti ve sessiz kaldı. Biraz bekledim ve izin isteyerek ayrıldım yanında. Sonrasında Metin Önal Mengüşoğlu'na bir şey söylememe kararı aldım. Ama Metin Önal Mengüşoğlu, selamının karşılığını sorunca sustum, susmamda ne olabileceğini anlayan -arife tarif gereksiz- şair, susar, susar, dedi. Sadece sustum. Bazı kitaplara tefe'ül yapmak âdetimdir. İşte size bir tefe'ül neticesi: Mahir İz Hoca himmetiyle yetiştirdi. Akif diyor ki:

Seninle bir kafadaydık Hüda için, Hakk için.

Metin Mengüşoğlu, 2004'te *İstanbul Hikâyeleri* başlığı altında yayımladığı hikaye kitabındaki "Are You Muslim?" adlı hikâyesinde Akif'in mısrasına benzer bir ilişkiyi anlatır dostu Koçabaş'la:

Şakir nihayet İngiltere'den dönmüştü. Aciz ve Muhtaç, arkadaşları Şakir'le işte bu çay bahçelerinin (Sultanahmet Camisi çevresindekiler-ZD) birinde buluşup hasret giderdiler. Camiin batı istikametinde Alman çeşmesine bakan yönde bir köşede oturmuşlardı.

Aciz ve Muhtaç, Şakir'e İngilizceyi ne ölçüde geliştirdiğini filan sorup duruyorlardı.

Şakir onlara İngilizlerin tarihsel ünvanlara atfettiği değerlere dair bir şeyler anlatıyordu.

Şakir (yanlarındaki konuştuıkları hippilere-ZD) ne yaptı biliyor musunuz; Lucian Blaga'yı sordu. Genç adam bu şairi tanımasın mı? Üstüne üstlük Romen edebiyatı hakkında özel çalışması var.

Şakir (kendisine ZD) uzatılan kitabı alıyor ve Dünkü Işık şiirinin son iki kıtasını sesli okuyor:

Arıyorum bilmeden ne aradığımı. Arıyorum.

bir ibrik kenarında dudak izi gibi

içimde müphem kalan büyük bir saati

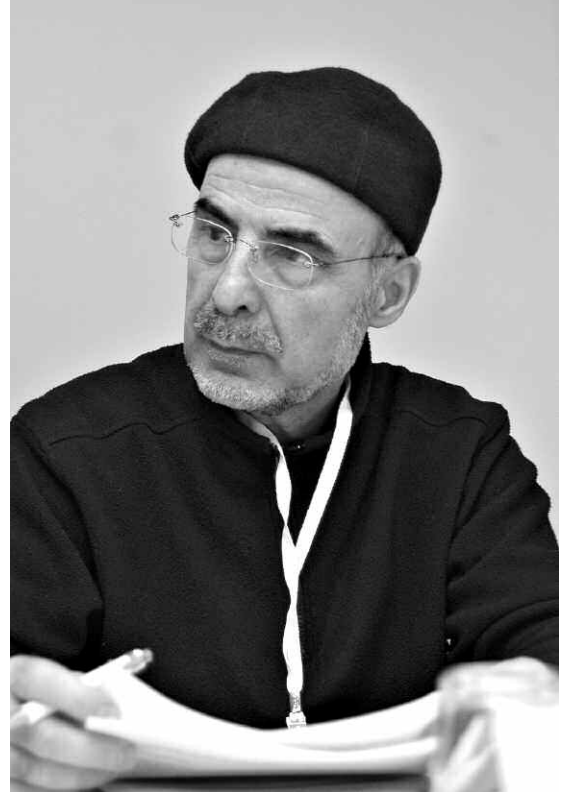
Arıyorum bilmeden ne aradığımı. Dünkü yıldızların sönen yıldızların altında, arıyorum daim övdüğüm sönmüş ışığı.

Şiir sözü bitince Sultanahmet Camii minarelerinden ezan sesi yükseliyor. Çay ocağının orta yerine aniden bir sükût topu fırlatılıyor sanki. Herkes susuyor. Sözcüklerini bitirmeyenler bile yarıda bırakıyor, tükürüklerini yutkunuyorlar. Aradığın, yitiğin, içinin marifeti acaba bu muydu ey Hollandalı? Şimdi bulunduğunu hissediyor musun? Allah en büyük...

Son mesai...

Şakir Kocabaş Hocayla son mesaim ve notlarım 2003 yılına ait. 2003 yılında mezun olabilmek için bir hocayla çalışma yapmamız gerekti. Ben Prof. Mustafa Özkan'la çalışmaya karar vermiştim, hatta konuyu bile konuşmuştu hocayla ama kaderin başka hesabı varmış. Bana çalışma yapmam için Prof. Yekta Saraç hoca tesadüf etti. Üzülmedim değil. Hemen Mustafa Özkan hocaya durumu anlattım. Hoca ancak hoca kabul ederse benimle çalışabileceğini söyledi. Yekta Saraç hocanın huzuruna vardım. Durumu anlattım. Olmaz, dedi, sen bana lazımsın, yarın şu saatte odamda ol.

Bende bir hayal kırıklığı, bir isteksizlik. Meğer rıza ne güzel makammış yaşayarak anlayacaktım. Hoca erte-

si gün, "Senin Mustafa Çiçekler'in talebesi olduğunu biliyorum. Aynı zamanda Arapça dersleri de alıyorsun. İngilizcen de metin okuyacak kadar var." dedi. Şaşırdım, kaldım. Ne diyeceğimi bilemedim. Bu tür durumlarda genelde susarım ben. Seninle "Belagatte Delâlet Kavramı ve Göstergebilim Karşılaştırması" üzerine çalışmak istiyorum, dedi. Konuyla ilgili önce kendi kitabına baktık, bir yol haritası belirledik. Meseleyi bütün veçheleriyle ve hikâyesiyle İsmail Kara'ya açtım ve Kubbealtı Fotokopiden Büyük Haydar Efendi'nin *Usul-ı Fıkıh Derslerini* almamı söyledi.

Gel de çık işin içinden. Bu fıkıh işi nerden çıktı? Hoca hiç böyle bir şeyden bahsetmemişti ama. Mızımız ve

kıymet bilmeyen bir öğrenci hâli. Emir gereği aldık kitabı ve vardım Yekta Saraç hocanın yanına. Dedim ki İsmail Kara, bu kitabı da okumamı söyledi. Hoca güldü: Hoca benden erken davrandı. Nasıl yani dercesine yüzüne baktım: Bu *delalet* kavramı orada da var, o bilinmeden olmaz.

Artık fakülte koridorlarından elinde usul-ı fıkıh kitapları olan ve meselelerle cedelleşmek zorunda kalan bir edebiyat öğrencisi. Lakabı: Fetvacı... Ve yardım aldığım insanlar ve kitaplar: Dücane Cündioğlu bütün kitapları ve şifahi yardımlarıyla; İsmail Kara kontrolleri ve önerileriyle; Cüneyt Kaya müşkil meseleleri kolayca çözmesiyle ve son noktayı koymak için yaptığı himmetiyle; kitapları ve makaleleriyle Şakir Koçabaş...

Bir sahne...

Yaptığı çalışmayı son olarak bir hocaya göstermek isteyen yorgun ve bu işin bir an evvel bitmesini isteyen öğrenci, Şakir Koçabaş'ın yanına varır: Hocam, ben *delalet* konusunda 10 aydır mesai harcıyorum, çalışmam konum ve yaptıklarım, görüştüklerim şunlar, der. Bir giriş bir de değerlendirme yazması gerektiğini ekler. Eksikleriyle ilgili yardımcı olup olamayacağını sorar.

Önce meşhur kasketi havaya kalkar, gözleri öğrenciye dönük: Aleykümselâm, der. Sen Metin Önal Mengüşoğlu'nun selamını getiren arkadaş değil misin? Evet der, benim. Aleykümselâm, der tekrar.

“İşte selamın karşılığını alma vaktin geldi.”

Berberce metni incelerler, şunları ekle, giriş içinde şunları oku ve sonra girişi yaz, der hoca.

Dediklerini harfiyen yapar öğrenci.

Son haber...

Çalışmayı teslim ettim. Ama 11 aylık uzun bir dönemde geride kalmış ve mezuniyet zilleri çalmaya başlamıştı.

Bir gün mail adresime sızlanma haberi geldi: Şakir Koçabaş hocamız vefat etti.

Yaşadıklarım gözümün önünden geçti. Sahneler belirdi. Haberi aldığımda gecenin bir yarısıydı. İstanbul'a gitmek ihtimali de yoktu. Faruk Deniz Ağabeyi aradım vakıftan sızlanmayı anlattı: sessiz ve yalnız yaşadı; cenazesi de sessiz ve yalnız oldu.

Kolum kanadım kırıldı. Aradan geçen zamana rağmen hocanın yardım sonrası söylediği söz kulaklarımdaydı: Bu çalışmaya devam et.

Hocanın sene-yi devriyesinde yazmak istedim, ama olmadı her seferinde bir şey engelledi beni. Ta ki geçen gün Metin Önal Mengüşoğlu'yla bir çalışma yapmak için telefonda konuşurken söylediği bir sözü hocadan da duyduğunu hatırlayana değin... Söz hikâye münasebetiyle Şakir Koçabaş'a gelmişti ve Mengüşoğlu, “O benim kardeşimdir” dedi. Ben bu cümleyi daha önce Şakir Hoca “aleykümselâm” dediğinde de işittim: “O benim kardeşimdir.”

Üniversitenin Parçalanışı ve Eğitimin Gayesi*

Alasdair MacIntyre

Tercüme: Ahmet Okumuş

Bugün bir Amerikan Katolik üniversitesinin ayırt edici iddiası ne olmalıdır? Lise sonrası eğitimin nasıl olması gerektiğine dair daha az parçalanmış bir tasavvur inşa ederek ve en iyi seküler üniversitelerde bile neyin feci biçimde yanlış gittiğini teşhis ederek, seküler muadillerine meydan okumak olmalıdır. Katolik bakış açısına göre, çağdaş seküler üniversite Katolik olmadığı için yanlışla düşmüş değildir. Yanlışla düşmüştür, çünkü üniversite olamamaktadır.

Oysa Katolik üniversiteleri de bu iddiayı sahiplenmekten uzak görünüyorlar; zira pek çoğunun yöneticisi, zaten kendileri de birbirini taklit eden pek muteber seküler muadillerini taklit etmeyi kafasına koymuş görünüyor. Böyle olunca Notre Dame'ı asabi bir halde Duke'ü gözetlerken bulur, Duke'ü de asabi bir halde Princeton'ı gözetlerken yakalarız. Peki, bu tavrı bu denli yozlaştırıcı hale getiren nedir? Seküler üniversitede yanlış giden ne olmuştur?

Bazı harcı âlem ve alelade hakikatlerle başlayalım. 19. yüzyıl'dan beri Amerikan üniversitelerinde çalışılan disiplinlerin sayısı istikrarlı biçimde katlanarak arttı. Felsefeye, psikoloji ve daha sonra iktisada dönüşen siyasi iktisat eklendi; daha sonra da siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji eklendi. Matematiğe ve fiziğe, kimya ve biyoloji eklendi. Aynı zamanda bu disiplinlerin her birinde alt disiplinler katlanarak arttı. Aynı şey Yunan ve Latin dili ve edebiyatlarında da oldu. Bunlara önce

* Alasdair MacIntyre, "The End of Education: The Fragmentation of the American University", *Commonweal*, vol. CXXXIII, nu. 18 (20 Ekim 2006)

İngilizce; ardından Fransızca, Almanca ve İtalyanca; daha sonra Rusça, Çince, Arapça ve Farsça katıldı. Tarihi çalışmalarda da katlanarak artma yaşandı. Amerika, Avrupa, Asya, Afrika, Antik çağ, Ortaçağlar, modern, siyasi, sosyal ve iktisadi tarihler... Yine tüm bu alanlarda gelişmekte olan bir alt ya da alt-alt disiplinler katmanını fark etmek mümkün. Yaratıcı yazıma giriş, tiyatro sanatları ve sair alanları saymıyorum bile... Disiplinlerdeki bu çoğalmanın tarihi, kuşkusuz ilim adamlarının artan ihtisaslaşmasının, böylece üniversite hocalarının profesyonelleşmiş, dar alana odaklanmış, ama nasıl olmuşa eğitim de veren araştırmacılara dönüşmesinin tarihidir. Ya da mesleki başarı ve akıbetleri büyük oranda hususi bir alt ya da alt-alt disiplinle özdeşleşme derecelerine bağlı olan mütehassıslara. Bu özdeşleşme, biri doktorayı, diğeri öğretim üyeliğini [akademik kadro alabilmeyi] hedefleyen iki mütekip çıraklık süreciyle garanti edilir. Her iki süreç boyunca da ödüllendirilen, kıdem sahiplerinin onayladığı kısa vadeli görevlerin başarıyla tamamlanmasıdır. Böylece kıdem sahiplerinin ön yargılarına saygı aşılanırken, uzun vadeli, serüven dolu risk alımlar ve modaya uymayan projeler ödüllendirilmemekte ve dolayısıyla gitgide nadiren sahiplenilmektedir. Bu şekilde, çoğu akademisyen, disiplinler statükonun muhafızı olmak üzere şartlandırılmakta; bazen bunu o statükoya tehdit oluşturmayan kimi disiplinler arası projelere karşı sergiledikleri iştihak ile kendi kendilerinden gizlemektedirler.

Üniversitelerin tarihinde izlediğimiz birbiriyle yakından ilişkili bu iki temayülün sahip oldukları hususi önem, ancak ve ancak üçüncü bir temayül üzerine yaptıkları güçlü etkiden kaynaklanmaktadır: Öğrencilerimizin eğitimindeki değişim. Gelin bu etkinin sonuçlarından yalnızca bir tanesini; her bir lisans öğrencisinin aldığı ve tipik olarak üç kümeden oluşan müfredat şablonunun nasıl belirlendiğini düşünelim. Üniversitenin her lisans öğrencisine zorunlu tuttuğu dersler; her bir öğrencinin kendi alan tercihinin sonucu

olan zorunlu ve seçmeli dersler; son olarak tamamen kişisel tercihe bırakılmış olan seçmeli dersler. Tüm bunların hâsılasına dair üç isabetli tesbit yapılabilir. İlk olarak; öğrencilerin tercih ettikleri ana dalda öğrendikleri şey, bu bilim dalı her ne olursa olsun, gitgide o özel bilim dalında uzmanlaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları şey haline gelmiştir. Tercih edilen ana bilim dalı ise, daha çok lisansüstü eğitimine bir girizgâh halini almıştır. En fazla taltif edilen lisans talebeleri de hocalarının bir benzerine dönüştürülmeye en fazla açık olanlardır ki böyle bir sonuç trajik değilse bile komik olacaktır. İkinci olarak; talebeler, ne öğrenmek istediklerini zaten bilseler bile -ki çoğu bilmez- ne öğrenmeleri gerektiğini henüz bilmedikleri bir aşamada az ya da çok geri dönüşü olmayan tercihler yapmaya zorlanmaktadırlar. Bildikleri, genel not ortalamalarının yüksek olmaması halinde kariyer beklentilerinin zarar göreceğidir. Bu nedenle pek de başarılı olamayabilecekleri dersleri almaya karşı çok güçlü bir güdüleri vardır. Neticede risk almak, hem talebeler hem de hocalar tarafından dışlanır ve mesela matematik ve doğa bilimlerinin kimi konularını en fazla öğrenmesi gerekenler, en çok ihtiyaç duyacakları bu dersleri almaktan kaçınırlar. Dahası, hocalar performans değerlendirmeleri konusunda talebelerine bağımlıdır ve talebelere istediklerini değil ama ihtiyaç duyduklarını vermede ısrarlı davranan hocalar, bu değerlendirme yöntemleri marifetiyle cezalandırılmış olurlar. Böylece çoğu öğrencinin asıl ihtiyaçları karşılanmadan kalırken, A notuna dönük arzularının tatmin edilmesi kaçınılmaz hale gelir. Üçüncü olarak; hangi müfredat şablonu benimsenirse benimsensin, bir uzmanın falanca konuya bakışı, bir yarı-uzmanın filanca konuya dair kısmi kavrayışı, başka bir konuya giriş türünden küçük küçük parçaların bir koleksiyonundan öteye gitmeyecektir. Bu parçaların birbirine nasıl bağlanacağı, bir bütüne katkıda bulunup bulunmadıkları, bulunuyorlarsa hepsinin nihayet neye balığ olduğu gibi sorular genellikle yalnızca yanıtsız kalmamakta, neredeyse sorulmadan geçilmektedir. Her ders, giriş dersi olsa bile, bir ihtisas alanına tabi ise ve belki de kendi alanı dışında kalan her

şeyden gayet bihaber olan bir hoca tarafından öğretiliyorsa, durum gerçekten başka türlü olabilir mi? Müfredatın her bir parçası birinin mesuliyetinde, lakin kimse parçalar arasında irtibat kurma mesuliyetini haiz değil. Peki, bunu kim dert etmeli?

Öğrencilerin yetişkin hayatına adım atmadan önce nasıl bir insan doğası ve insanlık durumu tasavvuruna sahip olacaklarını önemseyen herkes -ve dolayısıyla her Katolik- bunu dert etmelidir. Her akademik disiplin bize insan doğası ve insanlık durumunun bir cephesi hakkında önemli bir şeyler öğretmektedir: Fizik bize hangi parçacık ve kuvvetlerin maddi bir nesne olarak bedeni teşkil ettiklerini anlatırken, kimya ve biyokimya onu muhtelif etkileşim ve reaksiyonların sahası olarak inceler. Bizim gibi karmaşık organizmaların yapısını ve nasıl evrimleştiğini biyoloji öğretir; ama sosyoloji, antropoloji, iktisat ve tarih de insanları değişen kültürel ve sosyal ilişkileri içinde anlaşılır kılar. Düşünce tarihiyle birlikte felsefe bize niçin ve nasıl olup da kendimize ve çevremize dair daha yeterli bir anlayışa doğru ilerleyebildiğimizi, zaman zaman daha önceki anlama biçimlerinin sınırlılıklarını aşabildiğimizi gösterir. İnsanların aslında önemli ölçüde kendilerini tahayyül ettikleri şey olduklarını ve tahayyül olmaksızın insan hayatının zaafa uğrayacağını, sadece edebi ve diğer estetik çalışmalardan öğrenebiliriz. Ama yine de tüm bu farklı disiplin tiplerinin -ki bu tam bir katalog olmaktan hayli uzaktır- öğretmesi gereken her şeyi öğrendiğimizde bile, sırf tek bir disiplinden hareketle cevaplanmaları mümkün olmadığı için o ana dek sorulmadan kalan suallerle karşılaşırız.

Fizik, sadece bitkisel yaşam ve insan dışı canlı hayatının değil, başka her şeyin ve hatta insan eylem ve hissiyatının fiziğin temel yasalarınca açıklanmasını, belirlenmesini ya da onlara indirgenmesini mümkün kılan bir temel disiplin midir? Yoksa canlı organizmaların o şekilde açıklanamayacak özelliklere sahip olduğu ve insanların diğer canlı organizmaları aşan ve düşünce-bilgisi taşıyan eylemlerinde hiçbir doğalcı izaha imkân vermeyen gayelere yöneldikleri mi doğrudur? Bu ve benzeri soruları nasıl yanıtlayacağımız, büyük ölçüde

insanlık durumuna dair tasavvurumuza bağlıdır. İkinci bir sorular kümesi için de aynı şey geçerlidir. Hepimiz karmaşık bir geçmişin hem ürünleri hem de varisleriyiz ve kilit meselelerde o geçmişin muhtelif cepheleriyle irtibatımızı tanımlamak, böylece falancayı reddederek ya da filancaya fazla bağlanarak neyi kaybetmiş olabileceğimizi teşhis etmek zorundayız. Hâlâ Atina demokrasisi ve Pelepones Savaşı'nı anlamaya ve onlarla hesaplaşmaya ihtiyaç duyuyor muyuz? Peki ya Ortaçağlar, Aydınlanma, Fransız İhtilali, Romantizm, Kapitalizmin yükselişi, Marksizmin tarihi?

Bunlar şimdi ve burada kim olduğumuzu ve ileri modernliğin yaşam biçimini ayırt edici kılanın ne olduğunu anlayabilmek için yanıtlamak zorunda olduğumuz sorulardır. İlk grup sorular sadece çağdaş fizik kuramı ve o kuramı yapılandıran matematiksel denklemlere değil; aynı zamanda moleküler ve evrimsel biyolojinin bazı kısımlarına dair belirli bir kavrayış kazanmış kişilerce gereğince vaz edilebilirler -Plotinus'tan bugüne değin zihin felsefesinde süren ilgili tartışmaları zikretmiyorum bile.

İkinci grup sorular ise ancak kendi tarihleri ve selef kültürler hakkında eğitim almış kişiler tarafından gereğince vaz edilebilirler. Ayrıca üçüncü bir acil sorular grubu daha var ki bunların sorulabilmesi için de yine ciddi bir ön hazırlık çalışması gerekiyor. Bunlar da bizimkinden tamamen farklı kültürlerle nasıl anlaşabileceğimizle ilgilidir ki sadece fikir ve imge düzeyinde o kültürlerin sakinleri gibi konuşmayı elimizden geldiğince öğrenmeyi değil; onlar gibi görmeyi, onlar gibi düşünmeyi de başaralım. Böylesi bir öğrenme ameliyesi kendimizi tanımayı da içerir; fakat adet olduğu üzere değil, onların bizi anladığı şekilde. Tabii bu hemen şu soruyu gündeme getirir: Birbiriyle çatışan ve bağdaşmaz iddiaların öne sürüldüğü durumlarda onların bize dair anlayışları ve değerlendirmeleri ile bizim kendimize dair anlayışımız ve değerlendirmemiz arasında nasıl bir karara varacağız? Fakat böyle bir soru hususi bir yabancı kültürün dili, hayat ve düşünme tarzı ve edebiyat ve diğer sanat eserleri yeterince hazmedilmedikçe verimli ya da ciddi bir biçimde formüle

edilemez. Hâsılı mesela Mandarin, Japonca ya da Arapça öğrenerek işe başlamalıyız.

Bu üç soru kümesinden üç kısımlı bir müfredat ortaya çıkar. Birinci kısım matematik ve bilim içeriklidir ki fiziğin ötesinde kimyayı ve -beyinle ilgili son keşifler anlaşılabilmesi için- nörofizyolojiyi de kapsar. İkinci kısım tarihidir; fikirler tarihini sosyal, siyasî ve ekonomik bağlamına yerleştirir. Bir üçüncüsü de dil ve edebiyat çalışmalarını içerir. Üçünün de felsefi bir bileşeni vardır: Zihin ve beden felsefesi; geçmiş tarihimizin farklı cephelerinin gündeme getirdiği felsefi meseleler ve diğer kültürlerle ilişkimizden neşet eden yorum ve değerlendirmeler. Bu müfredatın öğretimi için ihtiyaç duyulan hoca kadrosu matematikçiler; fizikçiler; biyologların bazı türleri; düşünce, iktisat ve toplum tarihçileri; İngilizce ile bir ya da iki yabancı dil ve edebiyat hocaları; antropologlar ve felsefecilerden müteşekkildir. Fakat hayatı olan, bu kadronun sadece kendi disiplininin öğretimine değil, tüm müfredata kendini adanmış; kendi disiplini dışındaki alanlardan bir kısmına yönelik güçlü bir ilgi duyan ve o alanlara dair hatırı sayılır ölçüde malumat edinmiş hocalardan oluşmasıdır. Böylelikle yalnızca öğrenciler değil, hocalar da, böyle bir müfredatı gaye ve anlamını veren sorulara getirilen rakip ya da alternatif yanıtları takip edip formüle edebilir.

Böyle bir müfredatı uygulamanın elbette farklı yolları vardır. Ama müfredatı katkısı olan her bir disiplin içinde sınırlı sayıda problem alanı, metin ya da tarihî dönem üzerine odaklanılmalıdır ki her problem, her metin ve her dönem belirli bir derinlikle işlenebilsin. Yüzeysellik, uzman için olduğu kadar, eğitimli genel kültür erbabı (*the generalist*) için de kabul edilemez olmalıdır. Ayrıca eğer genel kültür sahipleri bu müfredatın kendilerine sunacağı meselelerle yüzleşip onları formüle etmenin zorluğunu anlayacaklarsa, bir karmaşa [girişlik] hissi belki de genel kültür adamı için uzmana nispetle daha önemlidir.

Bizimkisi öyle bir kültürdür ki, her uzmanlık sahasında ayrıntıların tartışılmasında gösterilen özen ve dikkat ile büyük önemi haiz genel meseleler üzerine kamuoyunda sürdürülen tartışmalara hâkim ucuzluk ve

kendine yontma eğilimi arasında tezatların en keskini yaşanır (iktisat konuşan bir Lawrence Summers ile toplumsal cinsiyet üzerine konuşan bir Lawrence Summers'ı, ya da ilahiyat anlatan bir Kardinal Schönborn ile evrim hakkında konuşan bir Kardinal Schönborn'u mukayese edin). Bu tezatın bir nedeni, geniş bir eğitilmiş kamunun yokluğudur; müşterek münakaşa ve mübahase ölçüleri olan ve açma ihtiyacı duyduğumuz merkezi meselelere dair müşterek bir tasavvura sahip bir kamunun yokluğu. Böyle bir kamu, tartışılma ihtiyacı olan meselelerin daha en başından kendi partizan cevaplarına sıkı sıkıya bağlanmış ve bu nedenle zaten meselenin ne olduğunu hiç kavrayamamış kişilerce tanımlanmasına izin vermeye bu kadar gönüllü olmayacaktır. Böyle bir kamu, katılımcıların iki ila beş dakika arasında diğerlerinin sözünü keserek ve baskın çıkmaya çalışarak konuştuğu televizyon ortamlarında olduğu gibi tartışmaların deli gömleğine sokulmasına da razı olmayacaktır.

Böyle bir müfredatın benimsenmesi hem üniversitelere hem de topluma hizmet olacaktır. Fakat Katolik üniversitesi ve cemaati için çok daha özel bir anlam taşır. Newman, seküler, Protestan ya da Katolik herhangi bir üniversitenin ihtiyaç duyduğu bütünüyle ve birleştirici disiplinin teoloji olduğunu savunuyordu. Katolik inancı ve daha özeldir Katolik doktrinlerinin insan doğası ve insanlık durumuna dair sağladığı aydınlık sayesinde teologların esasen seküler olan bir müfredat için merkezi olması gereken meseleler üzerinde özgün katkıları olacaktır. Kastedilen yalnızca Katolik ilahiyatının bu meselelere dönük kendine özgü yanıtları olduğu değildir. Bu meseleleri, yalnızca teorik bahisler olarak değil, hayatlarımız için pratik anlamı olan, ilahi vahye açık insanlarca sorulmuş sorular olarak ele almanın bir yolunu öğrenebiliriz. İlahiyat, bu tür suallerin nasıl sorulacağına dönük bir eğitim haline gelebilir.

Bu noktada ilahiyat bölümlerinin bu amacı gerçekleştirmekten uzak olduğu, zira her şey bir yana onların

da çoğunlukla aynı uzmanlaşma ve parçalanma illetlerine düçar olduğu söylenebilir. Elbette bunun derecesi üniversiteden üniversiteye ciddi oranda değişmektedir. Şu da doğrudur ki islah edilmiş bir müfredatta öğretilmesi gereken her şey ya da hemen her şey, pek çok üniversite içinde bir yerlerde zaten öğretilmektedir. Fakat şu anki haliyle, öğrencilerin öğrendiklerini bir araya getirip kilit sualleri yanıtlamada neyin hayati olduğunu anlamalarına izin veren bir şekilde değil. Önerdiğim türden bir değişimi gerçekleştirmek için gereken entelektüel kaynaklara sahibiz. Gerek Katolik, gerek seküler üniversitelerde sahip olduğumuz şey ise değişim iradesidir ve bu iradesizlik mevcut hal ve gidişatımıza dair hiç de karşılığı olmayan bir hoşnutluğun emaresidir.

“Peki, araştırmaya dönük uzmanlık eğitimine ne olacak?” diye sorulacaktır. Bizimkisi, denecektir, bilgi-telli bir ekonomidir ve uzmanlaşmış araştırmacılar olmadan yapamayız. Önerdiğim müfredat, öğrencilere esaslı ve derli toplu bir biçimde soru sormayı öğretebilir ki bu asıl araştırma tekniklerine yönelik eğitim için kesinlikle değerli bir ön hazırlık olacaktır; ama ileri düzey araştırmacıların ihtiyaç duyduğu çıraklık eğitimini sağlamaya başlamış olmayacaktır. Ashında sağlamayacaktır da. Bu, genel eğitimidir (*liberal education*), meslek alıştırması değil. Çıkarmamız gereken ders, seleflerimizin Alman araştırma üniversitesine dönük hayranlığından kaynaklanan kafa karışıklığını bertaraf edip, hem bilim ve sanatta genel bir eğitim, hem de taliplisine insan ve doğa bilimlerinde araştırmaya dönük profesyonel uzmanlık eğitimi sunmaktır. Önerdiğim müfredat, ilahiyat da dâhil olmak üzere, iyi bir yapılandırma ve yoğun gayret ile üç eğitim yılı içinde öğretilir. Böylece dördüncü bir yıl, araştırma ve meslek eğitimine ayrılabilir. Öğrencilerimize genel bir eğitim sağlayabilmek için araştırma taliminden feragat etmek zorunda değiliz, nasıl ki onların eğitimini bugün yaptığımız gibi parçalara bölüp biçimsizleştirmek zorunda değilssek.